

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 18

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 18 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Резолюція Європарламенту «Про тиск, що чинить Росія на країни Східного партнерства в контексті майбутнього саміту у Вільнюсі»	4
---	---

Аналітика

Тарасенко Н. Новий політичний сезон в Україні: очікування і прогнози експертів	5
Бусол Е. Евроінтеграція України: «за» и «против»	13
Рябоконе А. «Дело Сноудена» в рассмотрении мировых СМИ	25
Партійна позиція	
Потіха А. Президентські амбіції В. Кличка у відгуках ЗМІ	36
Економічний ракурс	
Кулицький С. Розвиток української економіки та проблеми наповнення доходної частини державного бюджету у 2013–2014 роках	42
<u>Наука-суспільству</u>	
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	64
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань	66
Інноваційні розробки та технології	69
Енергоощадні технології	70
Альтернативні джерела енергії	73
Питання екології та уникнення техногенних катастроф	73
Освіта та кадрове забезпечення в Україні	74
Охорона здоров'я	77
Наука і влада	78

До уваги держслужбовця

Радченко В.

Нові надходження до НБУВ 79

Резолюція Європарламенту «Про тиск, що чинить Росія на країни Східного партнерства в контексті майбутнього саміту у Вільнюсі»

12 вересня в Страсбурзі Європарламент ухвалив Резолюцію, яка засуджує методи тиску Росії на країни Східного партнерства, і закликав керівництво Євросоюзу захистити Україну, Молдову і Вірменію.

Експерти зазначають, що навіть дипломатично сформульовані словесні формули Резолюції, якими характеризуються останні дії Москви, звучать для Європарламенту нехарактерно гостро. У документі, зокрема, зазначається, що економічний і політичний тиск Кремля стосовно країн Східного партнерства демонструє, що «Росія має намір продовжувати вважати цей регіон виключно сферою своїх інтересів і чинити опір інтеграції цих держав з Євросоюзом».

Зважаючи на це, Європарламент закликав Єврокомісію та Європейську службу із зовнішньої діяльності розглядати дії Росії як такі, що виходять «за межі суто виміру торгівлі, яка є лише прикриттям для волаючого політичного тиску, діяти й захищати партнерів ЄС, посылаючи сильний сигнал підтримки для всіх країн Східного партнерства».

Також був озвучений заклик вжити заходи на захист партнерів Союзу. «ЄП підкреслює відповідальність ЄС захистити країни Східного партнерства, які зазнали відкритого, тривожного й зростаючого тиску Росії, спрямованого на те, щоб утримати їх від асоціації з ЄС, і просить Європейську комісію і Раду ЄС виступити з конкретними й ефективними заходами для підтримки країн-партнерів», – зазначено в Резолюції.

Євросоюз також готовий допомогти «партнерам у їхніх зусиллях з інтеграції за допомогою тимчасового застосування відповідних частин Угоди про асоціацію і глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі з моменту її підписання; розморозити після підписання або парафування відкладені кредити й програми допомоги, продовжувати вживати заходи, спрямовані на спрощення візового режиму й перспективу запровадження безвізового режиму» (*Українська правда (www.pravda.com.ua). – 2013. – 12.09; Newsru.Ua (http://rus.newsru.ua). – 2013. – 12.09).*

Аналітичний ракурс

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Новий політичний сезон в Україні: очікування і прогнози експертів

III сесія Верховної Ради сьомого скликання, що відкрилася 3 вересня, розпочала новий політичний сезон в Україні.

Під час її відкриття Президент України В. Янукович звернувся з вітальним словом до народних депутатів. Глава держави заявив, що сподівається на порозуміння між політичними силами у Верховній Раді під час III сесії. Він зазначив, що, «на жаль, попередня сесія ВР була часом втрачених можливостей і, як наслідок, ми втрачаємо темп реформ, який ми взяли ще у 2010–2012 рр.».

В. Янукович закликав народних депутатів підтримати пакет законопроектів, спрямованих на прискорення реформ у правовій сфері. «Ми маємо значно прискорити реалізацію програми реформ, зокрема завершити реформування судової системи, органів прокуратури і внутрішніх справ. Пропоную Верховній Раді якнайшвидше підтримати відповідний пакет законопроектів», – сказав глава держави.

За словами В. Януковича, зокрема, необхідно вжити заходів для ефективного впровадження нового Кримінального процесуального кодексу, законодавства про адвокатуру й національного превентивного механізму проти тортур. Крім того, на переконання Президента, парламент має забезпечити ухвалення законів у сфері посилення прозорості державних фінансів, зокрема через розширення функцій Рахункової палати і вдосконалення законодавства щодо боротьби з корупцією. Глава держави наголосив, що всі ці кроки сприятимуть просуванню України в європейському напрямі. «Завдання, які постають перед Україною напередодні саміту у Вільносі, складні й масштабні. Але в нас є і час, і сили, щоб їх вирішити», – сказав В. Янукович.

Водночас Президент висловив упевненість, що український парламент зможе об'єднати зусилля «навколо проблем, без вирішення яких, без перебільшення, залежить доля України». «Успіх на саміті у Вільносі слід готувати. І значну роль у цьому процесі має зіграти ВР. Асоціація з ЄС потрібна не владі чи опозиції, вона потрібна Україні», – упевнений В. Янукович.

Президент України закликав ВР об'єднатися в питанні просування України до Європи, не протиставляючи водночас євроінтеграцію співробітництву з Росією. «Спроби протиставити співпрацю на європейському векторі та співробітництво з нашими стратегічними партнерами – Російською Федерацією та країнами євразійського співтовариства – безпідставні», – заявив він.

В. Янукович переконаний, що ухвалення пакета законів, необхідних для підписання Угоди про асоціацію, реформування економіки «стане рішучим кроком не лише на шляху України до Європи, а й на шляху побудови Європи в Україні». «Як Президент України, я підтримаю кожну ініціативу, спрямовану на досягнення політичної згоди й співпраці в стінах Верховної Ради. Бажаю всім депутатам плідної роботи», – резюмував В. Янукович.

З нагоди відкриття чергової сесії Верховної Ради до парламенту прийшли також Прем'єр-міністр М. Азаров, члени уряду, керівники судової гілки влади й голови облрад. Серед гостей були представники моніторингової місії Європарламенту О. Квасьнєвський і П. Кокс, глави дипломатичних представництв іноземних держав.

До розгляду на пленарних засіданнях III сесії Верховної Ради України сьомого скликання підготовлено 494 питання, ще 946 перебувають на стадії підготовки й доопрацювання. Усього, з урахуванням альтернативних, парламент має розглянути 1 тис. 500 проектів законодавчих актів. Утім, враховуючи озвучені Головою Верховної Ради В. Рибакієм підрахунки, згідно з якими на кожний законопроект витрачається 58 хв, на це народним депутатам знадобиться 1 тис. 400 робочих год. Відповідно ж до календарного плану, за п'ять місяців роботи в народних депутатів відбудеться лише 36 пленарних засідань, а це 216 год. Тож брак часу може позначитися на кількості або ж якості майбутніх законів.

Головним лейтмотивом роботи народних депутатів упродовж III сесії ВР України сьомого скликання стане євроінтеграція, зокрема прийняття пакета законів, необхідних для підписання Угоди про асоціацію з ЄС. «Цей парламент не буде працювати в логіці “влада проти опозиції”, а в логіці – “проєвропейська більшість” і “антиєвропейська меншість”, до якої увійдуть комуністи й невелика частина Партії регіонів з окремих депутатів, – прогнозує політолог В. Карасьов. – Це буде цікава сесія. Вона потребуватиме не стільки фронтальних зіткнень між владою та опозицією, скільки тактичної гнучкості, тактичного розуму, кулуарних домовленостей, попередніх контрактів».

Уже в перший тиждень роботи Верховної Ради депутати ухвалили п'ять із семи законів, що стосуються євроінтеграційних перспектив України. Серед них, зокрема, проект закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу щодо порядку та умов відбування покарання». Документом урегулюється використання засудженими засобів зв'язку, зокрема мобільних телефонів. Також виписана процедура відправлення в'язнів на лікування і врегульовано порядок надання засудженим тривалих побачень, у тому числі й для реєстрації шлюбу.

У першому читанні депутати проголосували за проект закону про зміни до Митного тарифу України. Раніше опозиція відмовлялася голосувати за нього через можливі лобістські схеми, прописані в документі. Голова Комітету з питань митної та податкової політики В. Хомутиннік пообіцяв, що документ до-

опрацюють і врахують усі зауваження. Його ухвалення в цілому запланували на наступний пленарний тиждень.

Верховна Рада проголосувала також за направлення до Конституційного Суду проекту змін до Конституції щодо посилення незалежності суддів. Це – президентський проект, опозиція його критикувала під час розгляду. Документ передбачає позбавлення Верховної Ради права призначати суддів пожиттєво й передає ці повноваження главі держави. Нові зміни також скасовують п'ятирічний випробувальний термін призначення суддів. Суддів пропонується призначати лише один раз безстроково. Призначати і звільняти суддів зможе лише Президент України на підставі подання Вищої ради юстиції. При цьому змінюється принцип формування цього органу. Президент і Верховна Рада, згідно з документом, мають бути відсторонені від цього процесу. Після вердикту КС документ може бути розглянутим тільки на наступній сесії на початку 2014 р., а для його затвердження необхідні щонайменше 300 голосів.

Також у першому читанні був підтриманий законопроект щодо погашення заборгованостей за рішеннями судів, відповідальність за виконання яких несе держава. Європейський суд з прав людини неодноразово вказував, що в Україні масово не виконують рішення судів щодо матеріальної компенсації громадянам, після чого ті змушені звертатися до Євросуду. Згідно з документом, розмір бюджетних асигнувань на погашення заборгованості має затверджуватися Верховною Радою в законі про державний бюджет України на відповідний рік.

З євроінтеграційних проголосовано також проект закону про вибори в проблемних округах. Повторні вибори у п'ятьох одномандатних виборчих округах Верховна Рада призначила на 15 грудня поточного року. «Регіонали» пропонували призначити вибори на 22 грудня, утім пішли назустріч наполяганням опозиції. Про це з трибуни сказав голова парламентського Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, член фракції Партії регіонів Д. Жванія. «Цей законопроект ураховує всі пропозиції, які нам надіслали голови фракцій і зацікавлені особи. Таким чином, комітет вважає, що законопроект 2971 – єдиний законопроект, узгоджений парламентом України», – переконаний Д. Жванія.

Утім, як заявляє опозиція, влада фактично змушує голосувати за підготовлені нею євроінтеграційні закони без правок, а опозиція змушена йти на поступки. Таку думку висловив депутат від УДАРУ В. Карпунцов. «Тому що ми не можемо дозволити собі дати владі можливість, звинувачуючи опозицію, казати, що це ми зриваємо саміт у Вільнюсі. Ми не дамо цього зробити. Звичайно, ми будемо виправляти ці помилки шляхом внесення законодавчих ініціатив», – запевняє В. Карпунцов.

За кожний з перерахованих законопроектів проголосувало понад 300 депутатів. Отже, як і прогнозували експерти, провладні сили та опозиція на деякий час забули про конфлікти заради ухвалення євроінтеграційних законів.

Зокрема, керівник Центру політичного аналізу «Пента» В. Фесенко висловлював упевненість щодо співпраці між владою та опозицією в питанні євроінтеграційних законопроектів. Водночас експерт Інституту політичної освіти О. Солонтай зауважив, що така співпраця триватиме недовго, лише цей політичний сезон, і стосуватиметься вона виключно євроінтеграції. Потім усе повернеться на свої місця.

Щодо важливих питань, які не стосуються євроінтеграції, зокрема таких, як можлива зміна правил гри під час президентської виборчої кампанії, то, на думку О. Солонтая, їх потрібно перенести на інший політичний сезон. Адже розгляд їх може бути конфліктним і перешкоджати євроінтеграції. «Потрібно зрозуміти одне: питань, які потрібно вирішити для євроінтеграції, настільки багато, що на них піде чи не вся III сесія ВР. Крім цих питань, інших зараз і не потрібно розглядати», – пояснює експерт.

Коментуючи результати голосування євроінтеграційних законопроектів в українському парламенті, посол Євросоюзу в Україні Я. Томбінський заявив, що перший тиждень роботи Верховної Ради України після літньої відпустки довів можливість досягнення консенсусу між різними політичними силами щодо ухвалення законодавства у сфері європейської інтеграції. «Зокрема, Партія регіонів, “Батьківщина”, УДАР і “Свобода” продемонстрували свою рішучість ухвалити потрібні закони й провести реформи, що роблять бажання України підписати Угоду про асоціацію з ЄС більш правдоподібним», – ідеться в заяві.

За словами Я. Томбінського, понад 350 депутатських голосів на підтримку необхідних законів є «найкращою відповіддю тим, хто сумнівався у політичній волі України продемонструвати відчутний прогрес у реформах». «Отже, дуже важливий крок у напрямі підписання Угоди про асоціацію у Вільності наприкінці листопада було зроблено. Однак у найближчі тижні слід зберігати таку саму мобілізацію, необхідну для завершення решти роботи», – заявив посол ЄС.

Далі на депутатів чекають й інші євроінтеграційні законопроекти, серед них документ, який повинен регулювати повноваження прокуратури. Відповідний урядовий законопроект нині на розгляді у Венеціанській комісії.

Однак найбільш дискусійними й скандальними є два законопроекти про недопущення та протидію дискримінації в Україні, які стосуються прав сексуальних меншин. Раніше «регіонал» Г. Смітюх заявляв, що його політична сила голосуватиме за усі євроінтеграційні закони, крім закону про протидію дискримінації сексменшин. Та і в опозиції щодо цього документа неоднозначні думки, зокрема виникають сумніви, що за нього голосуватимуть представники «Свободи». Як пояснив помічник-консультант нардепа-«свободівця», заступника голови парламентського Комітету з питань євроінтеграції О. Панькевича Т. Боярчук, нині антидискримінаційні законопроекти не є основними в процесі підготовки нашої держави до підписання Угоди з ЄС: її можуть підписати й без них.

Поки що готовність голосувати за антидискримінаційний закон висловили лише депутати з фракції УДАР. «Якщо цей закон не буде успішно прийнятий і навколо нього буде достатньо запекла війна із звинуваченнями Європи в різного роду содомських гріхах, то це тільки продемонструє дрімучість і відсталість наших політиків і країни в цілому», – зазначає В. Карасьов. І все ж політолог сподівається, що депутати знайдуть компромісні формулювання і скандальний законопроект таки буде прийнято. В. Карасьов передбачає, що увагу на осінній сесії парламенту буде прикуто не лише до євроінтеграції. Одним із ключових напрямів нового політичного сезону стане підготовка до президентських виборів 2015 р., а також формування державного бюджету на 2014 р. Тертя можуть посилюватися у зв'язку з тим, що кожна фракція буде висувати свого кандидата на пост Президента на наступних виборах.

«Безперечно, ми розуміємо, що у цій Верховній Раді від п'яти до десяти кандидатів на пост Президента – це зумовлює усю її діяльність. Це безумовний негатив цієї ВР. Однак вона не гірша від попередніх скликань, але й не краща. Добре, що вона залишається місцем для дискусій. Погано, що ці дискусії дуже часто мають не зовсім цивілізований характер», – зазначив голова правління ВГО «Комітет виборців України» О. Черненко.

Нині у фракції УДАР наголошують на тому, що «опозиція повинна знайти сили і висунути єдиного кандидата вже в першому турі. У наших колег інший підхід, але я сподіваюся, що спільне рішення буде знайдено», – заявив народний депутат П. Розенко. Він зазначив, що, незважаючи на можливу конкуренцію за президентське крісло, глави опозиційних фракцій, як і раніше, координуватимуть свою діяльність у парламенті.

Водночас у Партії регіонів упевнені, що опозиції не вдасться діяти спільно. «Уже щосили відчувається наближення президентських виборів. Кожен з опозиціонерів тягнутиме ковдру на себе, що ще більше загострить обстановку», – заявив перший заступник голови фракції Партії регіонів М. Чечетов. За його словами, як результат «у парламенті істотно зміниться розклад сил». «Через поведінку опозиції в їхніх фракціях побільшає депутатів, які хочуть працювати конструктивно. Тому я не виключаю створення у Верховній Раді нової фракції чи депутатської групи, яка буде співпрацювати з нами», – зазначив депутат.

Депутат-«регіонал» О. Зарубінський прогнозує, що «президентська кампанія, яка вже давно почалася не де-юре, а де-факто, накладатиме відбиток на поведінку тих чи інших політичних гравців. Я припускаю, що поведінка деяких із них буде виходити за рамки цивілізованих норм, оскільки змагання між тими, хто називає себе опозиціонерами, буде йти в плані того, хто більший радикал. А радикалізм завжди породжує загострення і напруженість. Але я думаю, що в кожній сесії змістовний аспект повинен превалювати над формальним. Тобто політична метушня і політичні амбіції повинні поступитися рішенням змістовних моментів».

Також у грудні призначено вибори в п'яти так званих проблемних округах. Вони вже нічого не змінять у тій розстановці сил, яка склалася в парламенті. Але ці вибори відбуватимуться за рік до президентської кампанії, то ж будуть своєрідною її репетицією. Голосування в цих округах буде фактично референдумом за довіру чи недовіру владі та опозиції. Його результат на сьогодні лишається непередбаченим, адже, з одного боку, владу рядові виборці не люблять і ніколи не «упускають шансу» це продемонструвати. З іншого – і опозиція значно втратила популярність. То ж новий баланс настроїв можуть виявити тільки безпосередньо вибори.

Не менш складними є і бюджетні проблеми. Звести кінці з кінцями в році, що минає, буде непросто – хіба що Європа одразу підставить нам своє плече. Проте вона ж і поставить перед нами нові жорсткі умови. Можливо, наступного року доведеться на чомусь істотно економити. 2014 р. має стати вирішальним у розбудові нової української економіки. З одного боку, кризові впливи завершуються, на них більше не спишеш аж надто багато, з іншого – посткризовий стан не переходить автоматично в економічне піднесення. Для вітчизняної традиції, навпаки, більш характерні затяжні посткризові депресії. Аби переломити цю традицію, слід максимально ефективно розробити бюджет. У цьому процесі роль парламенту є вирішальною в плані пошуку механізму збалансування регіональних інтересів. Від депутатів-мажоритарників значною мірою залежить, скільки отримає той чи інший регіон, які програми буде затверджено для нього. Бюджетна політика максимально персоналізується. Саме за цим моментом, а не за словесними заявами, судитимуть про кожного депутата персонально.

У цілому III сесія парламенту запам'ятається зближенням позицій Партії регіонів та опозиції з питань, які стосуються інтеграції України з ЄС. «На противагу у Верховній Раді активізується проросійське крило – комуністи й частина депутатів від Партії регіонів, загалом осіб 40–50. Вони будуть вживати різних заходів – від зриву роботи ВР до провокацій на адресу опозиції, тут фракціям важливо не втягнути себе в цю гру», – вважає професор політології Києво-Могилянської академії О. Гарань.

Президент Інституту проблем регіональної політики і сучасної політології Д. Корчинський натомість сподівається, що нова сесія буде більш «видовищною», ніж попередні. «Можливо, ми побачимо якісь нові тактичні знахідки, бійки. Сподіваюся, що буде ще більше драйву, ніж на минулих сесіях», – припускає він.

Голова Верховної Ради В. Рибак також не розраховує на те, що нова сесія парламенту відбудеться спокійно. Спікер наголосив, що «робота спокійною бути не може, оскільки ми ще на півроку наблизилися до виборів Президента. Хочемо ми цього чи ні, але вибори будуть відбиватися на роботі Верховної Ради». На думку В. Рибак, кандидати на пост Президента критикуватимуть владу й один одного. «Тим не менш, це III сесія, депутати подорослішали.

Учнівський період пройшов у деяких депутатів. Тому що дві третини депутатів прийшли вперше. Мітинговщина відійшла на другий план. Мені здається, це дійсно парламент стає. Але ще потрібно працювати», – сказав він.

Відповідаючи на уточнююче питання, чи прогнозує він блокування трибуни, В. Рибак сказав: «Можливість я можу допускати, але думаю, ми повинні дуже швидко шукати відповіді на ті питання, через які йде блокування. Моє завдання як керівника парламенту – зробити рівні умови опозиції і більшості».

Водночас колишній спікер парламенту В. Литвин вважає, що протистояння в новому політичному сезоні у Верховній Раді не виключено, але депутати вже «притерлися» і тому ситуація може бути більш спокійною. Тому, на його думку, уже діятиме «принцип солоного огірка». «Якщо свіжий огірок вкинути у бочку із засоленими огірками, він через деякий час стане таким же», – пояснив В. Литвин.

На думку політологів, починаючи з жовтня, у парламенті з'являтиметься дедалі більше конфліктних питань, як, наприклад, питання про звільнення Ю. Тимошенко. Зокрема, опозиція вкотре повторила, що без звільнення експрем'єра підписання Угоди про асоціацію неможливе. Зрештою, і в представників ЄС позиція така ж – нещодавно ЗМІ повідомляли, що ЄС навіть готовий закрити очі на невиконання Україною деяких вимог зі «списку Фюле», однак питання Ю. Тимошенко залишається надпринциповим.

І нині, хоч усі й розуміють, що питання Ю. Тимошенко залежить виключно від політичної волі Президента, парламент формально може бути «включеним» у вирішення цієї проблеми. Такий же перебіг подій може спровокувати загострення старих конфліктів під час III сесії ВР України.

Щодо питання про дозвіл Ю. Тимошенко виїхати на лікування за кордон, то, як наголошує В. Фесенко, його не вирішує Верховна Рада, хоча й лунала думка, зокрема В. Лутковської, про те, що потрібно підписати міждержавну угоду, яку потім повинні ратифікувати парламенти. Але наразі експерт не бачить жодних зрушень у цьому напрямі. Політично можливо вносити зміни в законодавство, але на практиці такі спроби вже були і вони не спрацьовували, зазначає він, підкреслюючи, що Ю. Тимошенко засуджена, і тут є правові колізії. Тож, на погляд В. Фесенка, справа лікування її за кордоном потребує таких політичних і юридичних дій, які не пов'язані безпосередньо з парламентом. «Я не впевнений, що до кінця жовтня Ю. Тимошенко обов'язково звільнять. Виходжу з тих аргументів, які лунають останнім часом з уст В. Януковича та інших представників влади: немає юридичного механізму, який би дав можливість лікувати її за кордоном у статусі засудженої. Або Ю. Тимошенко потрібно звільнити, наприклад умовно-достроково, або помилувати як Ю. Луценка. Теоретично помилування Ю. Тимошенко можливе. Там є певні нюанси, бо і термін її ув'язнення більший, ніж у Ю. Луценка, але це вже питання політичної волі та домовленостей. Переговорний процес,

можливо, триватиме аж до саміту у Вільнюсі. Інша річ нинішня ситуація: Росія почала жорстко тиснути на Україну. Можливо, це збільшить імовірність підписання угоди між нашою країною та ЄС (за умови, що до саміту Ю. Тимошенко звільнять)», – вважає експерт.

Політолог О. Солонтай у свою чергу переконаний, що без звільнення Ю. Тимошенко неможливе підписання Угоди про асоціацію, адже Євросоюз не співпрацюватиме з країною, у якій є політичні в'язні. Та й представники ЄС висловились однозначно: без звільнення Ю. Тимошенко угоди не буде. Тому владі також потрібно вирішувати це питання.

Парламентарі від опозиції наголошують, що займатимуться не лише питаннями євроінтеграції. У «Батьківщині» кажуть, що не забули ні про вибори до Київради, ні про реформу МВС, ні про бюджет. «Оскільки ми мали конфліктну останню сесію, то, напевно, сесія почнеться з міністра МВС Захарченка. Думаю, що ця сесія буде достатньо нелегкою...», – припустила парламентар з «Батьківщини» Т. Донець.

Народний депутат із фракції «Батьківщина» В. Ярема запевнив, що опозиція готова плідно працювати, приймати закони, як це виходить із повноважень депутатів, у тому разі, якщо політична більшість у парламенті почне працювати в правовому полі й чітко дотримуватися Регламенту. «Думаю, що однозначно не буде конфліктів і всередині опозиції на ґрунті майбутньої президентської передвиборної кампанії. Три опозиційні сили між собою домовляться. У нас одна мета. Найбільш актуальними сьогодні є питання зовнішньополітичної діяльності й курсу нашої країни, а також торговельної війни з Росією. Це ми обов'язково повинні обговорювати».

О. Продан, депутат від УДАРу, заявляє, що для її політичної сили в цьому сезоні дуже важливим буде питання боротьби з корупцією. «Це антикорупційні проекти, які не просто стосуються боротьби з корупцією уже після її виникнення, а які унеможливають корупцію. У нас є ряд законопроектів, які внесені вже на минулій сесії, які не дають можливості чиновникам зловживати, вимагати – і таким чином заробляти», – говорить О. Продан і висловлює сподівання на конструктивне ставлення більшості до УДАРівських антикорупційних законопроектів.

Серед інших «неєвроінтеграційних» парламентських ініціатив депутати говорять про спробу скасувати пенсійну реформу, а також кілька положень податкової реформи (це анонсують у «Свободі»). Комуністи ж уже готують закони, які захищатимуть права національного виробника. У КПУ також укотре наголошують на потребі націоналізувати важливі підприємства.

«Регіонал» О. Зарубінський зазначає, що його фракція також до пріоритетних відносить реформу органів правосуддя. Необхідно нарешті ухвалити нове законодавство про прокуратуру, наголошує він, адже Україна брала на себе такі зобов'язання при вступі до Ради Європи. «На часі ж зараз прийняття в другому читанні та в цілому дуже важливого закону, який би визначав місію,

роль, функцію, місце в суспільстві України прокуратури. Наскільки мені відомо, перший проект уже проголосовано в першому читанні, наразі підготовано до другого читання, надіслано до Венеціанської комісії», – зазначив депутат.

У цілому, роблять висновок експерти, ця сесія обіцяє бути значно конструктивнішою, ніж попередні. Саме від неї залежатиме, чи відіграватиме в наступні роки парламент істотну роль, чи остаточно «скотиться» на другорядні позиції. Поки перспективи значно ближчі до першого варіанта, але автоматично вони не реалізуються. Усе залежить від кожного депутата персонально.

Е. Бусол, канд. юрид. наук, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Євроінтеграція України: «за» і «проти»

15 мая текущего года Европейская комиссия одобрила проект решения Совета Европейского Союза (ЕС) о подписании Соглашения об ассоциации с Украиной. Президент Украины В. Янукович заявил, что Украина работает над выполнением критериев Европейского Союза для подписания Соглашения об ассоциации.

По заявлению секретаря Совета национальной безопасности и обороны Украины (СНБО) А. Ключева в Брюсселе на совместной пресс-конференции с Комиссаром ЕС по вопросам расширения и Европейской политики соседства Ш. Фюле, Украина надеется подписать Соглашение об ассоциации с Европейским Союзом, включающее создание зоны свободной торговли, этой осенью. Вместе с тем он подчеркнул, что Украина планирует сохранять и продолжать углубление отношений и «интеграционные процессы с Россией, странами евразийского сообщества, другими мировыми лидерами и новыми центрами экономического развития».

К. Лисек, депутат Европарламента от Польши, проинформировал, что все без исключения политические группы Европарламента поддерживают подписание Соглашения об ассоциации Украина – ЕС. К. Лисек отметил, что ему не часто приходилось наблюдать такое единодушие среди коллег-европарламентариев. «Это было впервые за много лет. Все европарламентарии согласились с тем, что существует острая необходимость подписать Соглашение уже в этом году на Вильнюсском саммите». Одновременно евродепутат осудил действия России, которая пытается сорвать евроинтеграцию Украины, и назвал такие действия неприемлемыми.

Перед этим украинская делегация во главе с Премьером Н. Азаровым провела консультации в Москве, после которых первый вице-премьер РФ

И. Шувалов заявил журналистам, что российская сторона считает бессмысленным продолжение дальнейших переговоров о перспективах одновременного участия Украины в зоне свободной торговли с Евросоюзом и в Таможенном союзе (ТС).

Напомним, ранее Россия ограничила украинский импорт в страну, что, по мнению многих аналитиков, фактически является давлением на официальный Киев с целью принудить его к интеграции в Таможенный союз.

Вместе с тем Россия опровергает обвинения в том, что Москва заставляет Украину присоединиться к ТС, и просит у ЕС не допускать подобных оценок, которые искажают суть вопроса. «Мы не навязываем Украине решений, их украинское руководство и украинский народ должны принять самостоятельно. Мы руководствуемся заявлениями Президента и правительства Украины о стремлении сохранить и развивать привилегированные, взаимовыгодные экономические контакты с государствами ТС, укреплять производственную кооперацию с ними, не потерять свою долю на нашем рынке», – заявил официальный представитель МИД РФ А. Лукашевич. «Призываем ЕС не искажать реальность и давать не эмоциональные, а объективные, экономически обоснованные оценки сценариев социально-экономического развития Украины после подписания Соглашения об ассоциации», – подчеркнул А. Лукашевич. «Хотели бы подчеркнуть, что, в отличие от политиков ЕС, мы никогда не выступали против “европейского выбора” Украины. Более того, в Декларации о Евразийской экономической интеграции от 11 ноября 2011 г. президенты России, Белоруссии и Казахстана, по сути, зафиксировали и наш “европейский выбор”, высказавшись за укрепление всестороннего, взаимовыгодного и равноправного сотрудничества с ЕС, с выходом на создание общего экономического пространства, за взаимное сближение интеграционных процессов в Евроатлантике и Евразии», – сказал А. Лукашевич.

Однако не все российские политики так демократично реагируют на евроинтеграционные намерения Украины. Так, советник президента РФ С. Глазьев в интервью телеканалу «Россия-24» заявил, что Украина, подписав Соглашение об ассоциации с Евросоюзом, перестанет быть для России стратегическим партнером и фактически лишится статуса субъекта международного права, так как все свои действия в торговой сфере она должна будет согласовывать с Евросоюзом. «Мы не понимаем, зачем Украина добровольно отдаёт свой суверенитет в Брюссель, отказываясь от сотрудничества с нами на преференционных условиях», – сказал он. По словам С. Глазьева, «это катастрофа для Украины и большой удар для России». «Ми всеми силами хотели бы этого избежать», – подчеркнул С. Глазьев.

Он сообщил украинским журналистам о трех вариантах развития событий. Если Украина подпишет в ноябре Соглашение об ассоциации с ЕС, то Россия будет вынуждена ужесточать таможенное администрирование, чтобы избежать реимпорта европейских товаров через украинскую территорию: «Воз-

можно, будет поставлен вопрос о прекращении отношений свободной торговли с Украиной, изучением этого вопроса уже занимается Евразийская экономическая комиссия». Кроме того, Россия может свернуть сотрудничество в ряде важнейших для украинской экономики проектов – в атомной энергетике, оборонно-промышленном комплексе, ракетно-космической, авиационной промышленности. «Потому что Украина берет на себя слишком жесткие обязательства в части выполнения европейских технических регламентов и следования европейской оборонной и внешней политике», – пояснил он.

Второй вариант предполагает, что Киев откажется от евроинтеграции и начнет переговоры об интеграции в евразийские структуры: «Мы снизим для вас цены на газ до уровня наших внутренних, будем поставлять нефть без пошлин. Общий эффект – Украина до 2030 г. получит +7 % валового продукта (в сумме это 220 млрд дол. дополнительного объема производства). Будут полностью реализованы все намеченные проекты. Кстати, РФ является главным инвестором в Украине, а российский бизнес дает 40 % прямых инвестиций в страну. Все это будет развиваться».

Последний вариант предполагает, что все останется как есть. «Будем реализовывать намеченные ранее программы по разным секторам, сближать наши системы контроля на границе, технические системы, будем гармонизировать наше законодательство, в частности внешнеторговые операции, и развивать секторальное сотрудничество», – сказал С. Глазьев.

Первый вице-премьер России И. Шувалов предупреждает, что Россия может ввести для Украины единый таможенный тариф в случае подписания ею Соглашения об ассоциации. В целом шаги, которые может предпринять Россия в случае такого развития событий, могут быть самыми разными, отметил он. «От создания специальных механизмов таможенного контроля до механизмов введения единого таможенного тарифа на все группы товаров, которые с территории Украины пересекают таможенную границу на госгранице России, и применять, таким образом, полное таможенное оформление, единый таможенный тариф, который сейчас не применяется ко всем таможенным товарам», – заявил И. Шувалов.

В свою очередь, Европарламент намерен официально осудить торговую войну России против Украины. Уже в ближайшие недели он намерен принять резолюцию о недопустимости действий России в отношении Украины, которые направлены на срыв подписания Соглашения об ассоциации с ЕС. В частности, речь идет о развязывании Россией торговой войны, целью которой является срыв евроинтеграции Украины. Об этом в эксклюзивном комментарии телеканалу БТБ по завершении дебатов по украинскому вопросу заявил К. Лисек, депутат Европарламента от Польши.

В самой Украине отношение к курсу на евроинтеграцию неоднозначно.

Нет единства по данному вопросу даже среди «регионалов». Так, народный депутат Украины от Партии регионов В. Колесниченко акцентирует внимание

на том, что евроинтеграция подразумевает передачу части национального суверенитета Украины наднациональному органу – Европарламенту, что несет в себе определенные риски. «Евроинтеграция – процесс неоднозначный, несущий в себе не только позитивы, ведь это и передача части национального суверенитета, падение духовности, введение ювенальной юстиции, разделение славянского мира», – сказал В. Колесниченко.

Напомним, что В. Колесниченко зарегистрировал в Верховной Раде Украины проект закона «О внесении изменений в законодательство Украины» (относительно внешнеполитического курса Украины) от 20.08.2013 г., которым отменяются положения законов Украины «Об основах внутренней и внешней политики» и «Об основах национальной безопасности Украины», устанавливающие внешнеполитической целью Украины получение членства в Европейском Союзе.

В частности, законопроектом предлагается отменить нормы законов и отдельные законодательные акты Украины: п. 12 ч. 2 ст. 11 Закона Украины «Об основах внутренней и внешней политики», устанавливающий целью Украины членство в Европейском Союзе; в абзаце 5 ч. 2 ст. 8 Закона Украины «Об основах национальной безопасности Украины» № 964-IV от 19.06.2003 исключить слова «обретение членства в Европейском Союзе»; отменить Указ Президента Украины «Об утверждении Стратегии интеграции Украины в Европейский Союз»; некоторые «евроинтеграционные» распоряжения Кабинета Министров Украины.

Как прокомментировал данную инициативу В. Колесниченко, «по данным различных социологических опросов в украинском обществе отсутствует объединяющая, или хотя бы доминирующая, позиция относительно вектора внешнеполитического курса государства: присоединение к Таможенному союзу Евразийского экономического сообщества или к Европейскому Союзу. Мнение украинского народа по этому вопросу разделились примерно в соотношении 50/50, зачастую, даже с преимуществом в сторону присоединения к Таможенному союзу.

Поэтому закрепление в украинском законодательстве Верховной Радой Украины, без учета общественного мнения, единственного вектора внешнеполитической интеграции – «обретение членства в Европейском Союзе» является нарушением Конституционного принципа народного суверенитета, изложенного в ст. 5: носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ. Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и органы местного самоуправления. Право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит исключительно народу и не может быть узурпировано государством, его органами или должностными лицами».

«Вопрос внешнеэкономического курса должен решать исключительно украинский народ, поскольку любая интеграция тянет за собой частичную поте-

рю государственного суверенитета страны. А игнорирование мнения народа может привести к негативным изменениям в государстве и обществе», – подчеркнул депутат.

«В то же время обеспечение стратегического партнерства Украины не только с Европейским, но и с Таможенным союзом является одним из проявлений многосторонней либерализации. А согласно оценкам Института экономики и прогнозирования, общий положительный эффект вступления в Таможенный союз для нашей страны оценивается в 219 млрд дол. (в ценах 2010) или плюс 12,2 млрд дол. к отечественному ВВП ежегодно (то есть в среднем около 6 % дополнительного роста ВВП). При этом в первые годы интеграции возрастет экспорт из Украины в Россию продукции машиностроения, удельный вес которой в структуре прироста составит 36–40 %, а металлургической продукции – 22–42 %. Тогда как при вступлении в Европейский Союз Украина столкнется с падением ВВП в среднем на 2–3 % в год, а также с закрытием ряда производств.

Направление курса украинского развития только с европейским вектором противоречит как законодательству, так и экономической целесообразности», – заявил В. Колесниченко. «Уверен, что принятие закона будет способствовать реализации конституционного принципа народного суверенитета, приведет к реализации Украиной наиболее выгодной и продуктивной внешнеполитической стратегии, что будет способствовать развитию национальной экономики, построению гражданского общества и достижению высоких социальных стандартов», – считает депутат.

Со своей стороны замглавы фракции ПР М. Четов заявил, что законопроект народного депутата В. Колесниченко, которым предлагается отменить пункт о евроинтеграции в Законе Украины «Об основах внутренней и внешней политики», вряд ли поддержит фракция ПР. «Фракция пока не рассматривала законопроект и, скорее всего, его не поддержит, так как он не совпадает с внешнеполитической линией Президента и правительства», – заявил М. Четов. А идею В. Колесниченко о необходимости провести референдум по вопросу евроинтеграции М. Четов считает логичной. «Необходимо признать, что с юридической точки зрения позиция В. Колесниченко неуязвима, поскольку он апеллирует к воле народа в ключевом для страны вопросе. Любая интеграция требует от страны пожертвовать частью суверенитета, и народ должен определять сам, кому он готов отдать», – сказал он.

По словам же лидера «Украинского выбора» В. Медведчука, политики, провозгласившие своей целью вступление Украины в ЕС, прикрываются если не национальными идеями, то уж точно национальными интересами. Красной нитью через все их программы проходит провозглашение национального суверенитета Украины как высочайшей ценности. Но это не мешает «евроукраинцам» громко ратовать за вступление в Евросоюз, отмечает политик. Чтобы заметить, насколько противоречат друг другу эти два тезиса, он

предлагает сопоставить положения Конституции Украины с нормами Договора о Европейском Союзе (ДЕС) и Договора о функционировании Европейского Союза (ДФЕС), которые с 2007 г. определяют механизм функционирования Европейского Союза и его институций.

Сторонникам евроинтеграции, считающим, что ЕС является объединением стран, в основе которого лежат принципы равенства пола и сексуальной ориентированности, В. Медведчук считает необходимым напомнить: Европейская конституция потерпела фиаско: ее проект не был утвержден на референдумах государств-членов ЕС. Граждане Украины должны знать, что именно неприятие европейцами такой Конституции привело к подписанию на саммите ЕС 13 декабря 2007 г. документа под названием «Лиссабонский договор о внесении изменений в Договор о Европейском Союзе и в Договор об учреждении европейского сообщества».

Напомним, что с вступлением в силу Лиссабонского договора 1 декабря 2009 г. начался новый период в развитии Европейского Союза. Положения Лиссабонского договора предусматривают ряд существенных изменений, направленных как на укрепление институций ЕС, так и внутренней интеграции в целом. Наряду с получением Евросоюзом международной правосубъектности основные изменения произошли в институционной сфере, а также в механизмах принятия решений в самом Европейском Союзе. Введены новые руководящие должности – Президент Европейского совета и высокий представитель по вопросам иностранных дел и политики безопасности, а также создан новый орган – Европейская служба внешнеполитической деятельности (дипломатическое ведомство ЕС, которое практически будет играть роль «министерства иностранных дел»).

Относительно возможного влияния Лиссабонского договора на отношения между Украиной и ЕС, следует отметить, что в Договоре об основании ЕС остаётся ст. 49, которая предусматривает право каждой европейской страны на вступление в ЕС. Юридически не закреплено нового критерия получения членства в ЕС известного как «способность к расширению» ЕС, включение которого в изначальный текст Конституционного договора ЕС активно лоббировали некоторые крупные государства-члены ЕС. Критерии получения членства в ЕС стали значительно жёстче из-за того, что институтам ЕС даны значительно более широкие дискреционные полномочия по регулированию процесса расширения ЕС. Кроме того, в тексте документа есть ссылка на Копенгагенские критерии вступления новых государств-членов ЕС, что наделяет их юридически обязывающим значением.

В своем заявлении от 10 декабря 2012 г. Совет иностранных дел ЕС выразил надежду на проведение в Украине конституционной реформы. В связи с этим народный депутат, член парламентской фракции Партии регионов, председатель подкомитета по вопросам судоустройства и статуса судей Комитета Верховной Рады по вопросам правосудия Д. Шпенюк отметил, что заяв-

ление Совета иностранных дел ЕС свидетельствует о том, что Европа заинтересована в проведении конституционной реформы в Украине и считает ее одной из важнейших составляющих на пути евроинтеграции Украины.

Некоторые политики высказываются о несоответствии европейского курса Украины Конституции страны. Так, народный депутат от Партии регионов О. Царев опубликовал на своем сайте правовое заключение по вопросу соответствия норм Конституции Украины положениям проекта Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом. О. Царев заявил, что шесть пунктов Соглашения об ассоциации с Европейским Союзом противоречат Конституции Украины.

«Содержательный анализ Соглашения однозначно свидетельствует, что подписание его Украиной невозможно без изменения или исключения ряда положений Конституции Украины, определяющих принципы независимости государства, в соответствии с которыми суверенным и единственным источником власти является народ, признается и действует принцип верховенства права, а Конституция Украины имеет высшую юридическую силу (ст. 1, 2, 5, 8 разд. I “Общие положения” Основного закона Украины)», – отмечается в заключении Независимого украинского центра правовых инициатив и экспертиз «Правовое государство».

Определение общего объема компетенции Совета ассоциации и Комитета ассоциации, а также обязательность их правовых решений де-юре и де-факто устанавливают принцип их высшей юридической силы относительно национального украинского законодательства, следовательно, возникает необходимость изменять фундаментальные принципы и положения Конституции Украины, определенные разд. I «Общие положения», относительно образования государства. «Такие положения Соглашения не корреспондируются с предписаниями ст. 17, 115 Конституции Украины и противоречат конституционно закрепленным принципам народного и государственного суверенитета, содержание которых определяется ст. 5 Основного закона Украины», – отмечают авторы заключения.

В заключении также указывается, что, согласно ч. 3 ст. 463 Соглашения, Совет ассоциации вправе вносить поправки в Приложения к Соглашению, которые регламентируют, в том числе, вопросы пошлин и импортных квот, транспорта и связи, налогообложения, предпринимательства, социальной политики, здравоохранения и образования. Таким образом, решения по указанным выше вопросам будут приниматься на министерском уровне, поскольку Совет ассоциации состоит из представителей органов исполнительной власти, в то время как ст. 92 Конституции Украины закрепляет, что подобные вопросы определяются или устанавливаются исключительно законами Украины.

По мнению экспертов, кроме того, противоречит Конституции также норма Соглашения, обязывающая к ратификации и имплементации Римского статута Международного уголовного суда 1998 г. и его соответствующих

инструментов, так как Конституция не предусматривает дополнений системы национальной юрисдикции международным субъектом уголовной юстиции. Эксперты отмечают, что анализ ст. 22, закрепляющей гарантии прав и свобод граждан, ст. 55 о судебных способах защиты таких прав и ст. 124 Конституции Украины в их совокупности дает основания утверждать, что функционирование Международного уголовного суда как дополнительного института уголовного преследования сужает объем прав и свобод граждан Украины и противоречит конституционным принципам правосудия Украины.

Принимая во внимание то обстоятельство, что Римский статут Международного уголовного суда¹ не ратифицирован Украиной, а его положения противоречат нормам Конституции Украины (согласно выводу Конституционного Суда Украины от 11 июля 2001 г. № 5-в. – Прим. автора), Соглашение, обязывающее ратифицировать и имплементировать Римский статут Международного уголовного суда, априори не может быть подписано украинской стороной. Таким образом, предписания положений, которые лежат в основе Соглашения, противоречат ст. 5, 6, 17, 22, 55, 124 и 150 Основного закона Украины, а их реализация «сопряжена с сужением объема прав и свобод граждан Украины», считают эксперты.

«Согласно ч. 2 ст. 9 Основного закона Украины, заключение международных договоров, противоречащих Конституции Украины, возможно только после внесения соответствующих изменений в Конституцию Украины», – подчеркивается в заключении. В то же время эксперты отмечают, что внести изменения в разд. I «Общие положения» Конституции Украины без их утверждения на всеукраинском референдуме невозможно.

Таким образом, предписания положений, которые лежат в основе Соглашения, противоречат ст. 5, 6, 17, 22, 55, 124 и 150 Основного закона Украины, а их реализация «сопряжена с сужением объема прав и свобод граждан Украины».

По мнению В. Медведчука, есть все основания утверждать, что и представители дипломатического корпуса Украины (в лице К. Елисева, представителя Украины при Еврокомиссии и других структурах Евросоюза в Брюсселе), и еврокомиссар по вопросам расширения и политики добрососедства Ш. Фюле преднамеренно умалчивают о действительных обстоятельствах и условиях вступления стран в ЕС. На самом деле, утверждает политик, в соответствии с положениями этого договора Украина при вступлении в ЕС теряет не только часть своего суверенитета, но и статус государства как такового.

¹ Римский статут Международного уголовного суда (англ. *Rome Statute of the International Criminal Court*) – международный договор, учредивший Международный уголовный суд. Принят на дипломатической конференции в Риме 17 июля 1998 г. и вступил в силу с 1 июля 2002 г. По состоянию на май 2011 г., договор ратифицировало 114 государств, всего Римский статут подписало 139 государств, но ратифицировали соглашение не все. Среди прочего, устав устанавливает функции, юрисдикцию и структуру суда.

По комментариям В. Медведчука, ряд статей Конституции Украины устанавливает основные принципы суверенитета нашей страны. Единственным источником власти в Украине является народ, в стране действует принцип верховенства права, Конституция имеет высшую юридическую силу. Земля и природные ресурсы – объекты права собственности украинского народа; наше государство имеет внеблоковый статус. Все это вступает в прямое противоречие с положениями ДЕС и ДФЕС, а также делает невозможным получение членства в Евросоюзе без отказа от изложенных выше основных принципов украинского суверенитета.

Договор о функционировании устанавливает право Евросоюза принимать законы и юридические акты, обязательные для всех членов объединения. Причем сами страны имеют право проводить законодательную политику лишь в рамках полномочий, установленных ЕС, а также для выполнения правовых актов союза. Де-факто положения вышеназванных европейских договоров устанавливают принцип высшей юридической силы законодательных актов ЕС относительно национального законодательства государств-членов. Что несовместимо с Конституцией Украины в ее нынешней редакции, утверждает В. Медведчук.

Точно так же наднациональные органы ЕС определяют основы совместной внешней и оборонной политики, регулируют предпринимательскую деятельность и использование природных ресурсов страны. Руководящие органы Евросоюза имеют исключительное право вмешательства во внутренние дела государств-участниц с целью «установления правил конкуренции, нужных для функционирования внутреннего рынка». На этом фоне уж совсем незначительным кажется несоответствие относительно двойного гражданства, которое допускается в Евросоюзе и категорически запрещается Конституцией Украины.

Таким образом, по мнению В. Медведчука, европейская интеграция противоречит самому понятию суверенитета Украины, как и любой другой страны, которая захочет стать членом ЕС. Он продолжает: «Единственный, в духе классического идеализма, аргумент наших “евроукраинцев” – это цивилизационный выбор страны. По их логике, европейцы, если мы заключим договор об ассоциации и потом вступим в ЕС, помогут нам в Украине построить “цивилизованную Европу”. У меня тут же возникает множество наивных вопросов. Разве Договор об ассоциации или даже членство в ЕС сможет гарантировать нам независимость нашей судебной системы? Разве это поможет нам побороть коррупцию? И что, кроме дежурных заявлений и угроз, которые никогда не будут исполнены, сможет сделать Евросоюз с нарушением прав человека в Украине? Или к нам европейцы приедут убирать мусор, менять стorerевшие в подъездах лампочки? Или начнут делать настоящий европейский “ямочный ремонт” на дорогах? Может, мы допустим европейцев к нашим выборам? Пусть за нас проголосуют, а то сколько мы ни голосуем, все выбираем не тех, кого надо».

Против вступления Украины в Евросоюз выступили и коммунисты. Например, первый секретарь Луганского горкома Коммунистической партии Украины М. Чаленко считает, что многие жители Луганской области обеспокоены внешней политикой, которую проводит Президент, и выступают против вступления в Евросоюз. «На данный момент многие общественные организации и просто граждане, недовольны тем, что Украину толкают в Евросоюз. Президент и другие органы власти должны прислушаться к мнению народа», – уверен М. Чаленко.

Наряду с отрицательными высказываниями политиков и экспертов относительно членства Украины в ЕС существуют, как сказано выше, и противоположные мнения. В частности, Президент Украины В. Янукович отмечает, что европейский выбор Украины закреплен в Закон Украины «Об основах внутренней и внешней политики» и не подлежит сомнению. «Нам нужно найти прагматичные решения, и наши национальные интересы всегда будут положены в основу отношений Украины как с Европейским Союзом, так и с Таможенным союзом», – сказал Президент.

В свою очередь председатель Конституционной Ассамблеи, первый Президент Украины Л. Кравчук считает, что граждане страны делают ценностный выбор: «В ЕС лучше законы, нравственность, ответственность, моральные качества, защита от посягательств. У нас сегодня племянник прокурора – начальник милиции, прокурор – кум, в Верховной Раде – отец, брат, кум и так далее. Это невозможно в цивилизованной стране. Если мы хотим жить, как живем сейчас, – тогда нам путь в Таможенный союз».

По мнению А. Охрименко, президента Украинского аналитического центра, подписание Соглашения об ассоциации Украина – ЕС приведет к снижению стоимости доллара на украинском рынке ниже отметки 8 грн/дол. за счет увеличения притока валюты, который будет превышать ее отток из страны. «Договор об ассоциации с ЕС, прежде всего, покажет всем международным инвесторам, что наша страна окончательно сделала европейский выбор. Поскольку на данный момент, когда зарубежный инвестор думает об инвестициях в Украину, его пугает или точнее пугает ее непонятное будущее. Сложно инвестировать в страну, которая никак не может четко определиться со своим вектором развития на будущее», – сказал А. Охрименко.

«Подписание Соглашения об ассоциации с ЕС приведет к существенному росту зарубежных инвестиций в Украину, – считает А. Охрименко. – Как следствие, приток валюты будет в несколько раз превышать текущие инвестиции из-за рубежа. Это в первую очередь отразится на возможности для украинских банков с зарубежными собственниками привлекать валютные кредиты из ЕС. Кроме того, крупные украинские компании, прежде всего принадлежащие нашим олигархам, обретут возможность получать кредиты в западноевропейских банках. Поэтому не удивительно, что олигархи поддерживают договор с ЕС. Во многом этот договор решит их амбициозные задачи по привлечению

инвестиций в развитие своего бизнеса. Опыт работы с Россией показал, что там нет дешевых кредитов и условия торговли ухудшаются с каждым годом. Поэтому ориентация на ЕС для многих наших олигархов – это выход из сложившейся ситуации, когда они смогут благодаря особым условиям ассоциации получить доступ к западноевропейским деньгам».

Оценивая потенциальный объем иностранных инвестиций в экономику Украины после подписания СА с ЕС, А. Охрименко привел пример Польши: после заключения Соглашения об ассоциации с ЕС эта страна получила около 20–30 млрд дол. иностранных инвестиций.

Подобного мнения придерживается и экономический эксперт Международного центра перспективных исследований И. Газизуллин. По его словам, Соглашение об ассоциации с Евросоюзом позволит Украине привлекать втрое больше прямых иностранных инвестиций, чем сейчас. В эксклюзивном комментарии телеканалу БТБ он отметил, что западные инвесторы вкладывают в экономику нашего государства почти 4 млрд дол. ежегодно, и выразил уверенность, что ассоциация с ЕС поможет модернизировать национальное производство, улучшить инвестиционный климат и ускорит реформы. «Это будет очень серьезный сигнал для инвесторов, которые будут вкладывать деньги в Украину в производство, в новые компании, тогда мы уже сможем усилить свое присутствие на европейском рынке. Это усилит наши связи – промышленные, финансовые связи с европейскими компаниями, и это позволит нам лучше чувствовать себя на их рынках», – отметил эксперт.

Политолог И. Жданов отмечает: «Для страны выбор между ЕС и ТС – это выбор системы ценностей. Для олигархов – выбор между европейским рынком объемом 15 трлн дол., где правила игры четко определены, и Таможенным союзом, в котором экономика зачастую подчинена политике и где в первую очередь встанет вопрос о сборе всех таможенных платежей (это примерно треть украинского бюджета) в общий котел», – подчеркнул эксперт.

Глава Комитета экономистов Украины А. Новак высказал мнение, что в случае подписания Украиной Соглашения об ассоциации с ЕС через несколько лет этого же захочет и Российская Федерация. Он отметил, что «сейчас идёт много разговоров о том, что если мы подпишем ассоциацию с ЕС, то Россия от нас отвернется». Экономист напомнил, что похожая ситуация была пять лет назад, когда Украина вступала во Всемирную организацию торговли (ВТО): «Некоторые представители также кричали, что с вступлением в ВТО будет трагедия и СНГ будет для нас закрыто. Стало СНГ закрытым? Нет. Более того, через четыре года в ВТО вступила и РФ». Мотивацией у России, по мнению эксперта, будет то, что «рынок ЕС в 15 раз объёмнее, чем рынок СНГ, и при этом он намного более платежеспособный».

Рассматривая поднятую тему, стоит отметить, как относятся к евроинтеграционным устремлениям Украины в странах СНГ. Так, генеральный секретарь ГУАМ, первый посол Грузии в Украине В. Чечелашвили отмечает: «Украина –

большое европейское государство, с которым невозможно не считаться. Украина обречена на то, чтобы играть очень серьезную роль, роль регионального лидера в юго-восточной Европе. Поэтому от судьбы Украины зависит, какой будет конфигурация международных отношений в этом регионе».

По мнению В. Чечелашвили, подписание Соглашения об ассоциации с ЕС, которое ожидается на Вильнюсском саммите в ноябре, только углубит сотрудничество в рамках ГУАМ. «Зона свободной торговли, образованная странами ГУАМ – Грузией, Украиной, Азербайджаном и Молдовой, функционирует на тех же условиях, что и ЕС. Поэтому евроинтеграция этих стран откроет новые возможности для сотрудничества», – полагает он.

В. Чечелашвили считает, что взаимодействие на постсоветском пространстве и ассоциация с ЕС – не противоречат друг другу. В будущем, прогнозирует политик, наше государство вместе с другими странами ГУАМ сформирует новое пространство сотрудничества в юго-восточной Европе. «И очень важно, что украинское правительство, украинские президенты демонстрируют последовательность и приверженность этому европейскому курсу. Я думаю, что соответствующее подтверждение европейским стремлениям как Грузии, так и Украины будет дано на будущем саммите Европейского Союза в Вильнюсе, на который мы все возлагаем очень большие надежды», – убежден В. Чечелашвили.

Новый посол США в Украине Дж. Пайетт высоко оценивает шансы Украины на подписание Соглашения об ассоциации с ЕС, о чем он рассказал в интервью «Событиям недели» на телеканале «Украина». На вопрос о том, высока ли вероятность подписания соглашения, 50/50 или выше, он ответил: «Я думаю выше, чем это – правда, так думаю. Я так говорю на основе услышанного от руководителей правительства, от оппозиции, а также от моих европейских коллег. Есть некоторые критически важные шаги, которые должно совершить правительство для выполнения условий, сформулированных Европой для подписания Соглашения об ассоциации. В этом мы очень поддерживаем миссию Кокса – Квасневского. Мы видим ее, как неизменный способ продвинутся вперед».

Подытожив мнения отечественных и зарубежных политиков, экспертов, аналитиков, выступающих с высказываниями «за» и «против» европейского курса Украины, а также с заявлениями о несоответствии Конституции Украины некоторых положений проекта Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, можно сказать, что руководство страны окончательно сделало свой выбор в пользу евроинтеграции. Вместе с тем мнения украинского общества по этому вопросу до сих пор неоднозначны. В этой связи социологи отмечают, что украинское общество в действительности ещё не сделало однозначный выбор в пользу одного или другого направления внешней политики. Распределение мнений зависит даже от того, как формулируются вопросы: при жестком противопоставлении направлений интеграции получается одна картина, при ответах, предполагающих сочетание сотрудничества с ЕС и ТС, – совершенно другая.

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СИА3» НБУВ

«Дело Сноудена» в рассмотрении мировых СМИ

С тех пор, как экс-сотрудник ЦРУ и АНБ Э. Сноуден оказался в транзитной зоне московского аэропорта Шереметьево, а позже получил временное политическое убежище в РФ, в СМИ регулярно поступали новые подробности о слежке и перехвате информации спецслужбами США, хотя сам осведомитель весьма немногословен. Оказавшись на российской земле, он сделал всего два публичных заявления: о том, какое давление он испытывает со стороны США и как он благодарен России, предоставившей ему временное убежище. А человеку, ради поимки которого США, судя по всему, готовы на многое (от принуждения к посадке самолета президента Боливии Э. Моралеса до пересмотра отношений с Россией), есть что сказать. Немногословность американского программиста, вероятно, связана с т. н. «ультиматумом Путина»: президент РФ объявил, что Э. Сноуден сможет остаться в России, если перестанет заниматься антиамериканской деятельностью. И если американский осведомитель заговорит, расскажет местным журналистам о планах американских спецслужб и передаст им копии имеющихся у него документов, это могут расценить как нарушение условий Кремля.

Впрочем, эти ограничения, вероятно, не слишком обременяют американца: еще в июне (в Гонконге и до прибытия в РФ) он передал копию всего своего архива журналисту британской газеты The Guardian Г. Гринвальду, пообещавшему продолжить публикацию разоблачительных материалов о деятельности спецслужб США и без участия непосредственного виновника утечек. По некоторым данным, в распоряжении Г. Гринвальда оказалось более 9 тыс. файлов.

Властям США, впрочем, и первой порции разоблачений Э. Сноудена хватило, чтобы объявить его едва ли не врагом государства № 1. Оценки ущерба национальным интересам страны разнятся, но чаще всего официальные представители Вашингтона употребляют слова «гигантский» и «колоссальный».

Утечка от Э. Сноудена о деятельности АНБ является наиболее масштабной, но она не является первой. В 1970-е годы достоянием общественности США стали сведения о шпионских программах АНБ Shamrock («Трилистник») и Minaret. В программу Shamrock (1945–1975) АНБ были вовлечены американские телеграфные компании, которые предоставляли доступ американской разведке к своим линиям. Программа Minaret стартовала в 1969 г. и использовала т. н. доступ Sigint – поиск в потоке коммуникационных линий по ключевым словам информации, связанной с именами конкретных американских граждан. В 1975 г. Washington Post сообщила, что в список, по

которому работал Minaret, были включены видные антивоенные активисты, такие как Д. Фонда и Б. Спок.

В 1990-х годах стало известно о программе АНБ Echelon, в которой была занята вся англо-саксонская пятерка спецслужб – т. н. «Пять глаз». Специальные компьютерные программы позволяли перехватывать идущую через спутники информацию и сортировать ее. Подобным образом перехватывались факсовые сообщения. Глобальная программа Echelon стала предметом специального расследования в Европейском парламенте. В мае 2006 г. USA Today опубликовал материал о том, что АНБ обладает обширной базой внутренних телефонных звонков, т. е. тем, что сейчас стало известно под названием «метаданные». Однако всем этим сведениям не было документального подтверждения. Утечка от Э. Сноудена не только дала документальные материалы о существующих программах шпионажа АНБ, но и в некоторых случаях подтвердила предшествующие сведения о программах АНБ.

Белый дом официально объявил, что из-за предоставления убежища Э. Сноудену президент Б. Обама решил отказаться от двусторонних переговоров с В. Путиным в сентябре (хотя более естественной причиной отмены визита эксперты называют сирийский кризис). Он приехал в Санкт-Петербург на саммит G20, но отменил отдельную встречу с В. Путиным в Москве.

Между тем сведения, которые опубликовали мировые СМИ на основе данных бывшего сотрудника Агентства национальной безопасности, весьма важны и рассказывают миру куда больше, чем выложенная сайтом WikiLeaks переписка американских дипломатов. Издание The Wall Street Journal охарактеризовало «дело Сноудена» как «крупнейший провал американской контрразведки за последние 60 лет», сравнив его с делом четы Розенбергов, передавших СССР ядерное ноу-хау. «Теперь у россиян есть жесткие диски Сноудена, на которых хранится больше американских секретов, чем может украсть целый батальон шпионов, – говорится в статье. – А это значит, что у Владимира Путина есть возможность бесконечно компрометировать США, публикуя избранные фрагменты этой информации или угрожая ее опубликовать».

Главная сенсация – обнародованные Э. Сноуденом документы о двух секретных программах Агентства национальной безопасности (АНБ) США — PRISM и XKeyscore. PRISM была запущена в 2007 г. на основании закона о контроле за деятельностью иностранных разведок (FISA) и принятого в том же году закона Protect America Act (PAA), который позволяет вести слежку за агентами иностранных спецслужб и потенциальными террористами за пределами США без судебного решения. Следить за гражданами США агенты по закону могут только с санкции суда, однако, по словам Э. Сноудена, в АНБ на это правило часто закрывают глаза.

Программа PRISM позволяет скачивать закрытую информацию с серверов крупнейших интернет-компаний США. В числе гигантов всемирной паутины,

сотрудничающих со спецслужбами, были названы Microsoft, Yahoo, Google, Facebook, AOL, Skype, YouTube, Apple и PalTalk (некоторые из них позже заявили, что извлечение данных происходит без их ведома). С помощью PRISM спецслужбы США (доступ к системе, кроме АНБ, имеют ЦРУ и ФБР) собирают личную информацию о пользователях соцсетей и поисковых сервисов, включая электронную переписку, аудио- и видеофайлы, а также сведения об их местонахождении и списке контактов. Программа также позволяет отслеживать звонки абонентов трех крупнейших сотовых операторов страны.

Программа XKeyscore создана в дополнение к PRISM и является еще более совершенной. В АНБ эту программу называют «инструментом для сбора сведений о почти всем, что пользователь делает в Интернете». Такая характеристика содержится в учебной презентации из 32 слайдов о XKeyscore, датированной 25 февраля 2008 г. Этот документ под грифом «совершенно секретно» The Guardian опубликовала на своем сайте.

Как следует из презентации, XKeyscore – инструмент для поиска и анализа информации о конкретных пользователях или людях с заданными характеристиками. Например, если ввести в систему адрес электронной почты, она может перехватить содержимое почтового ящика, выдать весь список контактов пользователя и IP-адреса, с которых он входил в свою почту. Если же ввести в строку поиска IP-адрес, то с помощью XKeyscore можно отследить все сайты, которые посещались с этого адреса, составить перечень вводившихся паролей и запросов, взломать аккаунты в социальных сетях и получить копию переписки в чатах. XKeyscore также позволяет спецслужбам фиксировать IP-адреса пользователей, которые посещают те или иные веб-сайты.

Если аналитику неизвестен адрес электронной почты или IP-адрес, он может искать цель по заданным характеристикам. В презентации в качестве примера приводится запрос: «Показать всех пользователей из Ирана, которые пользуются зашифрованной почтой». Можно искать по местоположению, языку или ключевым словам, а обнаруженную цель можно «сопровождать», получая данные о действиях пользователя в сети в режиме онлайн.

The Guardian отмечает, что после обнародования данных о XKeyscore стало ясно, что имел в виду Э. Сноуден, когда говорил в первом интервью: «Сидя за своим рабочим столом, я могу прослушать любого, начиная с вас и вашего бухгалтера и заканчивая федеральным судьей или президентом. Для этого мне достаточно знать вашу электронную почту». После выхода этого интервью председатель Комитета по разведке палаты представителей Конгресса США М. Роджерс заявил, что Э. Сноуден лжет. «Он не мог делать то, о чем говорит», – настаивал конгрессмен. Презентация АНБ о XKeyscore доказывает, что Э. Сноуден был прав. В презентации содержится карта с месторасположением 700 серверов XKeyscore – системы глобального слежения за интернет-пользователями. Согласно данным секретного документа, серверы XKeyscore

находятся в 150 странах, причем практически во всех столицах мира, включая Москву, Пекин и Киев.

Прочитавшая презентацию АНБ о XKeyscore газета «Ведомости», поясняет, что в Москве сервер «практически со 100-процентной вероятностью» должен располагаться в американском Посольстве, которое оснащено всевозможными техническими средствами разведки. Об этом изданию сообщил источник в российских спецслужбах. По его мнению, доказательством этого является карта из презентации АНБ, где точки с серверами XKeyscore отсутствуют в странах без американских посольств, но к которым американская разведка проявляет пристальный интерес (в качестве примера можно привести Иран).

В комментарии The Guardian АНБ признала существование XKeyscore. «Такие программы позволяют собирать информацию, которая дает нам возможность успешно выполнять нашу миссию – защищать США и их союзников за рубежом», – сказали в агентстве. В опубликованной The Guardian презентации утверждается, что с помощью XKeyscore американцы к 2008 г. вычислили более 300 террористов. Количество документов, пущенных в оборот беглым сотрудником АНБ Э. Сноуденом, продолжает нарастать. В сентябре The Guardian опубликовала у себя очередную статью Г. Гринвальда о том, что американская служба электронного шпионажа АНБ «подобрала ключи» ко всем без исключения системам шифровки электронной переписки в Интернете.

Американские и британские разведывательные службы научились взламывать в Интернете протоколы защиты информации, которые обеспечивают конфиденциальность электронных писем, банковских и медицинских данных в сети. Сообщается о том, что в рамках секретной программы АНБ США (NSA) и британский Центр правительственной связи (GCHQ) взломали наиболее известные и считавшиеся надежными протоколы защиты информации.

Особое внимание разведчики уделили распространенному протоколу SSL. В документе говорится, что Yahoo и Google были среди пострадавших в результате взломов. Сообщается также, что NSA тратит на эту сверхсекретную программу 250 млн дол. в год.

Кодирование предполагает обработку текста таким образом, чтобы его невозможно было прочитать без нужного ключа. При кодировании данных, как правило, в качестве ключа используются очень большие числа, насчитывающие сотни цифр, так как в этом случае для того, чтобы расшифровать сообщение простым перебором вариантов ключа, потребуются тысячи лет.

АНБ и Британский центр правительственной связи, похоже, пытались устранить это препятствие разными способами. Они использовали суперкомпьютеры, чтобы очень быстро перебрать варианты ключей, использовали заранее известные им слабые места в широко используемых протоколах безопасности, чтобы получать доступ к сообщениям, а также заставляли производителей программного обеспечения оставлять возможность скрытого доступа к данным без ведома хозяев.

Кроме того, предположительно, АНБ вмешалась в Федеральную программу США по разработке новых алгоритмов кодировки, чтобы облегчить себе доступ к любым данным, безопасность которых ведомство, по идее, должно было обеспечить.

Критики считают, что NSA/GCHQ действовали недальновидно, так как любая возможность несанкционированного доступа может быть с таким же успехом использована шпионами и мошенниками, и подрывают роль, которую играет Интернет в современном мире.

Согласно данным, опубликованным в прессе, попытки взлома криптографической защиты предпринимались в рамках совершенно секретной программы «Булл-Ран» (Bullrun). Аналогичная британская программа называется «Эджхилл» (Edgehill). Из документов следует, что разведывательные службы особое внимание уделяли кодировкам, использующимся в технологии 4G.

Для достижения своих целей в рамках программы «Булл-Ран» АНБ использовало мощные суперкомпьютеры, причем взломы происходили на стадии, когда интернет-пользователи выходили в сеть для получения различных услуг. Американцы также сотрудничали с неназванными технологическими компаниями, которые вставляли так называемый «черный ход» в свое программное обеспечение, благодаря чему правительство получало доступ к информации перед тем, как она кодировалась для пересылки по Интернету.

Также власти США оплатили глобальным интернет-компаниям все расходы на сертификацию, необходимую для сотрудничества с Агентством национальной безопасности, пишет газета The Guardian.

В 2011 г. поправки к закону о надзоре за деятельностью иностранных спецслужб вынудили компании (Google, Yahoo, Microsoft, Facebook) получать специальные сертификаты, благодаря которым АНБ получало доступ к данным пользователей. Эти сертификаты поставляла программа Prism – и правительство США потратило миллионы долларов на компенсацию всех расходов, которые понесли компании.

В одном из секретных документов эти расходы помечены в графе «операциями с особыми источниками». Как отметили в компании Yahoo, найденный документ не доказывает факт сотрудничества интернет-гигантов со спецслужбами, так как власти обязаны компенсировать провайдером все расходы на необходимые по закону процедуры. Возможно, вскоре следует ожидать дальнейших разоблачений, которые коснутся, по-видимому, уже компьютерного «железа» – тайных закладок в электронные платы компьютеров шпионских устройств.

Кроме того, компьютерщики из Агентства национальной безопасности взламывают «операционки» iPhone, BlackBerry и Android: они могут просмотреть список контактов пользователя взломанного смартфона, читать его СМС-сообщения и вычислять местоположение владельца гаджета.

По данным немецкой газеты Der Spiegel, в АНБ существует несколько рабочих групп, каждая из них специализируется на взломе смартфонов определенной компании. К примеру, есть хакеры, которые занимаются только компанией Apple: при этом, чтобы узнать данные обладателя iPhone, достаточно просто взломать компьютер, с которым синхронизирован гаджет.

Согласно документам, предоставленным Э. Сноуденом, тайный бюджет американских спецслужб в 2013 г. составил 52,6 млрд дол., пишет The Washington Post. В 178-страничном отчете представлены данные о бюджете национальной разведывательной программы, ее успешно проведенных операциях и провалах. Разведывательное сообщество США составляют 16 служб, в которых работают более 107 тыс. сотрудников. Также в документе содержится краткое описание передовых технологий разведки и текущих операций. Не разглашается только та часть информации, которая может усложнить работу по определенным методам.

Американские спецслужбы только в 2011 г. осуществили 231 кибератаку против России, Китая, КНДР и Ирана, сообщает американская газета, ссылаясь на документы, рассекреченные Э. Сноуденом. На кибервойну в секретном бюджете американских спецслужб, о котором газета сообщила сутками ранее, были выделены 652 млн дол. При этом подробности спецопераций спецслужб США в киберпространстве не уточняются.

Однако в новом разоблачении от Э. Сноудена интересна не только содержательная часть. На этот раз к тройке прежних разоблачителей в глобальных СМИ Запада – The Guardian, The Washington Post и Der Spiegel добавился новый и также весьма авторитетный – The New York Times. Разоблачения от Э. Сноудена важны именно тем, что они основываются на подлинных документах. 18 августа 2013 г. в британском аэропорту Хитроу был задержан следовавший в Германию «друг» автора Guardian Г. Гринвальда бразилец Д. Миранда. В британских СМИ в конце августа прошла информация, что на изъятых британскими властями у Д. Миранды электронных носителях в виде электронных файлов содержалось 58 тыс. «совершенно секретных документов британской разведки». Т. е. речь идет уже об утечке секретных документов, сравнимой с WikiLeaks.

Позже главный редактор британской газеты А. Расбриджер рассказал, что британские власти потребовали от издания либо уничтожить, либо отдать им материалы, переданные газете Э. Сноуденом. Представительница Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе осудила действия британских властей в отношении газеты The Guardian. «Угроза судебным преследованием журналистам и принуждение к уничтожению материалов являются недопустимым цензурованием», – считает представительница ОБСЕ по СМИ.

Кстати, WikiLeaks не преминула включить в свой ресурс новые документы, по-видимому, исходящие от Э. Сноудена. После перерыва в несколько месяцев, впервые после мая этого года, 4 сентября под рубрикой Spy Files #3

WikiLeaks опубликовал 249 документов «индустрии слежки» АНБ от «92-х глобальных подрядчиков».

Публикации в СМИ документов от Э. Сноудена о секретной слежке АНБ, в том числе, за американскими гражданами породили общественную дискуссию в США и реакцию американских властей. После попыток США добиться выдачи беглого сотрудника ЦРУ речь пошла и о документах, как сказано, «личной саги» Э. Сноудена.

Еще в июле Сенат США потребовал закрыть секретные программы Агентства национальной безопасности, о существовании которых рассказал Э. Сноуден. Так сенаторы отреагировали на предоставленные администрацией документы секретной программы PRISM. Они сочли, что сбор информации о телефонных разговорах миллионов граждан США не дал ощутимых результатов.

Новая попытка администрации США убедить Конгресс в необходимости продолжения финансирования секретной программы PRISM обернулась провалом. По требованиям законодателей Белый дом рассекретил несколько документов, связанных со сбором закрытой информации. Грифы были сняты с 17-страничного постановления закрытого суда FISA от 25 апреля, которое обязывает крупнейшую мобильную компанию в США Verizon представлять информацию о своих клиентах. Был рассекречен и «крупный массив данных» о телефонных звонках и электронной переписке граждан США в 2009–2011 гг.

Однако полученные данные сенаторов не убедили. По словам главы юридического комитета Сената П. Лейхи, в документах говорится, что секретная программа слежки позволила «предотвратить множество терактов», но никакой конкретной информации о заказчиках и исполнителях этих акций спецслужбы не предоставили. «Если программа неэффективна, ее нужно закрыть», – заявил он.

Правда, потом Конгресс с минимальным перевесом отверг поправку к оборонному бюджету на следующий год о сокращении бюджета АНБ и сворачивании финансирования его секретных программ. Это предложение поддержали 205 законодателей, 217 высказались против. Итоги голосования эксперты объяснили жестким давлением администрации США. «Белый дом потратил несколько недель на то, чтобы убедить конгрессменов в необходимости сохранения программы PRISM», – пояснил старший эксперт Института Брукинкса М. Калб. Согласно материалам, предоставленным Белым домом, в последние годы данные, полученные АНБ, позволили предотвратить 54 теракта. А заместитель директора агентства Д. Инглис сообщил сенаторам, что сейчас спецслужбы ведут не менее 13 расследований на основе перехвата телефонных звонков.

12 августа 2013 г. президент Б. Обама объявил о создании группы, которая займется программой пересмотра разведывательной деятельности в пространстве коммуникаций. Ее задачей является оценка использования коммуникационных технологий для защиты национальной безопасности

США и достижений внешней политики. В тот же день директор разведывательного сообщества США Д. Клэппер объявил, что в рамках его организации будет создана группа по обзору деятельности, которая подготовит окончательный доклад не позднее 15 декабря 2013 г.

В начале сентября на сайте Университета Джорджа Вашингтона (Вашингтон, DC) в рубрике «Электронный архив национальной безопасности» было опубликовано «Дело Сноудена». В рубрику включили 125 документов, большинство из которых имеют гриф «совершенно секретно». Документы расположены в хронологической последовательности с документа, датированного 25 октября 1978 г., до документа с датой 21 августа 2013 г. Электронный ресурс Университета Джорджа Вашингтона намерен концентрировать у себя документы, как из утечки Э. Сноудена, так и последовавшие государственные документы США, связанные с этой утечкой.

Публикация Университета Джорджа Вашингтона, являющегося т. н. «кузницей кадров» американских спецслужб, включает в себя документы Белого дома, Управления директора национальной разведки (ODNI), а также самого АНБ. Документы затрагивают следующие вопросы и отдельные темы:

- усилия ODNI и Белого дома для объяснения, оправдания и защиты программы электронной слежки;
- корреспонденция между критиками системы электронного шпионажа и должностными лицами государства;
- фактологические документы АНБ;
- ключевые законы и судебные решения по электронному шпионажу, включая Верховный суд США и суды иностранных государств;
- документы об организации электронного шпионажа и программах, предложения по сбору массовых данных;
- инструкции о том, как использовать Интернет для шпионажа.

Опубликованная подборка документов на сайте Университета Джорджа Вашингтона важна, прежде всего, самими секретными документами АНБ. Из них важнейшими являются секретные документы о программах АНБ: Stellarwind, Президентской разведывательной программе, Prism, Xkeyscore, а также о секретных инструкциях для определения целей и сборе персональных данных американских граждан. Разумеется, ресурс Университета Джорджа Вашингтона опубликовал все правовые документы США, включая все поправки к законам, на которых основывается электронная слежка АНБ.

Подобного рода документы и переписка по их поводу позволяют отследить эволюцию шпионских программ, официальную реакцию на утечку совершенно секретных сведений, поиск правительством США в этом вопросе поддержки общественного мнения, объяснения директора разведывательного сообщества Д. Клэппера в связи с утечками.

Однако основное назначение публикации документов на информационном ресурсе Университета Джорджа Вашингтона – представить в одном месте ос-

новную документальную базу для аргументированного определения юридических споров вокруг деятельности АНБ. В этой связи означенная публикация, вне всякого сомнения, своим острием направлена против действующего президента США Б. Обамы.

Еще больше неприятностей в связи с «делом Сноудена» постигло администрацию США на международном уровне. Первоначальная реакция европейских союзников США на разоблачения Э. Сноудена была относительно сдержанной: официальные лица Великобритании, Германии, Бельгии и других стран обещали «изучить появившуюся информацию на предмет возможных нарушений прав пользователей» и «не допустить вмешательства в частную жизнь своих граждан». Но вскоре им пришлось сменить тон, поскольку Э. Сноуден предоставил журналистам документы, свидетельствующие, что правительства и спецслужбы целого ряда стран ЕС тесно сотрудничали с АНБ, предоставляя агентству доступ к своей информации и инфраструктуре.

Активнее всех американцам помогали британцы. Как следует из обнародованных Э. Сноуденом документов, британская служба электронной разведки – управление правительственной информации (GCHQ) – в рамках операции под кодовым названием Tempora перехватывает проходящий через территорию Великобритании международный интернет-трафик, предоставляя США доступ к полученной информации. Более того, США отчасти спонсируют GCHQ: за последние три года на эти цели Вашингтон потратил более 150 млн дол.

В документах, обнародованных Э. Сноуденом, говорится и о совместных операциях АНБ и GCHQ. Одну из наиболее масштабных спецслужбы двух стран провели в Лондоне, где в апреле 2009 г. проходил саммит G20 с участием тогдашнего президента РФ Д. Медведева. Как следует из документов, американские и британские спецслужбы пытались перехватить сигналы защищенной спутниковой связи, по которой, как они полагали, российский президент из посольства РФ в Лондоне общался с Москвой. Перехват осуществлялся со шпионской станции Менвит-Хилл, где совместно работает более 2 тыс. сотрудников спецслужб и вооруженных сил Великобритании и США.

Как следует из документов АНБ, Д. Медведев был далеко не единственной мишенью американских и британских спецслужб в ходе саммита. За остальными делегатами также велась слежка: с помощью PRISM и XKeyscore спецслужбам удалось получить доступ к личной информации, хранящейся в смартфонах и ноутбуках иностранных гостей саммита. Для большего охвата они создавали фальшивые интернет-кафе, чтобы проникать в почту делегатов и читать их переписку, и, более того, записывали их пароли, чтобы пользоваться этими каналами после саммита. Агенты из АНБ и их коллеги из GCHQ взломали шифр BlackBerry, чтобы прослушивать звонки участников G20 и мониторить их переписку. Вся полученная информация в режиме онлайн стекалась в секретный ситуационный центр. В итоговом отчете АНБ

сказано, что операция по перехвату писем и звонков делегатов саммита была признана очень успешной.

Канцлер ФРГ А. Меркель первоначально утверждала, что впервые узнала о шпионских программах США из прессы. Однако позже Э. Сноуден предъявил бумаги, доказывающие, что германская разведывательная служба BND с 2007 г. имеет доступ к PRISM и XKeyscore, пусть и ограниченный. Активно сотрудничали с американцами спецслужбы Канады, Австралии и Новой Зеландии.

Громкий скандал разразился после того, как журнал Der Spiegel опубликовал материал о методах сбора развединформации американским АНБ. Ссылаясь на украденный Э. Сноуденом документ, журналисты рассказали, что Вашингтон прослушивал 38 иностранных посольств и дипмиссий. Слежка велась как за союзниками США по НАТО и ЕС, так и за дипломатами из азиатских и латиноамериканских стран.

Представители ЕС собрались в Брюсселе на экстренную встречу, посвященную скандалу с прослушкой. Заседание прошло в закрытом режиме, однако известно, что на нем в адрес США прозвучало немало нелестных комментариев. Политики же свое возмущение не скрывают. Так, зампред Свободной демократической партии Германии К. Линднер заявил, что США лгут, когда говорят о том, что ведут шпионаж ради борьбы с террором. «Представительства ЕС, безусловно, не являются оплотом исламистов», – заметил он, призвав временно приостановить обмен разведанными с американцами. А глава МВД Франции М. Вальс выступил за разработку и подписание документа, который запрещал бы спецслужбам дружественных стран шпионить друг за другом.

Впрочем, несмотря на это, в ЕС считают, что повредить отношениям скандал не должен. В ходе телефонного разговора с канцлером ФРГ А. Меркель президент США Б. Обама согласился созвать экстренную встречу силовиков двух стран. Не исключено, что в Вашингтоне прислушаются и к требованию Франции принять хартию, запрещающую союзным странам слежку друг за другом. Впрочем, на экономических отношениях союзников скандал не отразится: создание трансатлантической зоны свободной торговли в ЕС по-прежнему считают своим приоритетом.

«Президент Обама заверил канцлера Меркель, что США очень серьезно относятся к обеспокоенности своих европейских союзников», – объявили в Белом доме после завершения переговоров между лидерами США и Германии. Власти США согласились разъяснить немецкому правительству причины слежки и рассказать подробности – ради этого в Вашингтон ездил группа высокопоставленных немецких силовиков.

После того, как стало известно, что АНБ использовала различные компьютерные программы для фильтрации связи и получала доступ к данным электронной почты, телефонных звонков и текстовых сообщений главных помощников президента Бразилии Д. Руссефф, министр юстиции Бразилии Жозе

Эдуарду Кардосо от имени страны потребовал объяснений от Вашингтона, назвав случившееся «недопустимым нарушением нашего суверенитета». Президент США Б. Обама во время разговора с президентом Бразилии Д. Руссефф в рамках саммита G20 в Санкт-Петербурге взял на себя всю ответственность за слежку, организованную АНБ. Ранее сообщалось, что бразильские власти возмущены слежкой США за президентом страны и что ее поездка в США может быть отменена. Теперь же Д. Руссефф заявляет, что перспективы поездки в США зависят от дальнейших действий Б. Обамы.

В докладе Г. Гринвальда содержалась информация и о слежке за мексиканским лидером Энрике Пенья Ньето, однако представители Мексики отреагировали более спокойно. Министерство иностранных дел запросило США о дипломатической ноте для «тщательного расследования» этого вопроса.

В журнале *Der Spiegel* также появилась публикация о том, что американское Агентство национальной безопасности следило за штаб-квартирами ООН и миссии Евросоюза при ООН. По данным СМИ, летом 2012 г. сотрудники АНБ проникли в систему внутренней видеоконференции ООН и взломали шифр.

Позже в ООН сообщили, что знакомы с информацией о действиях АНБ, и представители ООН планируют связаться с властями США, чтобы обсудить информацию о прослушках штаб-квартиры ООН.

Оценивая ситуацию, сложившуюся вокруг «дела Сноудена» на данном этапе, не стоит удивляться тому факту, что ошутимого в глобальном смысле эффекта от разоблачений Э. Сноудена пока нет, несмотря на всю их сенсационность. Акции Google и Facebook не падают в стоимости, а возмущенные тотальной прослушкой граждане не вышли протестовать на улицы. Основная масса обнародованной Э. Сноуденом информации – это документальное подтверждение того, о чем ранее любили рассуждать конспирологи. Этим она, безусловно, ценна, но не нова – спецслужбы всех глобальных игроков имеют подобные американскому аналоги контроля за системами и сетями коммуникации, правда не столь мощные и разветвленные. Именно потому американские конгрессмены, рассмотрев вопрос об ограничении полномочий и финансирования АНБ, в итоге оставили все как есть, обещав, правда, немного «больше открытости». А президент США Б. Обама и вовсе заявил, что «ни одно из разоблачений не указывает на то, что мы злоупотребили властью».

Другое дело, что предоставленные Э. Сноуденом документальные подтверждения практики слежения американскими спецслужбами за иностранными политиками, международными организациями и участие в этом глобальных интернет-компаний вызвали ряд крупных международных скандалов, которые американской администрации с трудом удается замять. В этом смысле «беглеца Сноудена можно считать серьезной удачей российских и китайских спецслужб, ведь придание его информации публичности вполне способствует приобретению политических дивидендов, в первую очередь,

властям этих стран. Недавно в газете South China Morning Post появилась информация о том, что Э. Сноуден передал ей детальную информацию о серверах, с помощью которых американская разведка ведет операции в Китае и Гонконге. Это чисто технические детали сведения, которые представляют интерес только для секретных служб Пекина. Интерес же РФ имеет, скорее всего, политический характер, в связи с начавшимся противостоянием с США по вопросам Ближнего Востока. Впрочем, продолжение «истории Сноудена» может высветить и другие грани мировой политики.

Партійна позиція

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Президентські амбіції В. Кличка у відгуках ЗМІ

Лідер партії УДАР В. Кличко на Світовому конгресі українців у Львові заявив, що «відповідально розглядає можливість балотуватися на посаду Президента України, але остаточне рішення буде прийняте тільки після консультацій з громадськістю». Така заява одного з лідерів опозиції викликала зацікавленість серед експертів. Вони, зокрема, звернули увагу на те, що В. Кличко має наміри радитися з цього приводу не так з партнерами по опозиції, як із громадськістю. І, за словами експертів, це формальне уточнення робить цю заяву ще більш дражливою. Адже саме на громадськість уся надія у кожного з трьох лідерів опозиційних сил, які мають наміри балотуватися на пост Президента, але ще не встигли заявити про свої амбіції, бо вичікували зручного моменту, не хотіли вносити розбрат в опозиційне середовище або боялися фальстарту.

Зазначається, що В. Кличко заявив про свої наміри в дуже вдалий момент – під час роботи ювілейного X Світового конгресу українців, який цього року відбувся у Львові: «У самісінькій колісці українського націоналізму, за присутності двох опозиційних побратимів – які ще умови треба шукати, щоб легітимізувати своє бажання створити конкуренцію В. Януковичу. Українці з діаспори у Львові радо аплодували такому рішення, адже те, чого всі очікували, сталося. Перший з-поміж опозиційної трійки нарешті визрів і твердо заявив, що він готовий стати Президентом і відчуває у собі сили змінити країну».

Як зазначають експерти, спічрайтери ретельно та грамотно підготували промову В. Кличка перед українською діаспорою. У ній йшлося і про трагедію Го-

лодомору, і про важку долю українців, і про перспективи України, які затьмарені проблемами, що не дають державі розвиватися, проявляти свій потенціал, а українцям добре жити. Корупція, чиновники, які не поважають людей, олігархи, які розкрадають українську економіку. Проте далі, на думку ряду оглядачів, його виступ скидався на звичайнісіньку передвиборну агітацію. «Шановне товариство, якщо ми хочемо, щоб черговий шанс перетворити Україну на успішну, багату, сильну країну був результативним, нам треба зробити декілька кроків: забезпечити рівність усіх перед законом, щоб в Україні не було політв'язнів. Ю. Тимошенко повинна бути на волі. По-друге, економіка рівних можливостей, яка дасть шанс кожному, а не буде розподіляти бюджет між олігархами. По-третє, курс на євроінтеграцію», – зазначив, зокрема, В. Кличко.

Також у своєму виступі В. Кличко наголосив, що для цього потрібна політична воля. Більше ніж 2/3 людей в Україні вважають, що країна рухається в неправильному напрямі. «Ми всі разом маємо сили й можемо змінити напрям розвитку країни. Для таких перетворень потрібно залучити фахівців з країн Євросоюзу й представників української діаспори», – підкреслив лідер УДАРу. Він запевнив присутніх на зібранні, що зробить усе можливе для зміни ситуації у країні та заявив: «Я усвідомлюю свою відповідальність за цей вибір. Я зроблю все, щоб після 2015 р. почалася новітня історія України. Я цілком відповідально розглядаю можливість балотуватися на посаду Президента України». Водночас, як зазначалося вище, В. Кличко уточнив, що остаточне рішення буде прийняте після консультацій з громадськістю. До того ж, на його думку, потрібно провести консультації з усіма представниками опозиції, щоб висунути єдиного кандидата на виборах. «Найближчим часом ми визначимося. Повинні пройти консультації. Я впевнений, що кандидат від опозиційних сил має бути висунутий один і має бути одним критерієм висунення кандидата – це максимальна підтримка людей і можливість виграти в представника Партії регіонів», – зазначив В. Кличко.

Експерти зауважують, що В. Кличко часто артикулює зворотами «ми можемо, ми не маємо права, ми повинні». На їхню думку, у поняття «ми» В. Кличко вкладає всі опозиційні партії, а право говорити від імені опозиції він узяв на себе.

Сам же В. Кличко переконаний, що його підтримає більшість у суспільстві, що демонструють і результати ряду соціологічних досліджень. Саме він є найбільш реальним конкурентом В. Януковичу в боротьбі за президентську посаду.

Так, згідно з даними серпневого соціопитування, проведеного Центром соціальних і маркетингових досліджень «СОЦИС» спільно з Інститутом політичних й етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, якби президентські вибори відбулися найближчим часом, найбільшу підтримку українців отримав би діючий Президент В. Янукович – 18,1 %. Другу позицію зайняв би лідер УДАРу В. Кличко – 16,2 %, а третю – лідер «Батьківщини» А. Яценюк – 9,7 %.

Водночас В. Кличко, після ряду повідомлень про його наміри стати Президентом, заявив, що журналісти поспішили з висновками і що він ще остаточно не визначився зі своєю участю у президентських виборах, які відбудуться у 2015 р. «Я думаю, що до цього питання ми прийдемо або до кінця цього року, або до початку наступного. Хочу ще раз підкреслити, що дуже важливо, щоб була узгоджена кандидатура від опозиційних сил, висунутий єдиний кандидат», – зазначив В. Кличко.

Відповідаючи на запитання, чи повинен бути єдиний кандидат від опозиції вже в першому турі, В. Кличко заявив: «Було б бажано, щоб у першому турі був уже висунутий. Інакше розтягування голосів зробить усе для того, щоб кандидат від влади, від Партії регіонів, тобто В. Янукович, залишився на своїй посаді».

За інформацією ЗМІ, В. Кличко найближчим часом має намір провести тур країною, щоб зустрітися з представниками місцевих громад й обговорити наболілі питання. «Ми представимо країні докладний план дій. Це буде програма, яку новий Президент повинен втілювати з першого дня роботи на посаді. Наша мета – сучасна, демократична, успішна, заможна Україна. Багато людей скажуть, що це фантастика. Це не фантастика. ...Ми маємо не просто сподіватися на краще, а боротися за нього. Я хочу зробити так, щоб українці не виїжджали за кордон, шукаючи там кращої долі, а реалізовували себе на Батьківщині», – заявив В. Кличко.

Слід зазначити, що далеко не всі представники опозиції з розумінням сприйняли заяви В. Кличка щодо намірів балотуватися на посаду Президента в 2015 р. і відмовилися від коментарів, маючи своє власне бачення щодо майбутніх виборів.

Ю. Луценко ж зазначив, що заява В. Кличка є своєчасною. «Я вважаю, що заява В. Кличка сьогодні є заявою відповідального політика, який готовий брати на себе відповідальність. На мій погляд, кандидат у Президенти має мати амбіції та повинен уміти брати відповідальність на себе. Сьогодні це продемонстрував В. Кличко. Насправді, мені це подобається. Єдине, я нагадаю, що я казав і кажу про необхідність єдиного кандидата. Але В. Кличко й це сказав», – зазначив Ю. Луценко. За його словами, якщо вдасться і перше, і друге, тоді він зробив правильний крок. Якщо ж це відкриє парад амбіцій, тоді ми матимемо ще більшу проблему, ніж сьогодні.

На думку Ю. Луценка, ця заява не внесла радості в ряди кандидатів у Президенти. «Але якщо без іронії, то кандидатом від опозиції має бути людина, яка продемонструє лідерські якості», – підкреслив Ю. Луценко. Він переконаний, що В. Кличко розуміє, що його висунення на пост Президента не може бути одноосібним кроком, неузгодженим з усіма сторонами. Тому це не остаточне рішення, а тільки заявка на участь – розумна й збалансована заявка. «Головне, щоб за цим не пішли аналогічні заяви інших кандидатів від опозиції, які перетворюють увесь процес на парад амбіцій», – застерігає Ю. Луценко.

Політик запевнив, що особисто не підтримує жодного з можливих кандидатів від опозиції, а підтримає єдиного кандидата зі стартовим рейтингом у 30 %.

Ю. Луценко вважає, що є два механізми висунення кандидатів. Перший – узгодження кандидата всередині опозиційної трійки (А. Яценюк, В. Кличко, О. Тягнибок) з урахуванням думок лідера «Батьківщини» Ю. Тимошенко й народного депутата П. Порошенка. «Останній діє як опозиційний політик, а його президентський рейтинг порівнюваний з рейтингом лідера “Свободи” О. Тягнибока – 4–5 %. Ці відсотки в нашій країні принципово важливі на виборах», – зазначив Ю. Луценко. Разом з тим він застерігає, якщо процес узгодження не вдасться завершити до кінця року, тоді потрібно буде звернутися до людей. «Я міг би стати медіатором між політиками та виборцями. Відразу після виходу з в'язниці опозиція запропонувала мені взяти на себе ці функції, але потім країна несподівано дізналася про похід різними колонами в перший тур президентських виборів. Це – погана ідея», – заявив Ю. Луценко.

На думку політика, переконати опозиціонерів у необхідності єдиного кандидата із самого початку кампанії – складно. Поки кожен з них бачить себе єдиним кандидатом, розглядаючи кампанію як можливість заскочити до другого туру.

Другий механізм, який пропонує Ю. Луценко, – можливість залучення фінансів для організації праймеріз у базових із соціологічної точки зору областях України. Підтримати ідею можуть окремі міжнародні фонди та український бізнес. Праймеріз потрібні для того, щоб люди почули позиції не лідерів, а команд лідерів і визначилися, яку команду вони хочуть підтримати. Цей процес можна завершити до наступної весни.

Натомість Ю. Тимошенко вважає, що не потрібно в першому турі висувати єдиного кандидата. Ще в травні вона заявляла, що в першому турі всі опозиціонери повинні «викластися по максимуму». При цьому експрем'єр назвала ініціативу висунення єдиного кандидата в першому турі «вкрай шкідливою для перемоги». «Ми вже один раз вибрали єдиного кандидата, внесли його на руках до кабінету Президента України, і що з цього вийшло? Усі в курсі... У нас сильні гідні кандидати від опозиції і кожен зобов'язаний пройти народний праймеріз у першому турі президентських виборів. Нехай українці оберуть найбільш гідного кандидата та візьмуть відповідальності за свій вибір», – вважає Ю. Тимошенко.

Деякі експерти прокоментували рішення лідера партії УДАР В. Кличка балотуватися у Президенти як «крок на випередження», який «цілком виправданий». Він, очевидно, викликаний тим, що пожвавилися розмови про те, що може бути випущена на волю Ю. Тимошенко, що вона може взяти участь у президентській виборчій кампанії. Тому, щоб не втратити частини опозиційного електорату, В. Кличко робить таку заяву в розпал політичних канікул», вважає політолог В. Карасьов.

За словами заступника голови фракції ВО «Свобода» А. Мохника, «похід В. Кличка в Президенти – це секрет Полішинеля. І без заяви було зрозуміло, що він має президентські амбіції. 18 травня “Свобода”, УДАР і “Батьківщина” домовилися, що підтримуватимуть кандидата, який вийде в другий тур. З іншого боку, якщо буде змінено законодавство, то незалежно від заяви В. Кличка доведеться сідати й домовлятися про те, щоб висувати кандидата в першому й єдиному турі виборів».

Керівник Інституту політичних, соціологічних і маркетингових досліджень В. Бондаренко вважає, що лідер УДАРу В. Кличко ускладнив собі завдання, заявивши про свої президентські амбіції за два роки до виборів. «Заява В. Кличка про те, що він буде балотуватися на виборах Президента у 2015 р. може стати фальстартом великого спортсмена, але недосвідченого політика, – зазначає фахівець. – Бо в історії новітньої України опозиційні політики висувалися на цю посаду безпосередньо перед стартом виборчої кампанії. Так зробив свого часу Л. Кучма, якого ледве не умовляв стати кандидатом Український союз промисловців та підприємців. Досить пригадати і В. Ющенко, якого просили кілька політичних партій. Висуватися раніше – значить, потрапити під приціл влади. Це небезпечно і для стосунків з партнерами по опозиції, оскільки звужує поле для переговорів щодо спільної кандидатури», – наголосив В. Бондаренко.

На його думку, тепер слід очікувати посилення конкуренції в лавах опозиції, адже лідер УДАРу поставив інших можливих кандидатів від опозиції у складне становище. Та й собі ускладнив завдання. «Раніше кандидати зберігали інтригу до останнього моменту й не позиціонували себе як противники діючої влади. В. Ющенко взагалі називав Л. Кучму своїм політичним батьком, а “Нашу Україну” вважав запасною лавою провладної команди. Тому коли він висунувся, його підтримали деякі члени президентської команди», – наголосив політолог.

Він прогнозує, що від В. Кличка може відійти частина спонсорів, яким з Банкової накажуть його більше не фінансувати. «Але водночас у В. Кличка може з’явитися більше симпатиків, адже він зробив мужній крок і кинув виклик владі. Йому тривалий час не давали перемоги на виборах у Києві. Тоді він створив партію та пішов до парламенту. Цей похід до вищого законодавчого органу став дуже вдалим. Тепер його бажання замахнутися на найвищу посаду в державі викликає повагу та вселяє надію виборцям, що він в ранзі Президента буде чесним політиком. Адже свої бої на рингу він проводив за допомогою fair play – чесної гри», – зауважує експерт.

У свою чергу директор соціологічної служби «Український барометр» В. Небоженко переконаний, що заява В. Кличка про власні президентські амбіції може ускладнити стосунки з А. Яценюком і О. Тягнибоком. «В. Кличко належить до тих політиків, які вважають себе самодостатніми, думають про те, що їх любить усе людство за їхні спортивні результати. Однак приклад

А. Шевченка показав, що цього замало. У цілому ж трошки несподівана заява В. Кличка, адже влітку зазвичай не приймають настільки доленосних рішень», – зазначив він і заявив, що В. Кличку варто більше побоюватися «партнерських обіймів з боку оточення Президента – людей Фірташа, Ахметова, Коломойського. Зрештою, від цих людей залежить, хто все ж таки піде на президентські вибори».

Нагомість Прем'єр-міністр М. Азаров вважає, що В. Кличку взагалі не варто висувати свою кандидатуру на посаду Президента, тому що йому не вистачає досвіду, щоб зайняти державний пост. Про це він заявив в інтерв'ю *Le nouvel Economiste*, яке опубліковано на урядовому порталі. «У 2015 р. я не бачу жодних підстав для діючого Президента В. Януковича, щоб не подати свою кандидатуру на другий термін. У зв'язку з можливою відсутністю Ю. Тимошенко в оголошеній боротьбі, колишній боксер В. Кличко, який є популярним в Україні, повинен реагувати рукавичкою», – зазначив Прем'єр. На думку М. Азарова, кандидатура В. Кличка є невдалою. «В. Кличко не звичайний боксер, він здобув славу собі й нашій країні. Ми всі пишаємося ним як спортсменом. На жаль, він не мав жодного дня досвіду роботи в органах виконавчої влади», – додав М. Азаров.

Щоправда, значна частина експертів мають іншу думку. В. Кличка вважають впливовим політиком і за межами України. Зокрема, оглядач німецького видання *Frankfurter Allgemeine* К. Шуллер пише, що в Україні є лідер, який міг би очолити опозиційний рух – це лідер партії УДАР В. Кличко.

На думку автора, В. Кличко вже є лідером опозиції, хоча наразі невизначним, адже тривалий час опозиція в Україні асоціювалася лише з експрем'єром Ю. Тимошенко, з якою не міг змагатися жодний опозиційний політик. Тепер, на думку оглядача, після арешту Ю. Тимошенко, від її колишнього впливу майже нічого не залишилося, а демократичний табір виявився без лідера. Однак події останнього часу показали, що знайшлася людина, яка могла б очолити опозиційний рух – це В. Кличко.

На думку К. Шуллера, позиція В. Кличка міцна тому, що після арешту Ю. Тимошенко українська опозиція не розпалася. Партії «Батьківщина» вдалося разом з УДАРОм і націоналістичною «Свободою» створити блок, який функціонує на диво добре – партії координують свої дії та не очорнюють одна одну. За словами оглядача, хоча партнери по коаліції й не визначилися, хто ж балотуватиметься у 2015 р. на пост Президента України – А. Яценюк, В. Кличко чи О. Тягнибок, українська опозиція чудово розуміє, що суперечка між собою з цього приводу стане дорогою до програшу.

Таким чином, В. Кличко першим серед трійки керівників опозиційних парламентських партій прямо заявив про свої президентські амбіції. Більшість фахівців називають такий крок лідера УДАРу цілком прогнозованим, зважаючи на його високий рейтинг: наголошується, що лише В. Кличко серед представників опозиції може створити на виборах-2015 реальну конкуренцію

діючому Президенту В. Януковичу. Проте багато в чому це залежатиме від спільних зусиль і координації дій опозиційного табору, а в можливості цього ряд політологів традиційно сумнівається (*Перший пішов: Кличко відкрив парад президентських амбіцій* // <http://ipress.ua>. – 2013. – 21.08; *Експерт: Кличко пора определяться с Киевом и президентством* // <http://inpress.ua>. – 2013. – 28.08; *Тимошенко: единый кандидат на президентских выборах навредит оппозиции* // <http://lb.ua>. – 2013. – 29.05; *Це крок на випередження, в тому числі Тимошенко* // <http://ua.korrespondent.net>. – 2013. – 15.08; *Кличко пока не определился с участием в выборах Президента* // <http://korrespondent.net>. – 2013. – 24.08; *Кличко – невизнаний лідер української опозиції* // <http://ipress.ua>. – 2013. – 3.04; *У «Свободі» назвали заяву Кличка про його президентські амбіції передчасною* // <http://dt.ua>. – 2013. – 15.08; *Кличко невчасно заявив про президентські амбіції* // <http://kyiv.comments.ua>. – 2013. – 14.08; *Ю. Луценко: Чому Кличко не може одноосібно вирішити йти у Президенту* // <http://www.3republic.org.ua>. – 2013. – 21.08; *Азаров считает, что Президент из Кличко никакой* // <http://www.segodnya.ua>. – 2013. – 5.07; *Кличко хочет единого кандидата от оппозиции на президентских выборах уже в первом туре* // <http://zn.ua>. – 2013. – 24.08; *Яценюк хочет привязать Кличко к Киеву и пригрузит его «коммуналкой»* // <http://inpress.ua>. – 2013. – 5.09; *В. Кличко ускладнив собі завдання* // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 14.08).

Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Розвиток української економіки та проблеми наповнення доходної частини державного бюджету у 2013–2014 роках

1. Стан і перспективи розвитку української економіки

Останнім часом дедалі зростаючу увагу ЗМІ й українського суспільства в цілому привертають проблеми розвитку української економіки й, зокрема, наповнення доходної частини державного бюджету в поточному та наступному роках. Такий інтерес обумовлений низкою економічних й соціально-політичних чинників, як-то: затяжна рецесія української економіки, невисокі доходи значних верств наших співгромадян, посилення політизації українського суспільства в контексті наближення президентських виборів тощо.

Факт перебування української економіки у стані рецесії, на думку ряду експертів, підтверджується її спадом протягом чотирьох останніх кварталів. Адаже, починаючи з III кварталу 2012 р., українська державна статистика фіксує доволі усталене скорочення валового внутрішнього продукту (ВВП) у межах 1,1–2,5 %. Хоча заради об'єктивності треба зазначити, що у I–II кварталах 2013 р. скорочення ВВП (- 1,1 %) у порівнянні з відповідними періодами попереднього року було меншим, ніж у III–IV кварталах 2012 р., коли воно становило 1,3 та 2,5 % відповідно.

Оглядачі деяких ЗМІ основну причину рецесії в українській економіці вбачають у поганій кон'юктурі ринку промислових металів, викликану ребалансуванням економіки Китаю. Утім, причини цього явища, на думку доволі багатьох експертів, значно глибші й полягають у структурно-функціональній недосконалості вітчизняної економіки: значному переважанні її експортної орієнтації за одночасної слабкості (малої ємності) внутрішнього українського ринку.

До цього треба додати, що й сама по собі галузева структура української економіки вельми недосконала. Зокрема, хоча Україна останнім часом стабільно входить до першої десятки світових виробників сталі, однак вплив української чорної металургії на світовий ринок цього металу в цілому незначний, оскільки вітчизняне виробництво сталі перебуває на рівні близько 2 % від загальносвітового показника. А нині, за інформацією World Steel Association, виплавка сталі здійснюється в 62 країнах світу. І до того ж існує тенденція до подальшого розсіювання виробництва сталі у світі. На кон'юктуру міжнародних ринків сталі суттєво може впливати, хіба що, Китай, на який припадає більше третини світового виробництва цього товару. У цілому ж ситуація на світовому ринку сталі близька до стану вільної конкуренції. І саме це робить вітчизняну чорну металургію вельми залежною від світової кон'юктури. До того ж українська чорна металургія спеціалізується на експорті продукції з низькою часткою доданої вартості, переважно напівфабрикатів. І це також не сприяє зміцненню її конкурентоспроможності у світі.

Тому можна стверджувати, що в найближчому майбутньому динаміка фінансових надходжень від цієї галузі до українських бюджетів усіх рівнів сильно залежатиме від коливань кон'юктури відповідних міжнародних ринків.

Доволі вразливим до «примх» міжнародної конкуренції є і такий важливий вітчизняний експортер й наповнювач державного та місцевих бюджетів, як хімічна промисловість. Причому вразливість цієї експортно-орієнтованої галузі пов'язана не лише з проблемами конкуренції при збуті її продукції (ідеться, насамперед, про мінеральні добрива), а і з залежністю галузі від цін на імпортну сировину, особливо природний газ, з якого й виробляється переважна частина експортованої Україною хімічної продукції.

Дещо краща нині ситуація з експортом вітчизняної аграрної продукції. Хоча в цьому сегменті світової економіки Україна має досить серйозних

потужних конкурентів, утім, нинішня сприятлива кон'юнктура міжнародних ринків й потужний агрокліматичний потенціал України забезпечують успішну роботу вітчизняного аграрного сектору на нинішньому етапі й виконання ним своїх зобов'язань перед державним бюджетом.

Доволі нерівномірною є динаміка експорту продукції українського машинобудування. І це пов'язано не лише з перманентним політичним й економічним тиском на Україну з боку Росії з метою втягування нашої держави до складу Митного союзу (МС). Треба враховувати, що динаміка експорту продукції вітчизняного машинобудування до Росії значною мірою безпосередньо й опосередковано пов'язана з обслуговуванням потреб російських галузей-експортерів. Та навіть обсяги експортних поставок тих вітчизняних машинобудівних підприємств, які не мають партнерських відносин з російськими підприємствами-експортерами, все одно опосередковано залежать від доходів російського експорту, який справляє величезний вплив на бюджет й економіку Росії в цілому. І тому кон'юнктура світових сировинних ринків через стан російської економіки значною мірою опосередковано впливає на динаміку експорту українського машинобудування.

Таким чином, неусталеність динаміки українського експорту, а отже – і притоку вільноконвертованої валюти (ВКВ) у нашу країну та відповідних бюджетних надходжень, значною мірою обумовлені структурою вітчизняної економіки. А серйозна корекція такого фактору формування доходної частини державного бюджету України потребує доволі тривалого періоду часу й величезних інвестицій. Це, у свою чергу, означає, що значна частина потужних факторів формування доходної частини українського державного й місцевих бюджетів не може бути радикально змінена не лише упродовж 2013–2014 рр., а протягом більш тривалого періоду часу. Тому у 2013–2014 рр. кон'юнктура світових ринків, на які здійснюються поставки перерахованих вище українських галузей-експортерів, залишатиметься в складі вирішальних чинників розвитку вітчизняної економіки й формування доходної частини державного бюджету України.

Зазначена вище динаміка розвитку провідних вітчизняних галузей-експортерів позначилася на всьому українському експорті. За даними Держстату, у січні – червні 2013 р. український експорт товарів і послуг скоротився на 6,5 % порівняно з аналогічним періодом минулого року. Правда, одночасно зі скороченням українського експорту відбулося і ще більш значне скорочення імпорту в Україну. Зокрема, згідно з офіційною статистикою, у січні – червні 2013 р. вартість імпорту товарів і послуг в Україну була на 12,8 % меншою, ніж за аналогічний період минулого року. У результаті сальдо української зовнішньої торгівлі в першій половині поточного року хоча й залишалось від'ємним (- 797,6 млн дол. США), однак його абсолютна величина була в п'ять разів менша, ніж за рік до того – тобто 20,7 % від рівня першого півріччя 2012 р.

Утім, не лише в експортноорієнтованих галузях, а й у цілому в українській економіці ситуація залишається досить складною. Так, за даними Державної служби статистики України, обсяги промислового виробництва у січні – липні 2013 р. у порівнянні з відповідним періодом 2012 р. скоротились на 5,3 %. Щоправда, оглядачі деяких ЗМІ звернули увагу на те, що обсяг промислового виробництва в країні в липні 2013 р. знизився на 4,9 % до аналогічного місяця минулого року. Утім, показник виявився трохи кращим за підсумки червня та травня ц. р., коли падіння становило 5,7 і 9,3 % відповідно. При цьому в Україні спостерігалось зростання промислового виробництва на 5,1 % у липні порівняно з червнем поточного року. Поліпшення показника пов'язане насамперед зі збільшенням виробництва в металургії на 1,6 %.

При цьому в добувній промисловості в січні – липні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. скорочення становило 1,2 %, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 3,7 %, а у переробній промисловості – 7,5 %. А серед галузей переробної промисловості найбільшим було скорочення виробництва хімічної продукції (- 18,9 %) і машинобудування (- 13,3 %). На 6,3 % скоротилося виробництво в металургійній промисловості, на 5 % – у легкій та на 2,9 % – у харчовій. Тобто постраждали насамперед ті галузі, які зорієнтовані переважно на експорт своєї продукції. Наведені вище статистичні дані є наочним підтвердженням залежності розвитку вітчизняної економіки від кон'юнктури світового ринку.

Галузі промисловості, зорієнтовані переважно на внутрішній ринок, зазнали значно менших втрат. Хоча, як було сказано вище, попит на внутрішньому українському ринку через його згадувану вище його слабкість на даний момент не може компенсувати вітчизняній економіці втрати попиту на ринках міжнародних. Цю закономірність наочно продемонстрував і спад ділової активності, який спостерігався й у ряді інших сфер вітчизняної економіки. Зокрема, у січні – липні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. площа прийнятого в експлуатацію житла скоротилася на 13,7 %, а обсяги будівництва в цілому – на 17,7 %. На 8,8 % протягом означеного періоду зменшився в Україні вантажообіг усіх видів транспорту і на 2,9 % – пасажирооборот.

Особливо складна ситуація у будівництві, вийти якому з кризи не допоміг навіть такий зовнішній інвестиційний чинник, як проведення чемпіонату Євро-2012. Нині ж внутрішній попит на будівельну продукцію доволі млявий, особливо в сегменті житлового будівництва. Перманентна криза в житловому будівництві нерозривно пов'язана зі скороченням іпотечної діяльності вітчизняного банківського сектору, а відтак – і зменшенням його доходів.

З іншого боку, у січні – липні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. на 14,8 % зросло виробництво продукції сільського господарства. Саме аграрний сектор стає нині «локомотивом» вітчизняного експорту, певною мірою компенсуючи таким чином зменшення надходжень в Україну іноземної валюти від інших галузей-експортерів.

Також протягом січня – липня 2013 р. на 10,6 % зріс оборот вітчизняної роздрібною торгівлі. Останньому сприяло й зростання реальної заробітної плати в Україні – на 9,6 % у першому півріччі цього року порівняно з аналогічним періодом попереднього.

Поряд із цим індекс виробництва базових галузей (ІВБГ) у липні 2013 р. порівняно з липнем 2012 р. зріс до 1,8 %, повідомив Національний банк України. Зростання ІВБГ у річному обчисленні зафіксовано другий місяць поспіль після його падіння протягом 12 місяців поспіль у річному вираженні. Падіння ІВБГ за підсумками січня – липня поточного року сповільнилося до 0,7 % у річному вираженні з падіння у 2,6 % за підсумками січня – червня поточного року в річному вираженні. Серед основних факторів позитивної динаміки виробництва базових галузей НБУ відзначив високий урожай зернових культур, активізацію зовнішнього попиту завдяки стабілізації економіки євросони, освоєння нових ринків збуту продукції української харчової промисловості, збереження високого рівня внутрішнього споживчого попиту завдяки стабільному зростанню реальних зарплат.

Економічна діяльність національного господарства, яку проаналізовано вище, позначилася на фінансових результатах підприємств, галузей та української економіки в цілому. Зокрема, у I кварталі 2013 р. у порівнянні з 2012 р. частка збиткових підприємств у вітчизняній економіці зросла з 35,5 до 45,3 %. Причому особливо значний приріст кількості збиткових підприємств мав місце в будівництві (з 39,8 до 56,6 %), на транспорті й у складському господарстві (з 38,4 до 52,0 %) і у промисловості (з 38,0 до 48,5 %). Відповідно зменшилася частка прибуткових підприємств, а відтак – з'явилася загроза, що за підсумками 2013 р. можуть зменшитись доходи державного бюджету від податку на прибуток підприємств. Звичайно, за підсумками 2013 р. ситуація ще може доволі сильно змінитись. Статистичні дані за перше півріччя, які очікуються десь наприкінці вересня, даватимуть більш адекватне уявлення про ймовірну зміну рівня прибутковості/збитковості роботи вітчизняних підприємств у 2013 р. Утім, підсумки I кварталу 2013 р. теж можуть слугувати доволі тривожним сигналом щодо ймовірної зміни фінансових результатів роботи українських товаровиробників. А відтак – і одних із джерел наповнення доходної частини державного бюджету.

Причому розвиток української економіки відбувається, так би мовити, у «безінфляційному» середовищі. За даними Державної служби статистики, у липні 2013 р. індекс споживчих цін на товари та послуги щодо грудня 2012 р. збільшився всього на 0,1 %, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року він залишився незмінним, а щодо попереднього місяця – зменшився на 0,1 %. У січні – липні 2013 р. індекс споживчих цін на товари і послуги стосовно аналогічного періоду минулого року зменшився на 0,4 %. Причому протягом 2013 р. у споживчому сегменті українського ринку частіше переважали дефляційні процеси, ніж інфляційні.

Зазначені процеси цінової динаміки поєднуються із значним зростанням коштів на депозитних рахунках фізичних осіб в українських банках, що може свідчити про збільшення відкладеного попиту на товари та послуги з боку населення, навіть про деяку стагнацію певних сегментів вітчизняного споживчого ринку. Вочевидь більшість населення України не налаштована на великі споживчі витрати. Це також означає, що невисока ємність вітчизняного споживчого ринку зберігається й надалі. А отже, як зазначалося вище, внутрішній ринок поки не може служити каталізатором з виведення української економіки з рецесії.

Водночас, враховуючи тенденції розвитку цінової ситуації у вітчизняній економіці, що складаються, мабуть, до кінця 2013 р. не варто очікувати на значне зростання індексу споживчих цін на товари й послуги. А тим більш до закладеного минулого року в проект державного бюджету на 2013 р. індексу споживчих цін на рівні 4,8 %. На такий рівень до кінця цього року інфляція в Україні може вийти лише за якихось форс-мажорних обставин не лише економічного, а й соціально-політичного характеру. Останні були б явно не на користь чинній українській владі. Заради справедливості слід додати, що підстав для чогось подібного поки, ніби, не вбачається. Принаймні явних.

З іншого боку, той факт, що нинішній рівень інфляції нижче від того, який слугував одним з макроекономічних показників для розрахунку проекту державного бюджету на 2013 р., означає, що існує загроза певного зменшення надходжень до державного бюджету в цьому році у порівнянні з запланованими через вплив суто цінового фактора.

Деякі аналітики вбачають певні аналогії, проводять паралелі між станом української економіки у 2008 і 2013 р. Об'єктом таких порівнянь є, насамперед, ситуація в сегменті вітчизняного експорту та у фінансовій сфері національної економіки. Зокрема, оглядач інтернет-видання «Левый берег» вважає, що, як і рецесія 2008–2009 рр., нинішній економічний спад обумовлений зовнішньоекономічними чинниками – насамперед, зниженням попиту на основні види української експортної продукції. Як у 2008, так і у 2012 р., економічний спад спочатку поширився в експортноорієнтованих регіонах, і лише в наступному році (2009 і 2013 р.) повною мірою перекинувся на іншу частину країни. Це цілком закономірне явище для слаборозвинутих країн, які залежні від сировинного або напівсировинного експорту. Спочатку від погіршення кон'юнктури на міжнародних ринках страждають експортноорієнтовані галузі й регіони країни, в економіці яких ці галузі займають відносно більшу частку. Саме це й відбулося у 2008 і у 2012 р. Потім із цих галузей і регіонів спад поширюється на іншу частину національної економіки, що мало місце у 2009 р. і що спостерігається нині, стверджує оглядач згаданого вище видання.

Тому за важливий індикатор розвитку всієї української економіки експерти вважають інформацію про стан ділової активності у світі та повідомлення про

попит на вітчизняну експортну продукцію. А інформація на зазначену тематику, що подається в різних ЗМІ, доволі неоднозначна. Зокрема, повідомляється, що загальний ВВП Єврозони у II кварталі підвищився на 0,3 % після 18 місяців спаду. На думку деяких експертів, економічні індикатори вказують, що криза європейської економіки залишилася позаду – її скорочення досягло «дна». Таким чином, теза про те, що рецесія поступово йде в минуле, стає більш правдоподібною. Почасти це пов'язано з поліпшенням настроїв європейського приватного бізнесу.

Щоправда, останній прогноз Європейського центробанку передбачає спад загального ВВП Європейського Союзу (ЄС) у 2013 р. на 0,6 %. А вже у 2014 р. ВВП зони євро, що є основою ЄС, може зрости на 0,9–1,0 %, а у 2015 р. – на 1,5–1,7 %. Водночас триває економічний підйом у США, який минулого року становив 2,8 %, а у 2013 р. очікується на рівні 1,7–1,8 %. Зростання американської економіки, наголошують експерти, позитивно впливає на розвиток світової економіки. Найближчим часом продовжуватиметься й зростання економіки Китаю, хоча й нижчими темпами, ніж раніше. Утім, зазначене уповільнення темпів зростання китайської економіки впливатиме, в основному, на економіку країн-постачальників сировини до Китаю. Українські ж поставки залізорудної сировини становлять відносно меншу частину вітчизняного експорту до цієї країни. Тому уповільнення зростання економіки Китаю навряд чи позначиться на динаміці української економіки.

Таким чином, поживлення світової економіки справлятиме в цілому позитивний вплив на розвиток економіки України. Ряд аналітиків наголошує, що на ЄС припадає понад 25 % експорту продукції з України. Тому вони вважають, що у 2014 р. українські експортні поставки в ЄС можуть зрости принаймні на 10–15 % за рахунок створення зони вільної торгівлі (ЗСТ) з ЄС і економічної активізації в цьому регіоні. На підтримку зростання вітчизняного експорту, на їхню думку, діятимуть прогнозована загальна стабілізація світової економіки й відновлення показників товарного експорту самого Євросоюзу, що зменшить тиск пропозиції на внутрішній ринок цього об'єднання.

З іншого боку, ситуація на деяких міжнародних ринках, куди Україна експортує свою продукцію, доволі неоднозначна. Найкраща для України перспектива на сьогодні зберігається у сфері експорту сільськогосподарської продукції та продовольства. Останнє незначне зростання цін на продукцію на міжнародних ринках чорних металів, на думку деяких експертів, значною мірою має, так би мовити, «віртуальний» характер. Тобто йдеться про ціни пропозиції, а не про ціни придбання відповідних товарів. Узагалі, фахівці припускають імовірність деякого зростання світового попиту на сталь і прокат наприкінці цього і в наступному році. Утім, йдеться про порівняно невеликий приріст, а не карколомне зростання аналогічне тому, яке було на світовому ринку у 2007 – на початку 2008 р. А якщо до цього додати, що, згідно з експертними оцінками, у Китаї має місце надвиробництво сталі, то розраховува-

ти на радикальне поліпшення світового ринку чорних металів для вітчизняних товаровиробників не доводиться. А це означає, що розвиток чорної металургії не може слугувати каталізатором радикального поліпшення стану української економіки у 2013–2014 рр.

Доволі стабільно значний попит існує на тих міжнародних ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, куди експортує свої товари аграрний сектор України. З урахуванням цього річного врожаю зерна та його минулорічних запасів, а також запасів олійних культур, можна розраховувати на доволі значне зростання валютних надходжень в Україну від експорту продукції вітчизняного АПК. Утім, попри надто оптимістичні оцінки деяких політиків й оглядачів ЗМІ, що вітчизняний АПК уже найближчим часом стане «локомотивом» усієї української економіки, розраховувати на реалістичність такого сценарію не варто. Тим більше, коли йдеться про короткотерміновий період. У 2013–2014 рр. зростання ділової активності та результати роботи вітчизняного АПК зможуть, хіба що, частково компенсувати погіршення результатів роботи інших експортноорієнтованих ланок української економіки.

Так, попри в цілому непоганий попит на мінеральні добрива, нинішнє зростання світових цін на нафту, а значить – згодом і на природний газ для українських хімічних підприємств означатиме збільшення собівартості українських мінеральних добрив. Найімовірніше це призведе до зниження прибутків вітчизняних товаровиробників й зменшення податків, які вони сплачуватимуть до державного бюджету України. У контексті нинішніх конфліктних відносин з Росією можна очікувати на певні ускладнення роботи українських експортерів, особливо в галузі машинобудування. Правда, як зазначається в деяких ЗМІ, наприклад, затяжний спад у вітчизняному автопромі може бути подолано у другому півріччі 2013 р. за рахунок китайських виробників, зацікавлених у випуску своїх автомобілів на потужностях українських підприємств. Хоча в цьому випадку йдеться радше лише про складання автомобілів, а не повний цикл їх виготовлення.

Таким чином, стає очевидним, що, навіть за умов поліпшення умов господарювання суб'єктів підприємництва й поновлення економічного зростання в Україні, до кінця 2013 р. уже не вдасться вийти на показник приросту ВВП на рівні 3,4 %, який було взято за основу під час формування державного бюджету України на поточний рік. І цей факт знайшов своє відображення у відповідних прогнозах експертів. Зокрема, згідно із серпневим консенсус-прогнозом цілої групи українських і міжнародних фахівців під егідою Міністерства економічного розвитку і торгівлі, зростання економіки України цього року становитиме всього 0,1 %, а наступного – прискориться до 2,3 %. При цьому середнє значення зростання споживчих цін з грудня по грудень прогнозують на рівні 5,5 %, цін промислового виробництва – 7,7 % проти очікуваних до кінця 2013 р. 3,8 % зростання споживчих цін і 6,7 % – цін ви-

робників промислової продукції. А за прогнозом експертів МВФ, приріст реального ВВП України до кінця 2013 р. буде на нульовому рівні, а у 2014 р. – 2,8 %, тоді як за прогнозом експертів Світового банку ці показники становитимуть 1 і 3 % відповідно. Поряд із цим консенсус-прогноз, складений на базі опитування аналітиків 10 інвестиційних компаній та банків, передбачає зниження ВВП України за підсумками поточного року на 0,2 %. При цьому не варто забувати, що в першому півріччі ВВП України скоротився на 1,1 %. Тому навіть незначне зростання ВВП за підсумками цього року слід вважати успіхом. Інша справа, що невиконання прогнозів зростання ВВП, на базі яких формувався державний бюджет на 2013 р., означатиме зменшення величини доходної частини бюджету проти запланованої та появу додаткових проблем з виконанням витратної частини щорічного державного й зведеного бюджетів України.

Слід також наголосити, що динаміка вітчизняної зовнішньої торгівлі є одним з базових чинників, що визначає стан платіжного балансу України, а значить – і стабільність національної валюти. Як зазначалося вище, за підсумками сальдо української зовнішньої торгівлі товарами й послугами в першій половині поточного року хоча й залишалося від'ємним (- 797,6 млн дол. США), однак його абсолютна величина була в п'ять разів менша, ніж за рік до того.

Разом з позитивним сальдо фінансового рахунку це сприяло формуванню позитивного платіжного балансу України, а відтак – і стабільності гривні. А, як відомо з новітньої української історії, стабільність обмінного курсу гривні є одним з найважливіших економіко-психологічних чинників, що впливає на стабільність не лише економічної, а й соціально-політичної ситуації в Україні.

Утім, деякі експерти сумніваються в тому, що така стабільність національної валюти збережеться й надалі. Так, голова Комітету економістів України А. Новак зазначає: «Зараз ми нібито маємо стабільний курс. Але всі економічні показники свідчать, що курс гривні стримують штучно. В Україні росте негативне сальдо торгівлі, це перший фактор, який вносить дисбаланс. Крім того, високими темпами зростає державний борг. Це також буде тиснути на курс національної валюти. Реальна інфляція теж не сприяє міцності гривні. Усі ці фактори вже до кінця року можуть призвести до ефекту «стиснутої пружини», – вважає він.

Деякі оглядачі визнають, що за останній рік Національний банк України (НБУ) досяг успіху у своїх спробах знизити попит на долар. Проте фіксований курс почав істотно впливати на динаміку ВВП, наближаючи Україну до «падиння в бездонну боргову яму». На їхню думку, оскільки новий бізнес-сезон уже на порозі, останні місяці цього року спровокують на валютному ринку черговий спалах нестабільності. При цьому вони посилюються на очікування експертів. Наприклад, до кінця поточного року рейтингове агентство Standard&Poors прогнозує зниження обмінного курсу до 9 грн/дол. США,

агентство Moody's – до 8,7 грн/дол., а прогнози представників українських інвестиційних компаній і банків коливаються в межах від 8,3 до 8,8 грн/дол. Підставою для цього ніби є ситуація з золотовалютними резервами НБУ, які до початку серпня досягли критичного рівня – нижче 23 млрд дол., що ледь покриває обсяг тримісячного імпорту.

Звичайно, певну схожість економічної ситуації у 2008 і 2013 р. важко заперечувати. Однак між цими періодами існують і дуже серйозні соціально-економічні відмінності. Зокрема, нині, на відміну від 2008 р., величезна за українськими мірками заборгованість позичальників, особливо населення, перед комерційними банками по кредитах, у тому числі й дочірніми структурами західних банків в Україні, відсутня. А саме зазначена величезна заборгованість за умов гострого дефіциту ліквідності на світовому фінансовому ринку служила у 2008 р. каталізатором фінансової кризи в Україні.

Не згоден з перспективою значної девальвації гривні до кінця 2013 р. й ряд вітчизняних експертів. Зокрема, президент Українського аналітичного центру О. Охріменко вважає, що на курс гривні більше впливають не зменшення золотовалютних резервів НБУ й кредити МВФ, а продаж 50 % валютного виторгу експортерами й збільшення продажів наявної валюти над безготівковою. Він нагадує, що ще наприкінці 2012 р. обіцяли девальвацію гривні через погашення кредитів МВФ. А курс гривні стабільний і нині. Скоріше за все, восени нічого надзвичайного з ним також не трапиться. Гривня під кінець року може максимально просісти до 8,2–8,3 грн/дол. Восени позитивні тенденції зберуться завдяки активізації експорту й зменшенню імпорту. Це знизить попит на валюту на українському ринку, вважає експерт.

У такому ж ключі висловлюється й М. Кухар на сторінках часопису «Дзеркало тижня». Він наголошує, що останнім часом в Україні при від'ємному торговельному балансі зберігається додатний платіжний баланс. Тобто валюта в країну прибуває. І це підтверджується офіційною статистикою. До речі, деякі ЗМІ поширили повідомлення НБУ про те, що профіцит платіжного балансу України, за попередніми оцінками, у січні – липні поточного року становив 1,9 млрд дол., у той час як за аналогічний період минулого року дефіцит платіжного балансу – 0,3 млрд дол. А оскільки золотовалютні резерви НБУ – не єдиний канал надходження вільноконвертованої валюти (ВКВ) у систему грошового обігу України, то й нинішня величина зазначених резервів НБУ цілком достатня для підтримання стабільності гривні.

Що ж стосується тягара зовнішнього й внутрішнього державного боргу, то він, на думку М. Кухара, не такий вже й страшний. Як зазначає оглядач, «при найгіршому розвитку ситуації відсоткові платежі уряду до кінця року не перевищать 18 млрд грн, тобто в середньому за місяць протягом п'яти місяців, що залишилися до кінця року, – 3,6 млрд грн. Що при обсязі середньомісячних надходжень до загального фонду держбюджету в розмірі 23,8 млрд грн, як ви самі розумієте, не є критичною величиною». І, нарешті, він вважає, що

населення України цілком довіряє національній валюті, про що свідчить доволі значне зростання гривневих депозитів населення в українських банках у першій половині 2013 р. при майже незмінній сумі депозитів валютних.

Правда, М. Кухар визнає, що гривню, «незміцнілу, усе-таки може збити з ніг цілеспрямована зовнішня атака... І готових атакувати, а тим більше підливати олії у вогонь, коли, не дай Боже, розгориться полум'я, цього року навіть більше, ніж зазвичай!»

Утім, уже після виходу зазначеної публікації (Дзеркало тижня. – 2013. – № 30. – С. 7) з'явилось офіційне повідомлення про те, що, за попередніми даними НБУ, «станом на 1 вересня 2013 р. обсяг золотовалютних резервів становив 21 млрд 652 млн дол. США в еквіваленті. На зміну розміру резервів вплинули виплати за облігаціями державної позики в сумі 392 млн дол. США та погашення чергового траншу кредиту МВФ у розмірі 961 млн дол. США в еквіваленті, які частково були компенсовані надходженнями від продажу державних цінних паперів у сумі 226 млн дол. США. У серпні Національний банк України не виходив на міжбанківський валютний ринок». Таким чином, певне напруження в господарській та соціально-психологічній сферах життєдіяльності українського суспільства зберігається. І це аж ніяк не сприяє стабільному розвитку вітчизняної економіки й наповненню державного та місцевих бюджетів.

Тому, підсумовуючи проведений вище аналіз, можна доволі обґрунтовано припустити, що цього року приріст обсягів українського ВВП буде суттєво менший від того рівня, який було покладено в основу для розрахунків державного бюджету на 2013 р. Що ж стосується курсу гривні, як важливого індикатора розвитку національної економіки, то, попри відсутність вагомих внутрішньоукраїнських факторів порушення його стабільності, існують потенційні зовнішні загрози курсу, які за певних обставин можуть бути реалізовані. І це, звичайно, несе в собі певну загрозу перспективам розвитку української економіки у 2013–2014 рр.

2. Проблеми наповнення доходної частини державного бюджету у 2013–2014 рр.

Ускладнення економічної ситуації в Україні протягом другої половини 2012 – першої половини 2013 рр. позначилося і на бюджетному процесі, створивши, таким чином, певні проблеми з наповненням доходної частини Державного бюджету на 2013 р. і посприявши зростанню його дефіциту. Зокрема, за повідомленням Міністерства фінансів України, дефіцит державного бюджету за перше півріччя 2013 р. становив 22,745 млрд грн. Причому, як наголошується в ЗМІ, дефіцит державного бюджету за аналогічний період минулого року становив 6,707 млрд грн. Таким чином, значення цього показника збільшилося в 3,4 раза. А за підсумками січня – липня 2013 р. дефіцит держ-

бюджету становив 30,27 млрд грн, що в 1,8 раза більше від дефіциту бюджету за підсумками аналогічного періоду минулого року. При цьому дефіцит загального фонду держбюджету за цей же період становив 31,4 млрд грн, тоді як у цілому на рік проектом основного кошторису держави передбачено дефіцит в сумі 44,5 млрд грн. Симптоматично, що прискореному збільшенню дефіциту державного бюджету цього року сприяли більш високі темпи зростання його видатків у порівнянні з доходами. Причому, згідно з одними експертними оцінками, з урахуванням негативної динаміки українського ВВП, підсумковий дефіцит державного бюджету за 2013 р. має всі шанси перевищити торішній рекорд у 53,4 млрд грн. Згідно ж з іншими – до кінця 2013 р. касовий дефіцит бюджету України зросте на 4,7 % до 70 млрд грн. У тому числі в другій половині року потреба в дофінансуванні бюджету становитиме близько 40 млрд грн. А у Держказначействі тим часом фіксують зростання надходжень до Загального фонду держбюджету, хоча темпи цього зростання з кожним місяцем меншають. Якщо у I кварталі цього року приріст фінансових надходжень становив 9,1 (у розрахунку рік до року), то за чотири місяці – це 5,5 %, за п'ять – 2,4 %, а за підсумками першого півріччя – лише 0,8 %. Оглядачі ЗМІ наголошують, що хоча цього року доходи державного бюджету й зростають порівняно з відповідними періодами минулого року, але темпи цього зростання нижчі від планових. Щоправда, офіційні дані показують, що на початку другої половини цього року прогресують темпи зростання надходжень до державного бюджету України. Утім, поки не зрозуміло, чи матиме в подальшому ця тенденція усталений характер.

Ситуація з виконанням державного бюджету постійно перебуває в центрі уваги відповідних владних структур. Зокрема, деякі ЗМІ цитують лист за підписом першого заступника глави Адміністрації Президента України І. Акімової, у якому підкреслюється, що «підсумки січня – липня 2013 р. свідчать, що напруженість ситуації в бюджетній сфері зростає». При цьому зазначається, що загалом за сім місяців поточного року доходи Загального фонду держбюджету на 354,9 млн грн, або на 0,2 %, «відстали» від запланованого на цей період обсягу надходжень. При цьому обсяг податкових надходжень не дотягнув до плану на 3,2 млрд грн, тоді як Національний банк перерахував до держбюджету 12,5 млрд грн (на 4 млрд більше від запланованого на цей період обсягу).

Також доволі багато незалежних експертів прогнозує за підсумками найближчих місяців значне відставання доходів від рівнів, закладених у поточній версії державного бюджету. На думку деякого з них, враховуючи нинішню економічну ситуацію в країні, існує цілком реальна загроза невиконання річних планів надходжень до бюджету з податку на прибуток підприємств і з податку на додану вартість (ПДВ). При цьому, наприклад, директор департаменту податкової політики і моніторингу Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень А. Рудик передумовою для прогнозованого скорочення

бюджетних доходів порівняно з аналогічним торішнім періодом, крім фактора охолодження вітчизняної економіки (зниження обсягів виробництва та експорту-імпорту країни тощо), називає й зниження ставки податку на прибуток.

Оглядачі ЗМІ також наголошують, що хоча «випереджальне відставання» імпорту позитивно позначається на платіжному балансі, утім відповідні митні збори до державної скарбниці за сім місяців нинішнього року порівняно з аналогічним торішнім періодом зменшилися на 3,5 %. До цього слід додати, що скорочення обсягів поставок імпортованих товарів в Україну зробило свій внесок і в недоотримання бюджетом відповідних надходжень із ПДВ. Адже, як демонструють соціологічні дослідження, попри цьогорічне зростання обсягів роздрібного товарообороту в Україні, схильність значних верств населення до збільшення витрат на споживання і здійснення великих покупок досить невисока. І саме це є першопричиною значного скорочення імпорту споживчих товарів, а отже, і відповідних надходжень бюджету від ПДВ. Звичайно, як показує вітчизняний досвід, наприкінці року обсяги купівлі споживчих імпортованих товарів в Україні найімовірніше зростатимуть. Однак, враховуючи тенденції розвитку вітчизняної економіки, що склалися, навряд чи до кінця поточного року ситуація в цьому плані радикально поліпшиться. Тому, мабуть, не варто розраховувати на істотне зростання надходжень до державного бюджету за рахунок митних зборів і ПДВ з імпортованих товарів.

Тим часом звіти Міністерства доходів і зборів говорять про його досить продуктивну діяльність. Зокрема, за даними цього відомства, до зведеного бюджету в першій половині цього року надійшло платежів на суму близько 204 млрд грн, що на 1,7 млрд грн перевищує показники відповідного періоду попереднього року. З них державний бюджет одержав 160,9 млрд грн, а місцеві бюджети – 43,5 млрд грн. За інформацією Міністерства доходів і зборів, у цей період більша частина надходжень зведеного бюджету була отримана від податку на додану вартість – 61,4 млрд грн. Податку на прибуток підприємств сплачено 30,8 млрд грн, акцизного податку зі зроблених в Україні підакцизних товарів (продукції) – 14,7 млрд грн, надходження від ввізного мита становили 6,2 млрд грн. При цьому в розрізі основних платежів приріст забезпечений за податком на прибуток на 6,4 % порівняно з аналогічним періодом 2012 р., або на 1,8 млрд грн більше. Додаткові надходження з ПДВ зі зроблених в Україні товарів становили 2,7 млрд грн, що більше на 6,7 % порівняно з першим півріччям 2012 р., акцизного податку – відповідно 2,4 млрд грн (на 20,9 %). На початку другого півріччя 2013 р. процес зростання податкових і деяких інших платежів до бюджету тривав. Так, у липні поточного року платежі до бюджету по податку на прибуток і ПДВ зросли на 3,7 млрд грн і 800 млн грн відповідно порівняно з липнем минулого року.

Утім, як зазначається в деяких ЗМІ, поточна економічна динаміка не дає змоги сподіватися на забезпечення планових надходжень до державного бюджету без збільшення тиску на легальний бізнес. Зокрема, оглядачі наголошу-

ють, що нинішня динаміка податкових надходжень, в основному, обумовлена запровадженням цього року авансового механізму сплати податку на прибуток. Експерти ж також говорять про посилення фіскального тиску на підприємства. Один з таких методів – скасування угод, що призводить до зниження видатків і донарахування податку на прибуток. Зокрема, директор департаменту Інституту бюджету й соціально-економічних досліджень А. Рудик вважає таку ситуацію з бюджетними надходженнями в середині літа нетиповою, тим більше що немає передумов для росту відрахувань на тлі зниження ВВП і прибутків підприємств. «Дві третини підприємств платять щомісяця авансові внески по податку на прибуток, інша частина, як і раніше, – щокварталу. Авансові платежі повинні бути поступовими й прогнозованими, а не різкими», – вважає він. На думку ж президента Союзу податкових консультантів Л. Рубаненка, вітчизняна економіка нині не розвивається такими темпами, щоб демонструвати такі, як сьогодні, темпи зростання податкових надходжень до державного й місцевих бюджетів.

За словами ж голови комісії з питань економічної політики Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП) Ю. Дрогвоз, податкові органи активно визнають угоди нікчемними, що в результаті призводить до донарахування податку на прибуток. «У Міністерстві доходів і зборів вважають, що всі угоди повинні бути прибутковими або хоча б відповідати рівню витрат. Порівнюючи доходи й видатки, інспектори обчислюють податковий ефект, вільно його трактуючи, і “знімають” частину витрат, – говорить вона. – Аргументи бізнесу, що такі угоди необхідні для того, щоб вижити або зберегти робочі місця, не сприймаються». Про проблему визнання договорів нікчемними або недійсними раніше також заявляли у Федерації роботодавців України. Ця проблема ускладнюється тим, що суди не мають єдиної позиції щодо правомірності дій контролюючих органів. Хоча, наприклад, за словами Л. Рубаненка, багато великих компаній, які оскаржували дії податківців, вигравали суди. При цьому зростання надходжень по ПДВ Ю. Дрогвоз пояснює поліпшенням адміністрування цього податку.

Спроби податківців збільшити рівень сплати податку на прибуток підприємств (за сім місяців поточного року надходження від адміністрування цього податку зросли на 19 %) перебувають на грані можливого, упевнені в УСПП. Щоб збільшити ці надходження або зберегти їх на нинішньому рівні, Міністерство доходів і зборів, мабуть, використовуватиме механізми визначення звичайної ціни в рамках закону про трансферне ціноутворення, який нещодавно набрав чинності. Проте навіть за цих умов недобір коштів до держбюджету за підсумками 2013 р., за прогнозом А. Рудика, може становити 15 млрд грн.

Екс-міністр фінансів в уряді Ю. Тимошенко, а нині – народний депутат від партії УДАР, відомий економіст В. Пинзеник вважає, що «згідно з тенденціями, які спостерігаються нині, недобір (бюджету. – Ред.) може сягнути

дуже серйозної цифри – 35–40 млрд грн». При цьому, за його словами, ідеться про «невиконання плану доходів. Він уже не виконується, тому що в ньому закладено зростання надходжень майже на 12 %. А фактичні доходи за вісім місяців – “мінус” 0,4 %. Тому до запланованої на поточний рік цифри 50 млрд треба додати цифру невиконання бюджету, яка плаває, бо ситуація міняється. Це – ще до 40 млрд грн. Плюс наприкінці минулої сесії депутати ухвалили кілька змін до закону про бюджет, який збільшує видатки на кілька мільярдів. Із повідомлень у пресі ми дізнаємося, що те саме зробити має наміри уряд – збільшити видатки на НАК “Нафтогаз” з держбюджету на 11 млрд грн. І плюс виступ Президента, у якому він передбачає зміни до бюджету для реалізації, за рахунок невідомо яких коштів, своїх соціальних ініціатив. Тому я й виходжу на цифру, яка може бути ще песимістичнішою. За моїми оцінками, загалом дефіцит може бути більшим, ніж 100 млрд грн. І це не враховуючи проблеми, пов’язаної з державними гарантіями, які де-юре нібито не є державним боргом, але де-факто ними стають».

Звичайно, декому оцінки В. Пинзеника можуть видатися занадто вже песимістичними, якщо не сказати – апокаліпсичними. Утім, огляд повідомлень ЗМІ демонструє, що подібні (хоча й з іншими параметрами) песимістичні оцінки ситуації з наповненням доходної частини державного бюджету нинішнього року подаються й багатьма іншими експертами, причому далеко не завжди пов’язаними з опозиційним табором. Зокрема, згідно з оцінкою аналітика інвестиційної компанії Concorde Capital О. Парація, за підсумками 2013 р. касовий дефіцит державних фінансів (з урахуванням потреб «Нафтогазу України») становитиме 70 млрд грн, або 4,7 % ВВП. У тому числі в другій половині цього року потреба в дофінансуванні державного бюджету становитиме близько 40 млрд грн.

Та й аналіз офіційної статистики показує, що, на жаль, такі доволі песимістичні оцінки мають під собою вагомі підстави. Так, відповідно до ряду експертних прогнозів, за результатами року дефіцит держфінансів (з урахуванням дефіциту НАК «Нафтогаз України» і Пенсійного фонду) може становити близько 4–6 % ВВП (при запланованих 3,5 %).

До наведеного вище слід додати, що вельми складна ситуація з формуванням доходів державного й зведеного бюджетів проглядається і на наступний рік. За таких обставин у ЗМІ доволі широко обговорюються перспективи різних каналів і механізмів наповнення доходної частини зазначених бюджетів у 2013–2014 рр. Причому, за великим рахунком, на нинішньому етапі проблема полягає не стільки в ефективності діяльності відомств, відповідальних за наповнення доходної частини державного бюджету (що сама по собі заслуговує на спеціальне дослідження), скільки в питанні невідповідності складених минулого року бюджетних планів сьогоднішнім економічним і соціально-політичним реаліям і шляхи виправлення цієї ситуації. В експертному середовищі висловлюються різні думки стосовно того, як діюча українська вла-

да боротиметься зі зростанням дефіциту державного бюджету нинішнього року. Зокрема, оглядачі деяких ЗМІ наголошують, що «перед тим, як парламентарі пішли у відпустки, уряду вдалося провести через парламент законопроект про трансфертне ціноутворення, який зачіпає інтереси великого бізнесу. І навіть домогтися його вступу в силу з 1 вересня ц. р. Однак імплементація цього закону може виявитися справою непростюю та нешвидкою. Отже, основні результати його впровадження, швидше за все, почнуть проявлятися вже в наступні роки». Наголошується також, що багато ініціатив, покликаних стати джерелом додаткових надходжень до бюджету, уже зареєстровані в парламенті у вигляді законопроектів, поданих народними депутатами. Зокрема, ідеться про скасування звільнення від сплати ПДВ при ввезенні на митну територію України природного газу та енергозберігаючих товарів (законопроект нардепа Кілінкарова № 2473); запровадження зниженої ставки ПДВ на лікарські засоби та вироби медичного призначення (Бахтєєва, Хомутинник, № 2475а); скасування звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні на територію України літальних апаратів за договорами оперативного лізингу (Кілінкаров, Калетнік, № 2482а); збільшення на 4,8 % (індексація) ставок акцизного податку на пиво, алкогольні вироби, спирт етиловий та тютюнові вироби (Хомутинник, № 2876-д); посилення вимог до проведення азартних ігор (Царьов, № 2945).

Окремо стоїть ініціатива обкладати податком на нерухоме майно комерційну (нежитлову) нерухомість (за ставкою 1–2,7 % розміру мінімальної заробітної плати за 1 кв. м) – законопроект був раніше розроблений Держкомпідприємництва, але на розгляд КМУ не подавався. І, нарешті, чи не найбільша кількість палких дискусій ведеться навколо ініціатив щодо легалізації зарплат, обсяги тіньових виплат яких оцінювалися торік податківцями в 170 млрд дол. Із цією метою, крім пряників у вигляді зниження ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ), обговорюється і значне посилення відповідальності за порушення роботодавцями й найманими працівниками законодавства про працю в частині легального працевлаштування, оформлення трудових відносин, виплати зарплати без оформлення трудових відносин тощо.

Також, на думку багатьох експертів, значного збільшення доходної частини бюджету можна було б досягти завдяки зменшенню податкових пільг. Зокрема, у ЗМІ повідомляється, що, відповідно до урядових підрахунків, загальна сума пільг становила за податком на прибуток майже 22 млрд грн і понад 88 млрд грн – за ПДВ. При цьому сума втрат податкових надходжень через існування цих пільг оцінюється в понад 15 млрд грн – за податком на прибуток і 30 млрд – за ПДВ (у 2011 р. – понад 40 млрд грн).

У майже половину торішніх недонадходжень ПДВ – близько 15 млрд грн – держбюджету обходить підтримка підприємств сільськогосподарської галузі, які користуються відповідною податковою пільгою. Пункт про зміну

режиму оподаткування для АПК був зафіксований у проекті меморандуму з МВФ, так наразі й не підписаного сторонами. Нині податкові пільги для агросектору знову під загрозою мінімум часткової ліквідації. Як очікується, це має принести в скарбницю додатково від 10 до 13 млрд грн. Як пише «Дзеркало тижня», «групою урядовців і залучених експертів уже розроблено комплексний пакет пропозицій, покликаних збільшити надходження до державної скарбниці. Відповідно до оцінок ініціаторів нововведень, їхня реалізація може принести в результаті від 45 до 60 млрд грн додаткових бюджетних надходжень...

Однією з найбільш дієвих для наповнення бюджету ініціатив могло б стати посилення відповідальності як роботодавців, так і найманих працівників за нелегальне працевлаштування та виплату зарплат у конвертах. За задумом ініціаторів, відповідні заходи вже наступного року могли б принести державі додатково понад 25 млрд грн, але це – одна з найбільш соціально чутливих сфер» (Дзеркало тижня. – 2013. – № 28. – С. 2; № 31. – С. 7).

Таким чином, як в експертному середовищі, так і у вітчизняному політикумі існують, мабуть, доволі значні групи, які скептично налаштовані до масштабів поширення пільг з оподаткування в українській економіці та які вважають, що в сучасних вельми складних обставинах з метою поповнення державного бюджету було б доцільно такі пільги принаймні частково скоротити. Однак скорочення масштабів пільгового оподаткування у вітчизняній економіці вимагає внесення відповідних змін в українське законодавство. Так само потребує активної законотворчої діяльності й часу на свою реалізацію, не говорячи вже про політичну волю, і отримання додаткових доходів до бюджету, подальше (крім трансфертного ціноутворення) обмеження масштабів діяльності офшорних компаній в Україні.

Утім, перелічені вище законотворчі ініціативи, як й інші подібні законотворчі нововведення, у разі їх офіційного ухвалення й подальшої реалізації, навряд чи встигнуть значно поліпшити ситуацію з наповненням доходної частини державного бюджету у 2013 р. У кращому випадку істотний ефект від їх запровадження відчуватиметься при виконанні державного бюджету в наступному році. Для виконання ж державного бюджету цього року владі доведеться вдаватися до інших заходів для мобілізації значних сум фінансових ресурсів до державної скарбниці. Причому, найімовірніше, це більшою мірою будуть заходи адміністративного, ніж економічного характеру. Це насамперед пов'язано з тим, що результати від запровадження адміністративних заходів проявляються швидше, ніж від запровадження економічних. У нинішній соціально-політичній ситуації в Україні це – вагомий аргумент на користь перших.

До першої категорії належить, наприклад, емісія і розміщення на фінансовому ринку облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Це вже давно апробований нашою державою спосіб мобілізації фінансових ресурсів до дер-

жавного бюджету. Специфіка нинішнього моменту полягає лише в підвищеній зацікавленості держави в більш активному використанні цього інструменту. Певною мірою інтереси держави й банків у цьому плані збігаються: державі, як зазначалося вище, необхідно поповнити свої фінансові ресурси, а банкам – вигідно вкласти зібрані ними в клієнтів кошти. Адже розміщення коштів у ОВДП для банкірів є, по суті, безризиковим, що особливо цінно при нинішньому дефіциті першокласних позичальників в Україні. У ЗМІ повідомляється, що за період 2012 р. – шість місяців 2013 р. обсяг внутрішніх облігацій на балансі банків зріс на 60 % – із 60,7 млрд до 97 млрд грн. «Іншими словами, банки рятують бюджет ціною знекровлення економіки», – зазначає оглядач «Коментарів» (2013. – № 34. – С. 11).

Фактичні внутрішні запозичення для покриття дефіциту державного бюджету за січень – липень 2013 р. були на 7,2 % більші від планових. Враховуючи нинішню гостру потребу в наповненні державного бюджету й здорожчання останнім часом позичкових ресурсів для України на міжнародних фінансових ринках, цілком імовірно, що держава і в найближчому майбутньому нарощуватиме емісію ОВДП з метою поповнення доходної частини свого бюджету. Питання лише в масштабах цього процесу.

Одним із джерел формування доходної частини державного бюджету є доходи від приватизації державного майна. Станом на 1 серпня від приватизації державного майна до державного бюджету було спрямовано 182,1 млн грн, що становить лише 5,5 % від плану надходження коштів із зазначеного джерела на цей період і лише 1,7 % – від річного плану. З урахуванням ситуації на ринках капіталу в Україні та у світі не варто розраховувати навіть на виконання цього річного плану приватизації державного майна, не говорячи вже про його перевиконання й перерахування додаткових коштів до державного бюджету.

Крім того, серед аналітиків також доволі поширена думка, що зростаючий дефіцит бюджету влада зможе подолати за допомогою емісії на суму 35 млрд грн. Задля цього НБУ міг би активніше проводити на ринку операції з викупу вільноконвертованої валюти, що, по суті, і означало б емісію гривні.

Серед адміністративних заходів з мобілізації додаткових фінансових надходжень до державного бюджету чільне місце, мабуть, займатимуть уже апробовані державним апаратом і розглянуті вище методи боротьби зі схемами ухилення від оподаткування через визнання в судовому порядку нікчемними чи недійсними певних положень контрактів суб'єктів підприємництва або ж контрактів у цілому. Вестиметься також, хоча, мабуть, у менших масштабах через її підвищену соціальну чутливість, ніж ревізія контрактів, і боротьба з тіньовими зарплатами.

Попри всі складнощі соціально-економічного й організаційного характеру не можна відкидати урешті-решт і секвестру бюджету. Тим більше що, ще згідно з липневими повідомленнями ЗМІ, про можливість перегляду

параметрів Державного бюджету на 2013 р. у бік скорочення за підсумками січня – вересня (щоправда, лише в разі появи такої потреби) повідомила директор департаменту боргової й міжнародної фінансової політики Міністерства фінансів України Г. Пахачук. Утім, саме через соціально-політичну чутливість такого заходу, особливо в контексті наближення президентських виборів, доволі багато аналітиків й оглядачів ЗМІ сумніваються в тому, що діюча влада піде на такий крок. Висловлюється думка, що де-факто (але не де-юре) секвестр бюджету відбудеться через фактичне недофінансування певних статей бюджетних витрат. Серед таких «кандидатів» уже традиційно є будівництво й ремонт доріг, житлово-комунальне господарство. Не виключено, що постраждають ще й інші сфери. Утім, у ЗМІ доволі поширена точка зору, що влада у зв'язку з наближенням президентських виборів не піде на секвестр захищених статей бюджету, оскільки це позначиться безпосередньо на доходах доволі широких верств населення.

3. Бюджетний процес і проблеми фінансово-економічної стабільності в Україні

У ринковому (товарно-грошовому) господарстві державний бюджет є одним з найважливіших чинників розвитку національної економіки, оскільки виконує у ній важливі розподільчі й стимулюючі функції. І українська економіка в цьому плані не є виключенням. Тому зміни в бюджетному процесі, пов'язані з необхідністю наповнення його доходної частини в умовах стагнації української економіки, особливо сильно впливатимуть на її розвиток.

Вельми оперативним джерелом поповнення доходної частини державного бюджету є запозичення на ринку капіталів. Утім, останнім часом складається досить несприятлива для України ситуація для відповідних запозичень на міжнародних ринках. По-перше, у США посадовці й політики заговорили про скорочення планів емісії долара, що може призвести до його здорожчання на міжнародних фінансових ринках і певного зниження схильності інвесторів до ризику. По-друге, ситуація ускладнюється зниженням рейтингів України і функціонує у світових ЗМІ інформацією про загрозу дефолту нашої держави. У результаті можна очікувати, що цьогорічна «дороговизна» зовнішніх запозичень для України може зберегтися і в 2014 р. Утім, збільшення внутрішніх запозичень через механізм ОВДП з метою компенсації дефіциту зовнішніх кредитних ресурсів для державного бюджету може мати для України доволі значні наслідки.

Насамперед зростає не лише державний борг, а й витрати на його обслуговування, що автоматично скорочуватиме фінансові ресурси, які держава може спрямувати на розвиток вітчизняної економіки й вирішення соціальних проблем суспільства. По-друге, у разі збільшення обсягів викупу ОВДП комерційними банками для реального сектору економіки дорожчатимуть кре-

дитні ресурси, що, у свою чергу, негативно впливатиме на ділову активність підприємств і динаміку українського ВВП. І, нарешті, у випадку надмірного викупу ОВДП Національним банком може виникнути загроза значної девальвації гривні. У результаті зростуть витрати держави на обслуговування державного боргу, який номінований у ВКВ і стане дорожчим, а збільшення вартості імпортних енергоносіїв спричинить зростання найгіршої форми інфляції – інфляції витрат. Її ж наслідком може стати подальше загострення соціальних проблем українського суспільства.

Утім, аналітик інвестиційної компанії Concorde Capital О. Паращій прогнозує доволі високу ймовірність зменшення попиту на валютні ОВДП з боку фінансових посередників, включаючи комерційні банки, й одночасне зростання попиту на вільноконвертовану валюту в Україні до кінця поточного року. Якщо НБУ не зможе нейтралізувати розвиток ситуації за таким негативним сценарієм, то слід очікувати доволі помітної девальвації гривні. Що автоматично призведе до зростання вартості державного боргу в гривневому еквіваленті й збільшення витрат державного бюджету на його обслуговування. Наслідком цього стануть додаткові фінансові обмеження для розвитку вітчизняної економіки в цілому.

У 2014 р. видається також вельми проблематичним одержання великих надходжень до державного бюджету від продажу державного майна. Справедливість цього припущення демонструє і перебіг приватизації у цьому році. До того ж у власності держави залишилося і не так багато привабливих активів. Та й стосовно деяких з них – наприклад, «Турбоатом», Одеський припортовий завод, деякі інші – може виникнути дилема між поточною фінансовою доцільністю приватизації таких об'єктів, з одного боку, і стратегічними питаннями розвитку вітчизняної економіки й національною безпекою України – з іншого.

Досить багатогранними можуть бути й соціально-економічні наслідки ухвалення законодавчих ініціатив у сфері оподаткування й оплати праці, що згадувалися вище. Наприклад, ліквідація пільг із ПДВ може призвести до певного зменшення попиту на деякі товари на внутрішньому ринку через зростання цін на них. Адже ПДВ – це податок, який фактично сплачують споживачі (продавці товарів у цьому випадку виступають, по суті, лише агентами зі збору цього податку). Зазначене скорочення попиту на певні товари цілком може призвести до зниження прибутків підприємств, а відтак і до скорочення надходжень до державного бюджету від податку на прибуток. Звичайно, зазначена вище залежність економічних процесів від скасування пільг зі сплати ПДВ має імовірнісний, а не детермінований характер. Її конкретні прояви залежатимуть від впливу багатьох чинників, насамперед від еластичності попиту на товари за ціною і доходами. Зі зростанням коливань попиту залежно від ціни товарів і доходів споживачів насамперед знижуватиметься попит на дорожчі товари, а також ті товари, які можна замінити відносно

дешевшими аналогами, або ж товари, у яких покупці відчують меншу нагальну потребу. Це стосується, зокрема, і сільськогосподарської продукції, продовольства й ліків. Таким чином, через певне скорочення попиту на товари у зв'язку зі зростанням цін на них при ліквідації пільг із ПДВ надходження до бюджету від сплати ПДВ за нових умов його справляння можуть виявитися меншими за очікувані.

У ЗМІ також з'явилися повідомлення про проект Міністерства фінансів щодо радикального зниження ставок ПДВ за умови одночасного запровадження податку з обороту за ставками 1 і 2 %. Ефективність такого заходу оцінити доволі важко через відсутність відповідного практичного досвіду справляння такого податку за умов ринкової української економіки і відсутності належної емпіричної бази для розрахунків. Утім, враховуючи соціальну психологію українців, можна очікувати на певне (хоча і важко сказати, яке саме) зростання інфляції через подорожчання товарів.

Також, у разі зростання податку на прибуток при збереженні високої вартості банківських кредитів (а таке цілком імовірно, особливо якщо банки й надалі вкладатимуть значні гривневі кошти в придбання ОВДП), зменшаться інвестиційні можливості підприємств. Відтак і база їх оподаткування у більш віддаленому майбутньому. Тобто виникає доволі типова дилема між терміновим збільшенням податкових надходжень до державного бюджету та економічним зростанням і збільшенням податкових надходжень у більш віддаленій перспективі, тобто за межами 2014 р. і навіть пізніше.

Огляд повідомлень ЗМІ демонструє, що як потужне джерело поповнення бюджетних доходів розглядається радикальне обмеження механізму тінювих зарплат у вітчизняній економіці. Однак ця проблема має глибоке не лише економічне, а й соціально-психологічне коріння. Деякі аналітики цілком обгрунтовано вважають її важливим компонентом так званого «суспільного договору». Тому, на їхню думку, посилення відповідальності як роботодавців, так і найманих працівників за нелегальне працевлаштування і виплату зарплат у конвертах «може бути ефективним (і в підсумку нормально сприйнятим у суспільстві) тільки за умови створення адекватних компенсаторних стимулів для детінізації цієї сфери економічних відносин у країні, яка супроводжуватиметься ще й адекватною інформаційно-роз'яснювальною кампанією, що заслуговує на довіру». З цим, як показує досвід цілого ряду останніх реформ, у вітчизняній владі виникають очевидні проблеми. «Та і вимогу “Доведіть, що не крадете, і тоді ми заплатимо податки” ніхто не знімав з порядку денного», – зазначає оглядач «Дзеркала тижня» (2013. – № 31. – С. 7).

Це, звичайно, не означає, що пропонувані заходи з детінізації сфери працевлаштування та оплати праці не дадуть позитивного ефекту. Просто, найімовірніше, без глибокого реформування соціально-економічних відносин в Україні боротьба з нелегальним працевлаштуванням і виплатою зарплат у конвертах є значно менш ефективною, ніж це уявляють собі її ініціатори.

Тим більше що, як показує вітчизняний та іноземний досвід, соціально-психологічні настанови й стереотипи змінюються доволі повільно. Та й посилення боротьби різних політичних сил за голоси виборців з наближенням президентських виборів в Україні аж ніяк не сприяє боротьбі з усталеними соціально-психологічними настановами й стереотипами у сфері нелегального працевлаштування і виплати зарплат у конвертах. Тому й додаткові надходження держави від пропонованих заходів у сфері зайнятості можуть виявитися меншими за ті 25 млрд грн, на які очікують їхні ініціатори.

Хоча боротьба з нелегальним працевлаштуванням і виплатою зарплат у конвертах в Україні могла б виявитися більш продуктивнішою у разі ефективною і публічною боротьбою держави з різноманітними офшорними схемами, від яких страждає державний бюджет й українське суспільство в цілому.

Останнім часом у ЗМІ доволі багато говориться про секвестр бюджету через нестачу доходів – як офіційний, так і «неофіційний», коли просто фактично не фінансуються певні видатки. Насамперед, звичайно, ідеться про державний бюджет нинішнього року. Зауважимо, що попри певну політичну зручність «неофіційного» секвестру бюджету його далекосяжні соціально-психологічні наслідки вкрай негативні, оскільки руйнують довіру населення до інститутів влади як таких. Це, у свою чергу, істотно знижує ефективність будь-яких реформ і керування державою взагалі.

Наостанок треба наголосити, що потреба в запровадженні ряду економіко-правових новацій з метою наповнення доходної частини державного бюджету у 2013–2014 рр. виходить за межі власне цієї проблеми, у тому числі й у суто хронологічному аспекті, і тому повинна розглядатися у більш широкому контексті соціально-економічних реформ в Україні (*При підготовці роботи були використані такі джерела інформації: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України (<http://www.minfin.gov.ua>); Державна казначейська служба України (<http://treasury.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2013. – № 28, 30–32; Інвестиційна компанія Concorde Capital (http://ConcordeCapital_Jul29_20130730.pdf); Інвестгазета. – 2013. – № 30–31; Коментарі. – 2013. – № 34; Корреспондент.net (<http://korrespondent.net>). – 2013. – 31.07; Левый берег (<http://economics.lb.ua>). – 2013. – 13.08; Мінпром (<http://minprom.ua>). – 2013. – 13, 31.08, 1.09; Муниципальная газета (<http://tungaz.net>). – 2013. – 26.07; Україна молода (<http://www.umoloda.kiev.ua>). – 2013. – 16.08; Укррудпром (<http://www.ukrrudprom.ua>). – 2013. – 2.09; From-UA (<http://www.from-ua.com>). – 2013. – 16.08; UAINFO (<http://uainfo.org>). – 2013. – 13, 14.08; Utro.ua (<http://www.utro.ua>). – 2013. – 19.08).*

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

На виконання доручення Прем'єр-міністра України М. Азарова Держінформнауки підготувало пропозиції, на підставі яких прийнято рішення про входження українських науковців до складу консультативної наукової ради Фонду «Сколково» (Російська Федерація). Про це повідомив голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко.

Так, Україна запропонувала до складу консультативної наукової ради Фонду «Сколково» трьох українських учених: академіка НАН України, віце-президента НАН України А. Наумовця; академіка, члена президії НАН України, ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» М. Згуровського; академіка НАН України, голову Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженка.

Нагадаємо, що домовленість про входження українських учених до консультативної наукової та індустріальної рад Фонду «Сколково» була досягнута під час зустрічі Прем'єр-міністра України М. Азарова з делегацією Фонду «Сколково» наприкінці травня поточного року. Керівник уряду доручив голові Держінформнауки В. Семиноженку підготувати відповідні пропозиції.

Інноваційний центр «Сколково» був заснований у Російській Федерації в 2010 р. з метою розвитку досліджень, розробок і комерціалізації їхніх результатів. Проект створення Інноваційного центру реалізується Фондом «Сколково» (повна назва – Фонд розвитку Центру розробки та комерціалізації нових технологій).

Місія Фонду «Сколково» – створення екосистеми, формування сприятливих умов для інноваційного процесу: учені, конструктори, інженери та бізнесмени спільно з учасниками освітніх проектів будуть працювати над створенням конкурентоспроможних наукоємних розробок світового рівня в п'яти пріоритетних напрямках: енергоефективність і енергозбереження, ядерні технології, космічні технології і телекомунікації, біомедичні технології, стратегічні комп'ютерні технології і програмне забезпечення (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246477746&cat_id=244276429). – 2013. – 1.07).

* * *

Американская компания Exceleerate Energy подготовила технический отчет, согласно которому платформа по приему и переработке сжиженного газа (LNG-терминал) может быть размещена в акватории порта «Южный»

в Черном море. Следующими действиями по реализации проекта станут переговоры по заключению договора об аренде платформы. Субъект, который будет подписывать соглашение от украинской стороны, должен будет определить Кабинет Министров (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/33576>)). – 2013. – 21.06).

* * *

В Керченском государственном морском технологическом университете (КГМТУ) на базе кафедры социологических наук и социальной работы проходила вторая международная научно-практическая конференция, во время которой шла речь о социально-экономических, социально-педагогических и социально-психологических проблемах морского образования. Эта конференция — уже вторая подобная, прошедшая в стенах КГМТУ на базе созданной в 2011 г. кафедры социологических наук и социальной работы, руководит которой доктор социологических наук, профессор, академик российской академии социальных технологий В. Чигрин.

Во время работы конференции рассматривались вопросы привлечения специалистов в области общественных, специальных и гуманитарных наук к обсуждению широкого круга проблем возрождения, функционирования и развития морского образования в Украине. Также прошла презентация теоретических и практических разработок, касающихся использования инновационных методов педагогической деятельности и опыта практической деятельности социологов, психологов, специалистов социальной работы, преподавателей других специальностей. Участники конференции в ходе обсуждения докладов пытались осветить современные тенденции в изучении процессов и явлений, непосредственно или косвенно касающихся жизни и деятельности представителей морских профессий и членов их семей.

На конференции также рассматривались проблемы морского образования, выбора профессий, связанных с морем, адаптации будущих специалистов к специфике морского образования, к морю и морской профессии, вопросы трудоустройства после окончания вуза, а также социальные, психологические и правовые проблемы семей моряков.

Актуальность и важность очерченного круга проблем отмечалась всеми участниками конференции. Так, в докладе доктора социологии, адъюнкта Института политических наук Вроцлавского университета Дороты Моронь говорится, что, по данным Международной морской организации, имеет место нехватка около 40 тыс. хорошо подготовленных офицеров торгового флота. В этой связи для системы украинского морского образования открываются широкие перспективы. При этом важно помнить также о качестве подготовки специалистов и о необходимости решения многих сопутствующих проблем социально-психологического и правового порядка. Речь, в частности, идет об

открытии в Керченском государственном морском технологическом университете перспективной специальности «Социальная работа», которая будет готовить специалистов – будущих госслужащих, знающих проблемы моряков и их семей и умеющих найти механизмы их решения.

По итогам конференции в органы исполнительной власти направлены рекомендации по совершенствованию подготовки специалистов отрасли (*Шувалов А. Конференция по проблемам морского образования// Керченский рабочий* (<http://www.krab.crimea.ua/?p=11560>). – 2013. – 2.07).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

Херсонський суднобудівний завод спушив на воду повнокомплектний танкер проекту RST27 «СВЛ ЮНІТІ». Це третє судно із серії танкерів, які Херсонський суднобудівний завод буде на замовлення групи компаній SVL (Мальта). Це судно призначене для морського і змішаного («річка-море») транспортування сирової нафти і нафтопродуктів, зокрема бензину, без обмеження щодо температури спалаху, а також забезпечується одночасне перевезення двох сортів вантажу. За словами генерального директора Херсонського суднобудівного заводу О. Федака, завод є єдиним підприємством в Україні, що буде сьогодні повнокомплектні судна проекту RST27, які нині дуже затребувані.

Контракт на будівництво трьох повнокомплектних танкерів «річка-море» був підписаний між Херсонським суднобудівним заводом і мальтійською компанією SVL у 2011 р. Загальна вартість контракту становить понад 50 млн дол. Головне судно проекту RST27 «СВЛ ЛІБЕРТІ» було передано замовнику 22 березня поточного року. Ступінь готовності другого судна серії на початок червня поточного року становила 96,2 %. Повністю виконання контракту передбачається завершити в 2013 р. (*Херсонська обласна державна адміністрація* (<http://www.oda.kherson.ua/ua/news/hersonskij-sudostroitelnyj-zavod-spustil-na-vodu-polnokomplektnyj-tanker>). – 2013. – 21.06).

* * *

Государственный научно-исследовательский и проектный институт основной химии (НИОХИМ, Харьков) приступил к проектированию карбонизационной колонны производительностью 400 т соды в сутки. Об этом сообщила директор НИОХИМа И. Довгалюк. По ее словам, в мире еще нет колонны с такой производительностью, которая работала бы на заводах по производству кальцинированной соды. «Были, конечно, заявления о планах создания карбонизационной колонны большей производительности,

но они так и остались нереализованными. Сейчас самые мощные колонны работают с производительностью 300 т соды в сутки», – отметила И. Довгалюк.

По ее словам, производство колонны заказывает крупнейшая корпорация в содовой отрасли Турции Soda Sanayi A.S. В мае был подписан протокол о сотрудничестве с этой компанией в рамках модернизации производства завода. Планируется, что НИОХИМ разработает конструкцию, технические решения и режим работы колонны, а прочностные расчеты выполнят на заводе-производителе карбоколонн – машиностроительном предприятии в Измире (Турция).

Отделение карбонизации является основным подразделением любого содового завода. Именно в колонне, высота которой около 30 м, происходит формирование кристаллов бикарбоната натрия. От качества кристаллов зависит стоимость дальнейшей обработки полученного продукта. «Поэтому технические решения, применяемые в карбоколоннах, очень важны. От работы этой установки во многом зависит рентабельность предприятия. Ожидается, что повышение мощности колонны почти на 35 % при тех же параметрах общезаводских затрат приведет к значительному снижению себестоимости производства. В мире производство соды развивается, и наш проект будет очень востребованным и на других предприятиях», – отметила И. Довгалюк.

По ее словам, институт обсуждает с партнерами условия защиты прав интеллектуальной собственности на новые технические решения. «Сейчас лучше не говорить о том, каким образом будет достигнуто повышение производительности. Для специалистов намек на то, что мы, например, будем увеличивать диаметр или высоту колонны либо модернизировать распределительные элементы, подскажет многое. Но можно утверждать с уверенностью, что будут применены самые современные уникальные технологии», – отметила И. Довгалюк.

Она подчеркнула, что в Украине и Харькове в частности достаточно много отраслевых институтов, способных разрабатывать наукоемкие и инновационные технологии. «Но нам нужна помощь государства в защите нашей интеллектуальной собственности. Ведь поддержание действия патентов – дело дорогостоящее. А НИОХИМ, например, является государственным институтом, и выделение средств на защиту его интеллектуальной собственности фактически способствовало бы защите интеллектуальной собственности государства. В последнее время наметилась тенденция сокращения различных норм расходов для отраслевых институтов. Сокращают даже нормы расходов на заграникомандировки. И это при том, что почти все заказчики нашего института находятся за границей», – отметила И. Довгалюк (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/21.06.2013/v_harkove_sproektiruyut_samuyu_moschnuyu_v_mire_ustanovku_po_proizvodstvu_sody/uncmum/). – 2013. – 21.06).

* * *

По проекту, разработанному ОАО «Харьковский научно-исследовательский и проектно-конструкторский институт “Энергопроект”» (Харьков), Алчевский меткомбинат (Луганская область) ввел в эксплуатацию первую в СНГ электростанцию, утилизирующую низкокалорийный газ. Об этом сообщил председатель правления института П. Бадзым. По его словам, проектирование газотурбинной электростанции комбинированного цикла начали в 2007 г., а уже 20 июня нынешнего года ее первый энергоблок был введен в промышленную эксплуатацию на Алчевском меткомбинате в присутствии Президента Украины В. Януковича.

Энергопроект является генеральным проектировщиком станции. «Сложность была в том, что у электростанции нет аналогов ни на постсоветском пространстве, ни в Западной Европе. Всего в мире таких электростанций около десяти. Кроме того, на электростанции установлено оборудование ведущих мировых производителей, которые нужно было увязать между собой и адаптировать к условиям предприятия. Основу технологии составляет парогазовая турбина японского производства», – отметил П. Бадзым.

По его словам, в состав энергоблока входит газовый компрессор, газовая турбина, паровая турбина и генератор производства фирмы Mitsubishi (Япония). Все это оборудование установлено на одном валу. По проекту фирмы Nooter/Eriksen (США) был изготовлен котел-утилизатор, по проекту UBA(США) – конденсатор паровой турбины. В качестве основного топлива используются вторичные газы металлургического производства: смесь низкокалорийных доменного и конверторного газов, обогащенных за счет добавления коксового газа. На Алчевском меткомбинате строится электростанция из двух энергоблоков по 151,5 МВт каждый. Завершение строительства второго энергоблока запланировано на 2013 г. Еще один энергоблок планируется установить на Днепродзержинском меткомбинате.

«Установка подобной энергоустановки на крупном меткомбинате окупается очень быстро за счет поставки электроэнергии для собственных нужд предприятия. Нужно отметить, что термический коэффициент полезного действия при комбинированном цикле составляет 44 %, что позволяет в сравнении с другими технологиями сжигать меньше топлива. Кроме того, установка позволяет значительно снизить загрязнение окружающей среды выбросами отходов металлургического производства», – отметил П. Бадзым.

Справка SQ. Харьковский институт «Энергопроект» был основан в 1932 г. как проектный отдел треста «Укрэнергострой», влившийся во Всесоюзный специализированный проектный трест «Теплоэлектропроект». Основной специализацией института со времени его основания было проектирование электростанций, подстанций и электрических сетей. Более 60 % энергетических мощностей тепловых и атомных электростанций Украины построено по проектам института. Начиная с 1970 г., институт приступил к проектированию

АЭС с реакторами ВВЭР-1000, и атомная тематика стала одним из основных направлений его деятельности.

Газотурбинная электростанция обеспечивает металлургическое производство ПАО «АМК» электроэнергией собственного производства. Выбросы в атмосферу двуокси углерода снизятся на 2,6 млн т в год, диоксида азота – на 13 % и оксида углерода – на 12 %. Общее валовое сокращение выбросов загрязняющих веществ составит 5,6 тыс. т в год.

Объем капитальных вложений в проект на два блока составил 2 млрд 700 млн грн, окупаемость инвестиций – 6,9 лет, удельные капвложения – 1 тыс. 200 дол. на кВт (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/26.06.2013/harkovskij_institut_energoproekt_razrabotal_pervuyu_v_sng_elektrostantsiyu_utiliziruyuschuyu/инсмумум/). – 2013. – 26.06).

* * *

Україна зможе самостійно виробляти тепловиділяючі збірки (ТВЗ) за технологією ТВЕЛ. Про це йдеться у матеріалі заступника генерального директора Центру досліджень енергетики В. Гламаздіна. Україна вже давно підійшла до необхідності реальної, повноцінної диверсифікації поставок палива. І наразі дедалі більше експертів наголошують на тому, що найкращим варіантом для України є розвиток власного виробництва ТВЗ.

«Я думаю, що Україна може – і повинна – виробляти елементи ядерного палива, проводити практично весь цикл окрім збагачення. Але реально в цьому немає гострої необхідності. Ми видобуваємо уран, він збагачується в Росії – у першу чергу тому, що Україна підписала міжнародну угоду з нерозповсюдження ядерної зброї, а все інше виготовляється в Україні спільно з міжнародними партнерами», – коментує колишній міністр палива та енергетики, голова наглядової ради ПАТ «Київенерго» І. Плачков.

Наразі, зазначається у матеріалі, Україна вже почала рух у цьому напрямі – у Кіровоградській області вже розпочато будівництво заводу з виробництва паливних збірок за технологією ТВЕЛ. Завод має бути запущений у 2015 р. (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://uaenergy.org/post/33679>), – 2013. – 26.06).

Інноваційні розробки та технології

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ХПИ) представил военным проект электронного оружия. Об этом сообщил заместитель начальника Генерального штаба Вооруженных сил Украины Ю. Думанский. «Я был в университете, и его ректор Л. Товажнянский представил и показал разработанное учеными оружие. Техника перспективная, и нужно подумать, как и где ее применять в тактическом плане», –

отметил Ю. Думанский. По его словам, создана группа военных, которая изучает это оружие. «В перспективе, если окажется, что в нем есть потребность, мы возьмем харьковскую разработку на вооружение. Одно из возможных применений нового оружия – защита танков от вражеских наблюдателей».

Как отметили в ХПИ, работы над созданием нового оружия ведутся, но, поскольку теперь в проект включились военные, подробности его развития не разглашаются.

В 2011 г. ХПИ получил для испытаний электронного оружия БТР-80. Электронное оружие создает электромагнитное излучение высокой частоты. При этом выводятся из строя связь, приборы и все, что не защищено от излучения. В разработке оружия участвуют кафедры инженерной электрофизики, электрических передач, физики и металлофизики (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/nauka_i_tehnologii/21.06.2013/harkovskij_polit_eh_razrabotal_novoe_elektronnoe_oruzhie/uncmumym/). – 2013. – 21.06).

Енергоощадні технології

Позитивные наработки отдельных регионов необходимо внедрять по всей стране, отмечает Президент Украины В. Янукович. Соответствующее поручение глава государства дал Кабинету Министров во время заседания Совета регионов в Луганске. «Тот существующий позитивный опыт по вопросам, которые мы сегодня рассматривали, и в вопросах обеспечения экономической эффективности, развития возобновляемой энергетики, надо использовать. Я просил бы записать поручение Кабинету Министров Украины обобщить опыт, который есть в Украине, в регионах, и отработать план совершенствования этого опыта на других территориях по согласованию с местной властью», – отметил Президент.

В Крыму уже стартовали проекты по термомодернизации многоквартирных жилых домов и школ, реконструкции уличного освещения с применением светодиодных светильников. Утепление зданий позволит сократить потребление традиционного топлива на 40 %, а экономия расходов на электроэнергию в результате внедрения энергосберегающих технологий в уличном освещении составит порядка 22 млн грн в год. В Симферополе стартовал пилотный проект, установлено уже 300 светоточек. Общая потребность по Крыму – 91 тыс. Модернизация уличного освещения позволит не только экономить бюджетные средства, но и создать комфортные условия для жизни граждан, обеспечить безопасное движение по дорогам и улицам. Электроэнергия, выработанная четырьмя крымскими солнечными электростанциями за пять месяцев этого года, эквивалентна 30,2 млн куб. м природного газа. Объем инвестиций в солнечную энергетику превысил 600 млн евро. В этом году планируется ввести в эксплуатацию Останкинскую ветроэлектростанцию в Ленин-

ском районі. Она стане восьмою ВЕС в Криму. В цілому використання енергії сонця і вітра за 2012 г. дозволило скоротити споживання природного газу на 90,5 млн куб. м.

Крім того, Крим має великий потенціал для розвитку біоенергетики. Виробництво пеллет з соломи дозволить скоротити споживання природного газу на опалення об'єктів бюджетної сфери на 78 млн куб. м (*Совет министров Автономной Республики Крым (<http://www.ark.gov.ua/blog/2013/06/21/pozitivnyj-opyt-regionov-po-razvitiyu-vozobnovlyaemoj-energetiki-neobходимо-vnedryat-po-vsej-strane-prezident/>). – 2013. – 21.06*).

* * *

Положительный опыт пилотных регионов по внедрению светодиодного освещения будет распространяться на всю Украину. Український ринок світлодіодної техніки динамічно розвивається, а виробництво такої продукції урядом визнано одним з пріоритетних.

Для підтримки галузі в Україні затверджено Державна цільова науково-технічна програма «Розробка і впровадження енергозберігаючих світлодіодних джерел світла і освітлювальних систем на їх основі». Програма, зокрема, передбачає реалізацію ряду пилотних проєктів по модернізації системи освітлення з використанням найновіших енергоефективних технологій, до яких належить світлодіодна техніка.

На сьогоднішній день пилотні проєкти по впровадженню енергозберігаючих світлодіодних джерел світла для освітлення вулиць реалізуються в таких великих і енергозатратних містах як, Київ, Харків, Донецьк, Сімферополь, Житомир – там почали змінювати вуличне освітлення. При цьому слід зазначити, що п'ять станцій Київського метрополітену також перейшли на світлодіоди. Найновішими лампами користуються і 28 ОСМД в Харкові і столиці.

В даний час урядом розглядається питання фінансування проєктів комплексного впровадження в 2013–2014 гг. світлодіодної освітлювальної техніки на ключових ділянках трас. Зокрема, йдеться про траси Київ – Чернігів, Київ – Харків, Київ – Луганськ, Київ – Чоп, Київ – Одеса.

Опыт пилотных городов уже свидетельствует об эффективности программы по внедрению энергозберігаючих світлодіодних джерел світла. Поэтому експерти вивчають питання широкого розповсюдження цієї практики на всю територію України. Тем більше що урядом взято курс на імпортозаміщення, і перш за все це стосується енергозбереження. Як зазначає голова Госінформнауки В. Семиноженко, в Україні за останні два роки вдалося налаштувати серійне виробництво світлодіодних пристроїв на шести підприємствах. Ще 14 підприємств забезпечують виробництво комплектуючих. Проєкт по виробництву вітчизняної енергоефективної

светодиодной техники также включен в недавно принятую Государственную программу активизации экономического развития.

Благодаря таким шагам производство энергосберегающей светодиодной техники в Украине за последние два года увеличилось в три раза.

Ожидается, что через пять-семь лет производство светодиодной продукции в Украине возрастет более чем в 100 раз. А это 70 % потребностей рынка. До 2020 г. Украина должна полностью перейти на светодиодное освещение, что позволит ежегодно экономить более 30 млрд грн, отмечает председатель Госинформнауки В. Семиноженко.

Кроме того, в Украине начал работу Центр испытаний и диагностики полупроводниковых источников света и осветительных систем на их основе, оснащенный современным метрологическим оборудованием, которое позволяет осуществлять комплексный контроль параметров светодиодных светильников. Защите рынка от некачественной контрафактной продукции также способствует деятельность Ассоциации производителей светодиодной техники. В свою очередь, реализацию светодиодной техники отечественного производства обеспечивает Национальная лизинговая компания «Укрсвітлолізинг», которая ставит целью привлечение значительных инвестиций (*Кабінет Міністерств України* (http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246483037). – 2013. – 2.07).

* * *

У ПАТ «Волинь-цемент» презентували інноваційний енергоощадний проект, у реалізацію якого іноземні інвестори до 2015 р. планують спрямувати понад 300 млн євро. Завдяки впровадженню першого етапу підприємство вже зменшило споживання газу в 14 разів. 93 % імпортного енергоресурсу при виробництві цементу тут замінили вугіллям.

Від сьогодні стартує другий етап – переведення в енергоресурс твердих побутових відходів. Альтернативне паливо постачає на підприємство нововідкритий сміттєпереробний комплекс. Там відходи сортують, подрібнюють і перетворюють у новий вид альтернативного палива (так званий флафф). Потому екологічно чистий флафф спалюють в обертових печах ПАТ «Волинь-цемент». Вартість теплової енергії від сміттєвих брикетів удвічі дешевша, ніж при використанні вугілля.

Тож альтернативним паливом із побутових відходів планують замінити 40 % енергоресурсу. Відтак, підприємство зможе щорічно економити орієнтовно 1 млн євро. Завдяки цьому планують на 15 % знизити собівартість продукції (*Рівненська обласна державна адміністрація* (<http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/news/detail/22024.htm>). – 2013. – 25.06).

Альтернативні джерела енергії

Холдингова компанія Encom Group («Енком Груп») планує реалізувати проект будівництва гібридної електростанції в с. Новобогданівка Мелітопольського району Запорізької області до 2015 р. Про це під час українсько-литовської відеоконференції з питань енергоефективності та розвитку альтернативних джерел енергії зазначив президент компанії «Енком Груп», голова комісії з розвитку енергетики та енергозбереження Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП) Ю. Колмиков. За його словами, вітроелектростанція запланована потужністю 30 МВт, сонячна електростанція – 110 МВт. «Будівництво планується розпочати в 2014 році і завершитись в 2015-му», – додав він. Утім, як зауважив Ю. Колмиков, наразі з реалізацією проекту є дві проблеми – безпека та виведення потужностей у мережу.

Як зазначається на сайті компанії, «Енком Груп» – енергосервісна компанія, яка працює на ринку України з 2007 р. За цей період було впроваджено близько 90 енергоефективних проектів санації будівель. У планах компанії – будівництво 13 сонячних електростанцій: восьми – у Донецькій, чотирьох у Запорізькій і однієї в Черкаській областях. Заплановане також будівництво морських вітроелектростанцій у лиманах Приморського, Мелітопольського, Бердянського, Приазовського, Акімовського районів Запорізької області. Окрім Новобогданівської гібридної електростанції готується також проект на території зони відчуження ЧАЕС у Київській області.

Готується пропозиція з впровадження когенераційної установки на Сакському полігоні твердих побутових відходів АР Крим. Також ведеться будівництво дериваційної міні-ГЕС у м. Донецьк на Павлопольському водосховищі «Компанія Вода Донбасу» (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/33658>). – 2013. – 26.06).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

Научный совет Западного научного центра во Львове принял решение о создании научного центра по разработке и поддержке всех тех решений, которые были приняты по добыче сланцевого газа в Украине. Этот научный центр создан в Ивано-Франковском национальном техническом университете нефти и газа, сообщил профессор Ивано-Франковского национального технического университета нефти и газа И. Кисиль Ивано-Франковскому облсовету, на рассмотрение которого был вынесен вопрос о добыче природного газа из сланцевых пород. В состав центра вошли семь научно-исследовательских институтов Национальной академии наук Украины: Институт электросварки им. Е. Патона, Физико-механический институт, Институт сверхтвердых материалов, Геологический институт и др.

Центр планує працювати як з областним советом, так і з представителями компанії Chevron з метою підтримки всіх інтересних ідей і недопущення яких-либ аномальних ситуацій, які можуть виникнути в процесі розробки і видобування сланцевого газу. Преподаватели, наукові співробітники і студенти Івано-Франківського університету нафти і газу підтримують ідею видобування сланцевого газу в Україні, в тому числі на Олесській площі, вважають, що це один з потужних шляхів енергетичної безпеки України в даний час (*Українська енергетика UA-Energy.org (<http://ua-energy.org/post/33495>)*. – 2013. – 20.06).

* * *

27 червня в НТУУ «КПІ» відбулася церемонія відкриття «Центра чистої води». «Центр чистої води» – це лабораторія, створена Науково-промисловою підприємством «Технології природи» спільно з НТУУ «КПІ». Мета його діяльності – сприяти забезпеченню чистої питтєвюю водою жителів України: на його базі будуть проходити підготовку і перепідготовку студентів і нинішні спеціалісти. Відомо, що із-за застарілих технологій очищення води, використовуваних водоканалами сьогодні, більше 50 % українців змушені пити некачественну воду (*Левий берег (http://society.lb.ua/education/2013/06/27/209306_kpi_otkrili_tsentr_chistoy_vodi.html)*. – 2013. – 27.06).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Президент України В. Янукович підписав Указ № 344/2013 від 25.06.2013 р. «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року». Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. на основі аналізу сучасного стану розвитку освіти визначає мету, стратегічні напрями та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної політики у сфері освіти. Розроблення Національної стратегії зумовлено необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір.

Окрім того, Національна стратегія конкретизує основні шляхи реалізації концептуальних ідей та поглядів розвитку освіти, визначених Національною доктриною розвитку освіти. Національна стратегія складається з восьми розділів: загальні положення; сучасний стан розвитку освіти (аналіз сучасного стану національної системи освіти, основні проблеми, виклики та ризики); мета, стратегічні напрями та основні завдання Національної стратегії; основні напрями реалізації Національної стратегії (оновлення законодавства України у сфері освіти, удосконалення структури системи освіти, модернізація змісту

освіти, забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді, інформатизація освіти, посилення кадрового потенціалу системи освіти, підтримка наукової та інноваційної діяльності, модернізація системи управління освітою, розроблення та підтримка програм у сфері освіти); фінансове та матеріально-технічне забезпечення системи освіти; міжнародне партнерство; національний моніторинг та оцінка системи освіти; очікувані результати реалізації Національної стратегії.

Очікується, що реалізація Національної стратегії надасть змогу забезпечити підвищення якості вітчизняної освіти, її інноваційний розвиток відповідно до світових стандартів, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості (*Урядовий нормал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246469522&cat_id=244276429). – 2013. – 26.06).

* * *

10 червня 2013 р. на кафедрі фізики металів інженерно-фізичного факультету НТУУ «КПІ» відбувся методичний семінар «Практичне навчання металофізиків з фізичних методів досліджень: стан, проблеми, перспективи».

У семінарі взяли участь заступник начальника навчально-методичного відділу ДНР Т. М. Желяскова, заступник декана ІФФ з навчально-методичної роботи проф. Л. М. Сиропоршнев, заступник директора Інституту металофізики ім. В. Г. Курдюмова НАН України проф. В. М. Надутов, завідувач кафедри фізики металів С. І. Сидоренко, магістранти кафедри, які навчаються в рамках дисципліни «Сучасні методики фізичного матеріалознавства» на базі Інституту металофізики, аспіранти та викладачі.

Розпочався семінар з обговорення нагальних завдань щодо вдосконалення навчального процесу з фізичних методів досліджень матеріалів, впровадження інноваційних технологій навчання та підвищення якості знань і кваліфікацій студентів-металофізиків. Обговорювалися також проблеми організаційного посилення взаємодії викладачів кафедри фізики металів, філії кафедри в Інституті металофізики з викладачами споріднених кафедр бакалаврату «Інженерне матеріалознавство» та з викладачами інших кафедр університету – партнерів кафедри фізики металів, які забезпечують навчання металофізиків з фізичних методів досліджень. А таких партнерів виявляється багато – навчання з фізметодів забезпечується в рамках 17 дисциплін бакалаврату і дев'яти в магістратурі викладачами семи кафедр університету.

Якщо говорити про розвиток Відділення цільової магістерської підготовки для НАН України, то на рівні кафедр важливим є завдання формувати інтегровані навчальні плани магістерських і PhD навчальних програм спільно з базовими інститутами НАН України.

І навчання металофізиків сучасних фізметодів досліджень з використанням унікального наукового обладнання, дослідження у сфері наноматеріалознавства та навчальні лабораторні практикуми в цих інтегрованих планах мають займати достатньо місця.

Під час семінару відбулися презентації лабораторних робіт студентів-магістрантів, які виконувалися під керівництвом доктора фізико-математичних наук О. Філатова в Інституті металофізики. Практикуми в цьому інституті – це унікальна можливість для студентів набути вмінь виконувати експерименти із застосуванням унікального обладнання для фізичних методів досліджень властивостей матеріалів, обробляти отримані експериментальні результати і аналізувати їх. І студенти це продемонстрували.

Зокрема, цього навчального року для студентів-металофізиків за дисципліною «Сучасні експериментальні методики фізичного матеріалознавства» в ІМФ НАН України були проведені заняття з методів кінетичного індентування, високотемпературного диференційного термічного аналізу, фотоелектронної спектроскопії, ядерного гама-резонансу та магнітного резонансу, трьохкристальної дифрактометрії, іонно-плазмового осадження, дослідження поверхні та ін. Все це – передові горизонти сучасного фізичного матеріалознавства (*Національний технічний університет України «КПІ»* (<http://kpi.ua/13-06-10>). – 2013. – 10.06).

* * *

Киев реализует целый ряд проектов, призванных придать динамику развитию экономики столицы. Создание парка информационных технологий BIONIC HILL позволит столице получить дополнительно 35 тыс. высокооплачиваемых рабочих мест и увеличить поступления в городской бюджет только налогов с доходов киевлян на 600 млн грн в год.

BIONIC HILL рассматривается, в том числе, как проект, в котором получат возможность заняться любимым делом и выпускники вузов. BIONIC HILL – это первый инновационный парк в Украине, создаваемый по концепции «Живи – Работай – Учись – Отдыхай». Проект предусматривает формирование условий для развития высокотехнологичного и наукоемкого бизнеса в Украине в сферах информационно-коммуникационных технологий, фармацевтики и биотехнологий, энергоэффективности и энергосбережения. Проект реализуется при поддержке Государственного агентства по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины и Киевской городской государственной администрации.

Новая редакция Закона Украины «О занятости населения», утвержденная Верховной Радой 5.07.2012 г. в рамках реализации социальных инициатив Президента В. Януковича, предполагает, в частности, стимулирование государством рынка занятости. Так, работодатель, трудоустроивший молодежь на первое рабочее место, будет получать от государства компенсацию в размере

єдиного соціального взноса (*Левый берег* (http://lb.ua/news/2013/06/26/208950_bionic_hill_poluchat_rabotu_35_tisyach.htm). – 2013. – 26.06).

* * *

Правительство Украины одобрило распоряжение Кабмина «О создании Государственного университета телекоммуникаций». Новый Государственный университет создадут на базе Госуниверситета информационно-коммуникационных технологий, который самоликвидируется. В состав Государственного университета телекоммуникаций войдут структурные подразделения Киевского политехнического института – Институт специальной связи и защиты информации и Военный институт телекоммуникаций и информатизации, а также Житомирский военный институт им. С. П. Королева НАУ.

Согласно распоряжению, курсанты, студенты, адъюнкты, слушатели и все обучающиеся в Житомирском военном институте им.С.П. Королева НАУ, в Военном институте телекоммуникаций и информатизации и Институте спецсвязи и защиты информации НТУУ «КПИ», будут продолжать свое обучение в Государственном университете телекоммуникаций (*NovostiUA* (<http://novostiua.net/main/39840-v-ukraine-sozhdadut-gosudarstvennyy-universitet-telekommunikacyi.html>). – 2013. – 27.06).

Охорона здоров'я

Учень Малої академії наук України С. Дівянін розробив прилад, який може замінити сучасний МРТ. В основі винаходу якого малі акселерометри – прилади, що вимірюють прискорення. Прилад складається з гнучкого бандажу, у якому розміщені мікроакселерометри (їх має бути мінімум 12, максимум – 36), мікроконтролер, передавач, приймач та рідкокристалічний дисплей.

Цей бандаж накладається вздовж хребта на тіло пацієнта. «Спочатку відбувається початкове сканування хребта, потім пацієнт виконує задані рухи і відбувається повторне сканування. Отримані дані порівнюються», – розповів юний винахідник. За його словами, дані мікроакселераторів, які містяться в бандажі, передаються до блоку первинної обробки і далі вже по радіоканалу або за допомогою стандартного паралельного ПТ-порту на комп'ютер.

Винаходом молодого науковця вже зацікавилася відома німецька фірма, що спеціалізується на розробленні та виготовленні медичної апаратури. Головний нейрохірург Києва А. Зозуля говорить, що в арсеналі лікарів обов'язково має бути недорогий та оперативний метод діагностики. «Біль у спині дошкуляє сьогодні кожному восьмому мешканцю планети. Діагностика хвороб хребта – задоволення не з дешевих. Приміром, МРТ – магнітна резонансна терапія,

коштує 500 грн. Тож дешевші методи діагностики дуже потрібні», – зазначив А. Зозуля (*Західна інформаційна корпорація* (<http://zik.ua/ua/news/2013/06/17/414779>)). – 2013. – 17.06).

Наука і влада

Кабінет Міністрів вніс зміни в додатки 2 і 3 Державної цільової науково-технічної програми «Розробка і впровадження енергозберігаючих світлодіодних джерел світла та освітлювальних систем на їх основі». Відповідну постанову уряд прийняв 26 червня 2013 р. «Реалізація прийнятих норм дозволить заощадити, починаючи з 2014 р., не менше 500 млн кВт-год електроенергії і подвоювати цю величину в кожному наступному році. Це забезпечить економію коштів від зменшення витрат на електроенергію близько 250 млн грн у 2014 р. та до 2 млрд грн у 2020 р. при вартості електроенергії 0,5 грн за кВт-год», – коментує законодавчі зміни голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації В. Семиноженко.

За його словами, проект постанови Держінформнауки розробляло в співпраці з Національною академією наук України (НАН України). Зокрема, з метою подальшого впровадження світлодіодної освітлювальної техніки на цілісних господарських комплексах, муніципальних об'єктах, НАН України визначена відповідальною за реалізацію низки заходів, передбачених Держпрограмою.

В. Семиноженко вважає, що зазначена постанова дасть змогу реалізувати проекти з впровадження освітлювальних систем на основі світлодіодів вітчизняного виробництва, енергоспоживання яких у 8–10 разів менше порівняно з лампами розжарювання, а строк служби становить понад 50 тис. годин. Разом це дасть можливість задіяти нові робочі місця в машинобудуванні, хімічній та електронній промисловості (*Українська енергетика UA-Energy.org* (<http://ua-energy.org/post/33756>)). – 2013. – 1.07).

До уваги держслужбовця

В. Радченко, голов. бібліограф НБУВ

Нові надходження до НБУВ

Діяльність підприємств в умовах світової економічної кризи: (досвід України та зарубіжних країн)

Список літератури з фондів Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (2012–2013 рр.)

1. Антонюк О. О. Антикризове управління діяльністю сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Антонюк Ольга Олександрівна ; Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава, 2012. – 20 с. : табл.

РА391929

2. Животенко В. О. Формування організаційно-економічних механізмів антикризового управління аграрними підприємствами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Животенко Віталій Олександрович ; Дніпропетр. держ. аграр. ун-т. – Д., 2012. – 20 с. : табл., рис.

РА387437

3. Коцеруба Н. В. Внутрішньогосподарський облік і контроль в системі антикризового управління торговельними підприємствами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Коцеруба Наталія Василівна ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2013. – 20 с. : рис., табл.

РА396363

4. Кривов'язюк І. В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід / І. В. Кривов'язюк ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Луцьк. нац. техн. ун-т, Волин. ін-т економіки та менеджменту. – Луцьк : ЛНТУ, 2012. – 392 с. : іл., табл.

Ва761492

5. Кругляк А. М. Антикризове управління діяльністю підприємств (на прикладі машинобудівних підприємств Запорізької області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Кругляк Альберт Миколайович ; Держ. вищ. навч. закл. «Приазов. держ. техн. ун-т». – Маріуполь, 2012. – 20 с.

РА394052

6. Кудлаєнко С. В. Економічний механізм адаптації підприємств до кризових умов : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / С. В. Кудлаєнко ; МОНМС України, Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2012. – 19 с. Ра387904

7. Макарова О. А. Адаптація механізму антикризового управління діяльністю туристських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Макарова Оксана Анатоліївна ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімф., 2013. – 20 с. : табл., рис. Ра395888

8. Малярець Л. М. Збалансована система показників як інструмент визначення стратегії підприємства в умовах кризи / Л. М. Малярець, О. В. Ачкасова. – Х. : ХНЕУ, 2012. – 303 с. : іл., табл.

9. Нусінов В. Я. Діагностика кризового стану підприємств з урахуванням фактора часу / В. Я. Нусінов, А. Б. Ярова. – Кривий Ріг : Чернявський Д. О., 2012. – 204 с. ВА759594

10. Остапенко Л. С. Розвиток механізму антикризового управління на машинобудівних підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Остапенко Людмила Сергіївна ; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2012. – 21 с. : табл., рис. РА387396

11. Пріб К. А. Механізми стабілізації діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах фінансово-економічних криз : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 / К. А. Пріб; НААН України, ННЦ «Ін-т аграр. економіки». – К., 2012. – 34 с. РА394880

12. Пріб К. А. Стабілізація діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах фінансово-економічних криз / К. А. Пріб. – К. : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2012. – 414 с. ВА754191

13. Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк 25 трав. 2012 р. / ред. З. В. Герасимчук ; Луц. нац.

техн. ун-т, Федер. аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, Волин. обл. громад. орг. «Перспективи Волині». – Луцьк, 2012. – Вип. 3. – 316 с.
В353892/3

14. Чимирис С. В. Адаптивне антикризове управління фінансовими ресурсами торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С. В. Чимирис ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2012. – 18 с.
РА388487

15. Чимирис С. В. Адаптивне антикризове управління фінансовими ресурсами торговельних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Чимирис Станіслав Васильович ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк, 2012. – 290 арк. : рис., табл.
ДС128842

16. Шевченко В. В. Управління антикризовими перетвореннями підприємств цукрової промисловості : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Шевченко Валентина Василівна ; Одес. нац. екон. ун-т. – О., 2012. – 19 с. : рис.
РА390770

17. Березянюк Т. В. Актуальні напрями державної підтримки малих підприємств у процесі подолання наслідків кризи / Т. В. Березянюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 10. – С. 34–36.

Розглядаються сучасні світові та національні тенденції регламентації діяльності малих підприємств. Увага приділена засобам підтримки малого підприємництва для збереження стабільності та забезпечення самозайнятості населення. Розглянутий досвід провідних ринкових країн щодо підтримки малого бізнесу в процесі подолання світової економічної кризи.

Ж23721

18. Борох Ю. О. Підвищення конкурентоспроможності підприємства як основа виходу з економічної кризи / Ю. О. Борох // Вісн. Хмельницьк. нац. ун-ту. – 2012. – Т. 3, № 3 : Економічні науки. – С. 135–139.

Розглядаються основні перешкоди створенню конкурентоспроможного підприємства. Проведено аналіз та обґрунтування сутності конкурентоспроможності підприємства.

Ж69410

19. Ванієва М. Р. Шляхи виходу підприємств з виробництва та переробки вовни з кризового стану / М. Р. Ванієва // Сучасні питання економіки і права : зб. наук. пр. / Міжнар. ун-т бізнесу і права, Київ. міжнар. ун-т. – К., 2012. – Вип. 1. – С. 8–12.

Ж73972

20. Вейцев С. В. Визначення пріоритетних напрямів програми антикризового управління на підприємствах вугільновидобувної промисловості в Україні / С. В. Вейцев // Управління розвитком : зб. наук. робіт / Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2012. – № 12. – С. 173–175.

Ж71955

21. Гаврилко П. П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П. П. Гаврилко, М. Ю. Лалакулич, А. В. Колодійчук // Наук. вісн. Нац. лісотех. ун-ту України. – Л., 2012. – Вип. 22.4. – С. 158–164.

Ж68985

22. Гладких Ю. М. Тактика фінансового управління підприємствами АПК в умовах кризи / Ю. М. Гладких // Пробл. науки. – 2012. – № 4. – С. 39–42.

Ж15960

23. Гречко А. В. Фінансова криза на підприємстві та заходи боротьби з нею / А. В. Гречко, М. В. Гербеда // Теорії мікро-макроекономіки : зб. наук. пр. / Акад. муніцип. упр. – К., 2012. – Вип. 38. – С. 235–240.

Ж70707

24. Довбенко В. І. Трансформація інноваційного потенціалу розвитку промислових підприємств за умов системних кризових явищ в економіці / В. І. Довбенко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – Л., 2012. – № 725 : Проблеми економіки та управління. – С. 71–78.

Ж29409/А

25. Коваленко О. В. Оцінка інноваційної діяльності промислового підприємства в умовах економічної кризи / О. В. Коваленко // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. – 2012. – Т. 3, № 2 : Економічні науки. – С. 128–132.

Досліджено комплексний підхід до аналізу інноваційної діяльності промислового підприємства в умовах економічної кризи та оцінку ефективності інновацій.

Ж69410

26. Костіна О. М. Методи та моделі діагностики кризового стану підприємства / О. М. Костіна, О. Є. Майборода // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Серія : Економіка. – 2012. – № 4. – С. 91–97.

Досліджено та проаналізовано сутність поняття «діагностика кризового стану підприємства», методичні підходи до проведення діагностики, наведено порівняльну характеристику моделей визначення ймовірності банкрутства.
Ж69231/Ек.

27. Лернер Ю. Оцінка фінансового стану і фінансової стійкості підприємства в умовах кризи / Ю. Лернер // Вісн. екон. науки України. – 2012. – № 2. – С. 60–68.

Ж72493

28. Радзівіло І. В. Фінансові інструменти забезпечення подолання кризи інноваційного розвитку промислових підприємств / І. В. Радзівіло // Екон. вісн. нац. гірн. ун-ту. – Донецьк, 2012. – № 3. – С. 66–75.

Ж24614

29. Сабадаш В. В. Діагностика кризового стану та загрози банкрутства промислового підприємства: порівняльні оцінки / В. В. Сабадаш, Є. В. Коваленко // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 126–132.

Проведено порівняльний аналіз основних, найбільш широко використовуваних на сьогодні, інтегральних методик оцінки ризику банкрутства.

Ж70381

30. Семенов Г. А. Фінансова стратегія підприємства в умовах економічної кризи / Г. А. Семенов // Екон. вісн. Донбасу. – 2012. – № 1. – С. 136–149.

Ж25176

31. Сергєєва Ю. І. Подолання фінансової кризи на підприємстві / Ю. І. Сергєєва // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Красноармійськ, 20 груд. 2012 р. : [у 2 т.] / [відп. ред. Р. В. Коробський] ; Держ. вищ. навч. закл. «Донец. нац. техн. ун-т», Красноарм. індустр. ін-т, Київ. ун-т сучас. знань, Ін-т філос. освіти і науки НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Донецьк, 2012. – Т. 1. – С. 49–50.

В354147/1

32. Слюсаренко К. Ефективність діяльності промислових підприємств України в посткризовий період / К. Слюсаренко, В. Кабак // Економічний

аналіз : зб. наук. пр. каф. екон. аналізу і статистики Терноп. нац. екон. ун-ту. – Т., 2012. – Вип. 10, ч. 4. – С. 361–365.

Ж70845

33. Ткаченко А. М. Фактори які призводять до виникнення криз на підприємстві / А. М. Ткаченко, Д. О. Дмитренко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. пр. / Приазов. держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2012. – Вип. 1, т. 3. – С. 48–52.

Ж74163

34. Шершун М. Х. Фінансово-господарська діяльність лісогосподарських підприємств України в умовах розвитку економічної кризи / М. Х. Шершун // Економіка та управління АПК : зб. наук. пр. / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2012. – Вип. 7. – С. 122–128.

Ж73676

35. Шибко О. Н. Причини виникновения кризисних ситуацій на підприємстві / О. Н. Шибко // Строительство, материаловедение, машиностроение : сб. науч. тр. – Днепропетровск, 2012. – Вип. 64 : Серия: Стародубовские чтения, 2012. – С. 463–466.

Ж70492

36. Шум М. А. Деякі особливості розвитку промислових підприємств в умовах кризи / М. А. Шум // Вестн. Нац. техн. ун-та «Харьк. политехн. ин-т». – Х., 2012. – Вип. 6 : Технический прогресс и эффективность производства. – С. 94–100.

Ж29210

Для нотаток

Підп. до друку 19.09.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 5,0б.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3